

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İSM-İ TAFDİL KALİPLERİNİN KUR'AN-I KERİM'DE
KULLANIMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatice Kübra ÖZCAN

Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Hamza ERMİŞ

EKİM 2015

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSM-İ TAFDİL KALİPLERİNİN KUR'AN-I KERİM'DE
KULLANIMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatice Kübra ÖZCAN

Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

“Bu tez 07/10/ 2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof.Dr.Ahmet BOSTANCI	Başarılı	
Yrd. Doç. Dr. Hümeyra ERMiŞ	Başarılı	
Yrd. Doç. Dr. Harun KUSLU	Başarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Hatice Kübra ÖZCAN

07.10.2015

ÖNSÖZ

Hz. Peygamber'e indirilen ilahi vahyin dili olan Arapça, tarih boyunca üzerinde çokça araştırmalar yapılan bir saha olmuştur. İslam âlimleri gerek Kur'an-ı Kerim'in daha iyi anlaşılması, gerekse son gönderilen peygamberi daha iyi anlamak amacıyla Arap diline ayrı bir önem atfetmişlerdir. Arap olmayan Müslümanlar kadar Arap olanlar da Kur'an-ı Kerim'in kendine özgü icaz üslubu üzerinde çalışmalarında bulunmuşlar, Kur'an ilimleri ve belâğat bu araştırmaların başlıcaları olmuştur.

Bu çalışmada Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması ve tahlil edilmesi çabasına küçük de olsa bir katkı sağlama düşünülerek; önce Arap dili ve gramerindeki ism-i tafdil ele alınmış, daha sonra Kur'an-ı Kerim'de yer alan ism-i tafdillerin kullanım şekilleri ve sıklıkları incelenmiştir.

Bu araştırmanın yapılması sırasında fikir ve görüşleri ile yardımcı olan ve değerli vaktini bana ayıran danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Hamza Ermiş'e, gerek duyduğum her an bana yardımcı olmaktan çekinmeyen çok değerli arkadaşım Semra Ceylan ve Hülya Afacan'a ve ablam B. Fatma İlday'a teşekkürü bir borç bilirim.

Bu çalışmayı; bugünlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim annem Meryem Özcan ve babam Ali Özcan'a ithaf ederim.

Hatice Kübra ÖZCAN

07.10.2015

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
TABLO LİSTESİ	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: İSM-İ TAFDİLİN GENEL ÖZELLİKLERİ	3
1.1 İsm-i Tafdilin Tanımı.....	3
1.2 İsm-i Tafdilin İfade Ettiği Anlamlar.....	3
1.3 İsm-i Tafdilin Yapılış Şartları ve Şekilleri.....	5
1.4 Nahiv Bakımından İsm-i Tafdil.....	7
1.4.1 Mücerred İsm-i Tafdil.....	8
1.4.2 Harf-i Tarifli İsm-i Tafdil.....	8
1.4.3 Muzâf Olan İsm-i Tafdil.....	9
1.4.3.1 Nekraya Muzâf Olan İsm-i Tafdil.....	9
1.4.3.2 Mârifeye Muzâf Olan İsm-i Tafdil.....	9
1.5 İsm-i Tafdilin Ameli	10
1.5.1 Mamulünü Merfu Yapması.....	11
1.5.2 Mamulünü Mansub Yapması	11
1.6 İsm-i Tafdilin Harf-i Cer ile Müteaddi Olması.....	12
1.7 خیر ve شرّ İsm-i Tafdilleri.....	13
BÖLÜM 2: İSM-İ TAFDİLİN KUR'AN-I KERİMDE KULLANIMI	14
2.1. Kur'an-ı Kerim'de Yer Alan İsm-i Tafdiller ve Sıklık Sıralamaları.....	14
2.2. Sıklık Sırasına Göre Tespit Edilen Kur'an-ı Kerim'deki İsm-i Tafdillerin Kök Anlamları ve Örnekleri.....	17
2.2.1. أَدْنَى	17
2.2.2. خَيْر	21

2.2.3. أوّل.....	23
2.2.4. أكثر.....	24
2.2.5. أحسن.....	26
2.2.6. أعلم.....	29
2.2.7. أشدّ.....	30
2.2.8. أكبر.....	32
2.2.9. أقرب.....	34
2.2.10. أظلم.....	35
2.2.11. أعلى.....	36
2.2.12. أولى.....	37
2.2.13. أحقّ.....	39
2.2.14. أصل.....	39
2.2.15. شرّ.....	40
2.2.16. أبقى.....	42
2.2.17. أسفل.....	43
2.2.18. أهدى.....	45
2.2.19. أخسر.....	45
2.2.20. أرحم.....	46
2.2.21. أرذل.....	47
2.2.22. أزكى.....	48
2.2.23. أطهر.....	49
2.2.24. أقصا.....	50
2.2.25. أقوم.....	51
2.2.26. أحبّ.....	52
2.2.27. أسوأ.....	53
2.2.28. أشقى.....	54
2.2.29. أعزّ.....	55
2.2.30. أعظم.....	55
2.2.31. أوسط.....	56
2.2.32. أحكم.....	58
2.2.33. أدنّ.....	59
2.2.34. أسرع.....	59
2.2.35. أصدق.....	60
2.2.36. أصغر.....	61
2.2.37. أضعف.....	62
2.2.38. أقسط.....	63
2.2.39. أقلّ.....	63
2.2.40. أكرم.....	64
2.2.41. أمثّل.....	65

2.2.42. أوفى.....	66
2.2.43. أتقى.....	67
2.2.44. وثقى.....	67
2.2.45. يسرى.....	68
2.2.46. أجدر.....	68
2.2.47. أحرص.....	69
2.2.48. أحصى.....	69
2.2.49. أخزى.....	70
2.2.50. أخفى.....	70
2.2.51. أدهى.....	71
2.2.52. أربى.....	71
2.2.53. أشقّ.....	72
2.2.54. أطغى.....	73
2.2.55. عُسرى.....	73
2.2.56. أفصح.....	74
2.2.57. أقدم.....	75
2.2.58. ألدّ.....	75
2.2.59. أمرّ.....	76
2.2.60. أنكر.....	76
2.2.62. أهون.....	77
2.2.63. أوهن.....	77
2.3. Kur'an-ı Kerim'deki İsm-i Tafdillerin Kullanım Açısından Sıklık Sıralaması.....	78
2.3.1. Haber Kullanımı.....	80
2.3.2. Mübteda Kullanımı.....	80
2.3.3. Fail Kullanımı.....	82
2.3.4. Meful Kullanımı.....	82
2.3.5. Sıfat Kullanımı.....	83
2.3.6. Mecrur Kullanımı.....	83
2.3.7. Zarf Kullanımı.....	83
2.3.8. Bedel Kullanımı.....	83
SONUÇ.....	85
KAYNAKÇA.....	87
ÖZGEÇMİŞ.....	92

KISALTMALAR

a.s : Aleyhisselam

b. : Bin, ibn

Bkz. : Bakınız

Çev. : Çeviren

DİA : Türkiye Diyanet Vakıf İslam Ansiklopedisi

h. : Hicri

Hz. : Hazreti

İFAV: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları

s. : Sayfa

SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü

SAÜ : Sakarya Üniversitesi

Thk. : Tahkik

vb. : Ve benzeri

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: İsm-i Tafdilin Çekimi	6
Tablo 2: Kur'an-ı Kerim'deki İsm-i Tafdillerin Sıklık Sıralaması.....	14
Tablo 3: Kur'an-ı Kerim'deki İsm-i Tafdillerin Nahiv Sıklık Sıralaması.....	85

Tezin Başlığı: İsm-i Tafdil Kalıplarının Kur'an-ı Kerim'de Kullanımı

Tezin Yazarı: Hatice Kübra ÖZCAN

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hamza ERMİŞ

Kabul Tarihi: 07. 10. 2015

Sayfa Sayısı: vi(ön kısım)+90(tez)

Anabilimdalı: Temel İslam Bilimleri

Bilimdalı: Temel İslam Bilimleri

Giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşan bu çalışma, İslam dininin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'deki ism-i tafdil kalıplarını tespit etmekte ve sıklıklarını göstermektedir.

Birinci bölümde hem sarf hem de nahiv ilminin konusu olan ism-i tafdil genel özelliklerine yer verilmiştir. İkinci bölümde ise Kur'an-ı Kerim'de bulunduğu tespit edilen 62 farklı kökten türetilmiş 767 ism-i tafdil kökleri tek tek açıklanmış, morfolojik(sarf açısından), sentaktik(nahiv açısından) ve kullanım çeşitleri açısından ele alınmış, sıklıkları verilmeye çalışılmıştır. Ve bu ism-i tafdiller ayetler ile örneklendirilmiştir.

Bu çalışmamız ile Kur'an-ı Kerim'de yer alan ism-i tafdillerin kullanım şekillerini saptamayı hedefledik. Kur'an-ı Kerim'de kaç tane ism-i tafdil bulunmaktadır? Bu ism-i tafdiller neye göre en üstün ya da daha üstünlük anlamı ifade etmektedir? Hangileri daha sık kullanılmıştır? gibi sorulara cevaplar arayarak ilahi vahiydeki ism-i tafdilleri incelemeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Kur'an-ı Kerim, İsm-i Tafdil, Sıklık, Sifat, Morfoloji

Title of the Thesis: The Usage of the Forms of Comparative and Superlative in the Quran

Author: Hatice Kübra OZCAN

Supervisor: Assist. Prof. Hamza ERMIŞ

Date: 07. 10. 2015

Nu. of pages: vi(pretext)+90(mainbody)

Department: Basic Islamic Sciences

Subfield: Basic Islamic Sciences

This study, which is composed of introduction, result and two sections, define forms of comparatives and superlatives and show their frequency in the Quran that is basic source of Islam.

In the first chapter, comparatives and superlatives are investigated in terms of grammar, morphology and syntax. In the second chapter, all 767 comparatives and superlatives which are rooted from 62 different words are explained individually. They are discussed according to their morphology, frequency, syntax and different usage types. An example from the Quran is given for each of them.

Our purpose with this study is to determine the usage of the comparatives and superlatives in the Quran. We try to investigate in this study number of comparatives and superlatives in the Quran, the comparison of these comparatives and superlatives according to their supremacy, frequency and their meaning.

Anahtar Kelimeler: Quran, Comparative and Superlative, Frequency, Adjective, Morphology

GİRİŞ

Arap dili, gerek İslam'ın neş'et ettiği coğrafyanın gerekse Kur'an-ı Kerim'in dili olması hasebiyle son derece önemli ve değerli bir yere sahiptir. Çünkü Allah kelamını anlamak, bu dili iyi bilmek ile doğru orantılıdır. İslamın ilk dönemlerinden itibaren Kur'an-ı Kerim'i anlamak adına birçok çalışma yapılmıştır. Arap diline dair bilinen ilk eserler Arapçayı bir bütün olarak ele alırken, daha sonraki dönemlerde sarf ve nahiv ayrımına gidilmiştir.

Tezin Konusu, Amacı, Kaynakları ve Yöntemi

Bu çalışmanın konusu, Kur'an-ı Kerim'de yer alan ism-i tafdüllerin kullanım şekilleridir. Bu şekiller: Kök, nahiv ve kullanım çeşitleri olmak üzere üç açıdan ele alınmıştır. Bu yapılar incelenirken, ism-i tafdülin, hangi durumda 'daha üstün', hangi durumda 'en üstün' anlamını ifade ettiği belirtilmiştir. Tespit edilen ism-i tafdüll köklerinin, kelime anlamları verilmiş, lüzum görülen yerlerde kelime ile ilgili tafsilatlı bilgi sunulmuştur. Kur'an-ı Kerim'de geçen altmış iki farklı kökten türetilmiş ism-i tafdüller için örnek ayetler verilmiştir. Bununla birlikte bu köklerden gelen ism-i tafdüllerin; cümle içerisindeki kullanım çeşitlilikleri, hangi şekilde geldikleri ve ism-i tafdüllerin mufaddalları gösterilmiştir. Ayrıca, Allah lafz-ı celilinin mübteda olduğu ya da O'nu vasıflandıran ism-i tafdüllere işaret edilmiştir.

Dilde çok kullanılan kelimeleri tespit eden ve bu şekilde dil öğrenenlere kolaylık sağlayan sıklık çalışması, bir metot olarak tezimizde kullanılmış, elde edilen veriler tablolar ile gösterilmiştir. Bu çalışma yapılırken metin olarak Kur'an-ı Kerim; incelemeye konu olan dil birimi olarak da ism-i tafdüll seçilmiştir. Böylece Kur'an-ı Kerim'de yer alan ism-i tafdüll kalıplarının sıklığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada vahyin muhatabı olan bizlerin; Allah Teâlâ'nın kelâmında bazen üstün kılarak bazen alçaltarak neleri mukayese ettiğini daha iyi anlamamız hedeflenmiştir. Gönderilen bu ilahi mesajda, Arapçanın kelime çeşitlerinden biri olan ism-i tafdüll zikredilirken, kullanılan kelimelerden hangilerinin daha çok tercih edildiği belirlenmiştir.

Tezi çalışmaya başlamadan önce bir alan çalışması yapılmış, konumuz ile ilgili görülen çalışmalar tespit edilmiştir. İsm-i tafdîle genel hatlarıyla değinilen kısımda, Sibeveyh'in *el-Kitab*'ı başta olmak üzere klasik ve modern döneme ait birçok Arapça gramer kitabından faydalanılmıştır. Ancak yaptığımız araştırmalarda gerek ism-i tafdîl kalıpları gerekse Kur'an-ı Kerim'deki ism-i tafdîl kalıpları hakkında Türkçe yapılmış bir teze rastlanılmamıştır. Arapça kaynaklarda, Rıyağ Yunus Halef el-Ceburi'ye ait *İsm-ü Tafdîl fi'l-Kur'an-ı'l-Kerim* isimli yüksek lisans tezi ve Ahmed el-Cedbe ile Bessam Mihre'nin birilte kaleme aldığı *Sigatü Ef'ali't-Tafdîl fi'l-Kur'an-i'l-Kerim'deki* adlı makale bulunmaktadır. Adı geçen bu çalışmalarda ism-i tafdîller mufaddâlun aleyhlerinin durumlarına göre incelenmiş, bu konular hakkında tefsir kaynaklarından tafsilatlı bilgiler verilmiştir. Araştırmamızda ise, ism-i tafdîller Kur'an-ı Kerim'deki sıklıkları ve kullanım çeşitlilikleri bağlamında incelenmektedir.

Araştırmamızın ilk bölümünde Arapça ve Türkçe gramer kitaplarından faydalanılmıştır. İkinci bölümde kelimelerin tespiti aşamasında ise, Muhammed Fuad Abdülbâki'nin *el-Mucemu'l-Müfehres li Elfâzı'l-Kur'ani'l-Kerim* adlı eserinden yararlanılmıştır. Tespit edilen kelimelerin açıklanmasında; İbn Manzur'un *Lisânu'l-Arab*'ından, Rağib el-İsfahani'nin *el-Müfredât*'ından ve el-Firûzâbâdi'nin *el-Kâmusu'l-Muhît*'inden istifade edilmiştir. Bazı kelimelerin ism-i tafdîl mi, sıfat-ı müşebbehe mi olduğunun belirlenmesinde ya da bunların ism-i fail manası taşıdığı istisnai durumlarda; el-Ferrâ'nın *Meani'l-Kur'an*'ına, Ebû Hayyân el-Endülûsi'nin *Tefsiru'l-Bahri'l-Muhit*, ez-Zemahşeri'nin *el-Keşşâf*, el-Mahallî ve es-Suyuti'nin *Tefsiru Celaleyn* ve Elmalılı Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'an Dili* adlı tefsir eserlerine müracaat edilmiştir. Ayrıca tüm kökler Mahmud Sâfi'nin *el-Cedvel fi İ'rabi'l-Kur'an ve Sarfuhu ve Beyanuhu* adlı eserinden incelenmiştir. Örnek verilen ayetlerin meâlleri ise Diyanet İşleri Meâli, Diyanet Vakfı Meâli ve Elmalılı Hamdi Yazır'ın meâlinden alınmıştır. Ayrıca tanımlar konusunda gerektiğinde *DİA*'daki ilgili maddelere müracaat edilmiştir.

Çalışmamızın Kur'an ilimlerine, dilde sıklık çalışmalarına ve genel manada İslami ilimlere katkı sağlamasını ümit ediyoruz.

BÖLÜM 1: İSM-İ TAFDİLİN GENEL ÖZELLİKLERİ

1.1. İsm-i Tafdil Tanımı

Türkçede azlık-çokluk zarfları olarak bilinen,¹ ‘en ve daha’ sözcüklerinin Arapçadaki karşılığı olan ism-i tafdil, sülâsi fiilden türetilen, müşareket ve ziyâdeliğe delâlet eden bir isimdir.²

Tafdîl kelimesi, فَضْلٌ sülâsi fiilinden türetilmiştir. Tef’il babının mastarı olan kelimenin lügatte anlamı; “artmak, üstün olmak” demektir.³ Kelime yapısı bakımından sarfın(morfoloji) müstakil bir konusu olan ism-i tafdil, fiile benzeyen isimler(şibh fiil) başlığı altında da sözdizimi açısından nahvin(sentaks) bir mevzudur.

İstılâhî tanımıyla ise ism-i tafdil, kendisiyle üstünlük ifade edilen, vasıfları aynı olan iki şeyi mukayese ederek birinin diğereğine üstünlüğünü belirten ve gayr-ı munşarîf⁴ olan isimdir.⁵

1.2. İsm-i Tafdil İfade Ettiği Anlamlar

İsm-i tafdil ifade ettiği anlam bakımından üçe ayrılır:

- Bir özellikte ortak olan iki şeyi karşılaştırıp birinin söz konusu sıfattan diğereğine daha fazla ya da eksik olması⁶

Örn: ...أَشْهَادُنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتَيْهِمَا...⁷

“Bizim şehadetimiz o ikisinin şehadetinden daha hayırlıdır.”

¹ Coşkun Ak, *Türk Dili*, Nobel Yayın Dağıtım, 2. baskı, Ankara, 2006, s. 20.

² Ebu Muhammed Abdullah Cemaluddin b. Hişam el-Ensari, *Şerhu Katuru'n-Nedâ ve belli's-Sâda ve me'ahu Kitab Sebîlü'l-Hüdâ bi Tahkiki Şerh Katurun'n-Nedâ, el-Mektebetü'l-'Asriyye*, Beyrut, 2008, s. 312.

³ Ebü'l-Faql Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensari İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, Thk: Abdullah Ali el-Kebir, Muhammed Ahmed Hasbullah, Haşim Muhammed eş-Şazeli, Dâru'l-Me'arif, Kahire, 1707, V, s. 3428.

⁴ Tenvin almayan, cer halinde kesre yerine fetha ile hareketlenen isimlerdir. 3 çeşit gayr-ı munşarîf kelime vardır: ‘Alem olanlar, sıfat olanlar ve isim olanlar. İsm-i tafdil sıfat olanlar kısmına girer. Geniş bilgi için bkz: M. Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, İFAV, İstanbul, 2010, s. 403.

⁵ Mustafa el-Galâyîni, *Camîu'd-Durusu'l-'Arabiyye*, Daru İbn Hâzım, Beyrut, I, 2011, s. 138.

⁶ Ebü'l-Feth Os mân b. Cinnî el-Mevsîlî el-Bağdâdî, *el-Munşif li'l-Kitabi't-Taşrif*, Thk: İbrahim Mustafa ve Abdullah Emin, Daru's-Şekafeti'l-'Amme, Kahire, 1954, I, s. 319; Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, Dâru'l-Me'arif, Kahire, 2008, III, s. 395; Ahmed el-Hamelâvi, *Şeze'l-'Arf fi Fenni's-Şarf*, Dâru'l-Keyânî, Kahire, 1965, s. 130.

⁷ Maide, 5/107.

Örnekte iki farklı ifade arasındaki ortak nokta şahitlik etmektir. Dolayısıyla bu cümlede ism-i tafdil müşareket bildiren özelliği, şahitlik etmektir. Zira Bu sözü sarfeden kişiler, kendi şahitliklerini diğer iki kişinin şahitliği ile karşılaştırmışlardır.

b- Farklı özelliklere sahip iki şeyden birinde bulunan özelliğin diğerinde bulunan özellikten daha fazla olması⁸

Örn: الصَّيْفُ أَحْرَّ مِنَ الشِّتَاءِ

Yaz, kıştan daha sıcak(hararetli)tır.

Bu cümlede ‘yazın sıcaklığı kışın soğuktan daha şiddetlidir’ manası vardır.

İbn Cinni gibi kimi dil bilginine göre farklı iki özellik arasında yapılan bir kıyaslamada, kıyaslanan şeyler arasında mahiyet farkı olduğundan bunlardan ismi tafdil manası ortaya çıkamaz.

İbn Cinni (Ö. 392/1002), el-Mâzini’nin (Ö. 249/863) *et-Tasrif* adlı kitabına yazdığı şerh niteliğindeki *el-Munsif* adlı eserinde yukarıda verilen örnekte olduğu gibi bir ism-i tafdil olamayacağını, zira birisinin sıcak diğerinin soğuk olduğunu; şayet ikisi de sıcak yahut soğuk olsaydı ism-i tafdil olabileceğini söyler.⁹

c- Herhangi bir türün ya da bütün türlerin içerisinde en üstün vasfa sahip olması¹⁰

Örn: ¹¹"وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ"

“O merhamet edenlerin en merhametlisidir.”

Burada ‘Allah tüm merhamet edenlerden daha merhametlidir, O en merhametli olandır’ anlamları vardır. Örnekte görüldüğü gibi ism-i tafdil bir kelimeye muzâf olarak geldiğinde; müzekker-müennes, müfred-cem‘ açısından uyumluluk gerekir.

Cümle içerisinde geçen bir ism-i tafdil, yukarıda izah edilen anlamlardan hangisine tekabül ettiği aşağıda ifade edilen şu durumlar dikkate alındığında anlaşılabilir.¹²

⁸ el-Hamelâvi, *Şeze'l-'Arf fi Fenni's-Şarf*, s. 131.

⁹ Ebu'l-Feth Osman b. Cinni en-Nahvi, *el-Munşif*, İradetü İhyai't-Türâşi'l-Kadim, Beyrut, 1954, I, s. 319.

¹⁰ el-Hamelâvi, *Şeze'l-'Arf fi Fenni's-Şarf*, s. 131; Hüseyin Günday-Şener Şahin, *Arapça Sarf Bilgisi*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2008, s. 188-189.

¹¹ Yusuf, 12/64.

¹² M. Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, İFAV, 2013, s. 475-476.

a- İsm-i tafdîl iki durumda “daha” manasında kullanılır:

1) من ile kullanıldığında

"...وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمَلِكِ مِنْهُ..."¹³

“Biz hükümdarlığa ondan **daha lâyığız.**”

2) Kendisinden sonra mastar (temyiz) ile kullanıldığında

"...قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا..."¹⁴

“De ki: Cehennem ateşi **daha sıcaktır.**”

b- İki durumda da “en, pek, çok” manalarında kullanılır:

1) Harf-i tarifli kullanıldığında

"وَهُوَ بِالْأَفْقِ الْأَعْلَى"

“O **en yüksek** ufukta idi.”¹⁵

2) Muzâf olarak kullanıldığında

"نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ..."¹⁶

“Biz sana kıssaların **en güzelini** anlatıyoruz.”

1.3. İsm-i Tafdîlin Yapılış Şartları Ve Şekilleri

Kaynaklarda فعلى - افعل vezninde ism-i tafdîli yapılacak olan fiilin şartları şöyle sıralanır:

- 1) Sülasî fiil olmalı: Fiilin köklerinin üç harfli olmalıdır.
- 2) Mutasarrıf fiil olmalı: نعم gibi çekilemeyen fiil olmamalıdır.
- 3) Azlık-çokluk gibi mukayese bildiren fiillerden olmalıdır.
- 4) Tam fiil olmalı: كان vb. gibi nakıs fiil olmamalıdır.
- 5) Fiilin sıfat-ı müşebbehesi افعل vezninden gelmemeli: renk, şekil ve kusura delalet etmemelidir.

¹³ Bakara, 2/247.

¹⁴ Tevbe, 9/81.

¹⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, s. 287.

¹⁶ Yusuf, 12/3.

- 6) Olumsuz olmamalıdır.
7) Fiil meçhul(edilgen) olmamalıdır.¹⁷

Bu şartları taşıyıp ism-i tafdîl olan kelimeler önlerine “daha” veya “en” eklerinden birisini getirmek suretiyle tercüme edilir.

Bu çeşit ism-i tafdîlin çekim tablosu şöyledir:

Tablo 1

İsm-i Tafdîlin Çekimi

الجمع	التثنية	المفرد	
أَكْبُرُونَ – أَكْبَرُ	أَكْبَرَانِ	أَكْبَرُ	المنكر
كُبْرِيَّاتٌ – كُبْرِيٌّ	كُبْرِيَّانِ	كُبْرِيٌّ	المؤنث

Bazen sülasi fiillerin ism-i tafdîlleri, gayri sülasi gibi yapılabilir.

Örn:

...وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ...¹⁸

“ İman edenler Allah’ı daha çok severler.”

Arap dil otoritelerinden kabul edilen Sibeveyh; körlük, sakatlık gibi doğuştan gelen kusurları ve renkleri ifade etmek için kullanılan sıfat-ı müşebbehelerin ism-i tafdîl vezinlerinin, “اشد” gibi tafdîl kalıplarıyla birlikte yapılabileceğini belirtmektedir.¹⁹

¹⁷ Muhyiddin Abdülhamid, *Şerhu İbn ‘Akil ‘ala Elfiyeti İbn Mâlik*, Dâru’d-Ṭalâi‘, Kahire, 2009, III, s. 128; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, s. 475; W.A.Wrighting, *A Grammar of The Language*, Cambridge, 1986, II, s. 141.

¹⁸ Bakara, 2/165.

¹⁹ Ebu Bişr Sibeveyhi Amr b. Osman b. Kanber el-Harisi, *el-Kitab*, Thk: Abdüsselam Muhammed Harun, 2. baskı, Mektebetü'l-Hancı, Kahire, 1982, IV, s. 97; Ahmed İbrahim el-Cedbe ve Bessam Hasan Mihre, “Şîgatu Ef’âlu’t-

Sibeveyh'in de ortaya koyduğu gibi ism-i tafđilin, tabloda belirtilen bu yaygın kullanımı dışında bir de mezid fiillerin ya da renk, şekil ve sakatlık bildiren kelimelerin mansub mastarlarının önüne -اكثر - اقل- gibi ism-i tafđiller getirilerek yapılan kullanımı da mevcuttur.²⁰

Örn: *أَشَدُّ حُمْرًا مِنْ زَيْدٍ* /Ali'nin elbisesi Zeyd'inkinden daha kırmızıdır.

Bunların dışında istisnai bir kullanım vardır: Nahiv âlimleri, renkleri efa'lü tafđil sayıp saymamakta ihtilaf etmişlerdir. Kûfe dil ekolü, beyaz ve siyahı iki asıl renk kabul edip onların ism-i tafđilinin yapılabileceğini söyler.²¹ Bunun yanı sıra beyaz ve siyah renklerinin kendi aralarında dereceleri olduğunu söyleyenler de vardır.²² Basra dil ekolü ise bunu kural dışı(şazz) kabul eder.

1.4. Nahiv Bakımından İsm-i Tafđil

İsm-i tafđiller cümle içerisindeki kullanımları açısından üç gruba ayrılır²³:

- 1) Mücerred İsm-i Tafđil
- 2) Harf-i Tarifli İsm-i Tafđil
- 3) Muzâf Olan İsm-i Tafđil
 - a- Nekra Bir Kelimeye Muzâf Olan İsm-i Tafđil
 - b- Mârife Bir Kelimeye Muzâf Olan İsm-i Tafđil

İsm-i tafđilin bu üç farklı kullanımıyla ilgili Kur'an-ı Kerim'de geçen örnekleri aşağıda başlıklar halinde açıklayacağız.

Tafđil fi'l-Kur'ani'l-Kerim", *Mecelletü'l-Cami'ati'l-İslamiyye li'l-Buħuṣi'l-İnsaniyye*, 20. cilt, 2. sayı, Haziran 2012, s. 263.

²⁰ Ebû Bekr Muhammed b. es-Sehl b. Serrac en-Nahvi el-Bağdâdî, *el-Uṣul fi'n-Nahv*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1996, I, s. 104; Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, s. 474.

²¹ Hasan b. Muhammed b. İbrahim ve Yahya Beşir Mustafa, *Şerhu Raği li Kaḫfiye ibn Hâcib*, Camiatü'l-İmam Muhammed b. Suud el- İslamiyye, 1966, II, s. 769.

²² Ahmed İbrahim el-Cedbe ve Bessam Hasan Mihre, "Şığatu Ef'âlu't-Tafđil fi'l-Kur'ani'l-Kerim", *Mecelletü'l-Cami'ati'l-İslamiyyeti li'l-Buħuṣi'l-İnsaniyye*, 20. cilt, 2. sayı, Haziran 2012, s. 262.

²³ Sarfi nahvin bir konusu olarak gören ve sarf-nahiv konularını birlikte ele alan klasik dönem âlimleri genellikle ism-i tafđili eserlerinde üçe ayırmışlardır. Bknz: el-Hamelâvi, *Şeze'l-'Arf fi Fenni's-Şarf*, s.127-128; Ebu Muhammed Abdullah Cemaluddin b. Hişam el-Ensari, *Şerhu Kaḫri'n-Nedâ ve Bellü's-Şadâ*, s. 313-314. Son dönem gramer kitaplarına baktığımızda ise, isim ve fiiller ayrı ayrı ele alınmış ve ism-i tafđil dörde ayrılmıştır. Bkz: el-Galâyihi, *Camiu'd-Durusu'l-'Arabiyye*, I, s. 138; Nusrettin Bolelli, *Arapça Sarf İlmi*, İFAV, İstanbul, 2014, s. 428-431; Hüseyin Tural, *Temel Sarf Bilgisi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2011, s. 203-204.

1.4.1. Mücerred İsm-i Tafdîl

İsm-i tafdîl bu formunda harf-i tarifsiz ve muzâf olarak gelmediği için “katıksız, safi” anlamında mücerred diye adlandırılır. Bu gruptaki ism-i tafdîl daima müfred-müzekker gelir. Haber olarak geldiğinde çoğunlukla mufaddâlun aleyh (kendisine üstünlük yapılan şey) ile مِنْ harf-i ceri hazfolur.²⁴ Haber dışında bir öge olduğunda مِنْ harf-i ceri genellikle açık olarak gelir. مِنْ harf-i cerinin takdirî olarak gelmesi ise nadir vuku bulur.²⁵ Basra dil ekolü ism-i tafdîlin fail ya da لَنْ nin ismi olması durumunda da مِنْ harf-i cerinin hazfını caiz görür iken, Kûfe dil ekolü sadece haber konumunda olabileceğini söylemiştir.²⁶ Bu grubun örneği Kur’an-ı Kerim’den bir ayet ile verilebilir:

“...إِنْ تُرْنِ أَنَا أَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا”²⁷

“Eğer beni mal ve evlat bakımından **daha az** görüyorsan.”

Ayette iki ism-i tafdîl yer almaktadır. Biri mücerrede örnek verdiğimiz حَيْرٌ kelimesi diğeri ise harf-i tarifli gelen, Kur’an-ı Kerim’deki sık kullanımıyla ‘dünya hayatı’ kastedilen أَوْلَى ism-i tafdîlinin müennesi olan الأُولَى lafzıdır.

1.4.2. Harf-i Tarifli İsm-i Tafdîl

İsm-i tafdîl bu formunda başlıktan da anlaşılacağı üzere "ال" takısı alarak gelir. Bu şekilde ism-i tafdîl daima kendinden öncesiyile –müfred, tesniye, cemi‘ – müzekkerlik, müenneslik bakımından- uyumlu olur. مِنْ harf-i ceri ile birlikte gelmez²⁸ ve mufaddâlun aleyh zikredilmez. Kur’an-ı Kerim’de yer alan şu ayet bu gruba örnek verilebilir:

“ وَهُوَ بِالْعُفُقِ الْأَعْلَى ”²⁹

“ O en yüksek ufukta idi.”

الأعلى ism-i tafdîli ayette harf-i tarif almış ve ‘ufuk’ kelimesinin sıfatı olmuştur.

²⁴ İbn Malik, *Teshilü'l-Fevaid ve Tekmilü'l-Makaşid*, Thk: Muhammed Kamil Berakat, Dâru'l-Kitabi'l-‘Arabi, Lübnan, 1967, s. 133.

²⁵ Ebu Hayyan el-Endülüsî, *İrtişafu'd-Đarab min Lisânu'l-‘Arab*, Thk: Recep Osman Muhammed-Ramazan Abdu't-Tevvab, Mektebetü'l-Ĥanci, Kahire, 1998, V, s. 2330.

²⁶ Ebu Hayyan el-Endülüsî, *İrtişafu'd-Đarab min Lisânu'l-‘Arab*, V, s. 2330.

²⁷ Kehf, 18/39.

²⁸ Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, *Şerhu İbn ‘Akîl ‘ala Elfiyeti İbn Mâlik*, III, s. 130; Ebu Hayyan el-Endülüsî, *İrtişafu'd-Đarab min Lisânu'l-‘Arab*, V, s. 2321.

²⁹ Necm, 53/7.

1.4.3. Muzâf Olan İsm-i Tafdîl

Muzâf olan ism-i tafdîl nekraya muzâf olan ve mârifeye muzâf olan diye ikiye ayrılır.

1.4.3.1 Nekraya Muzaf Olan İsm-i Tafdîl

İsm-i tafdîl bu çeşidinde müfred-müzekker ve من harf-i ceri almadan gelir.³⁰ Bu grubun örneği Kur'an-ı Kerim'den bir ayet ile verilebilir:

"أَلْقَدُ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ"³¹

"Biz insanı *en güzel* biçimde yarattık."

Örnekte أَحْسَن ism-i tafdîli nekra bir isme muzâf olmuş ve kendinden önce harf-i cer gelmiştir. Gayr-ı munsarıflar muzâf olduklarında kesre harekesi alırlar kuralı gereği ism-i tafdîl burada mecrur olmuştur.³²

1.4.3.2. Mârifeye Muzâf Olan İsm-i Tafdîl

İsm-i tafdîl marife bir isme muzâf olduğunda "من" harf-i ceri almaz ve 2 vecih caiz olur³³:

a- Müfred- müzekker gelir:

"وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاتِهِمْ..."³⁴

"Sen onları insanların hayata *en hırslı*, (*en düşkün*) olanları olarak bulacaksın."

b- İlişkili bulunduğu kelime ile uyumlu gelir:

"وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا..."³⁵

"Böylece, her kentteki günahkârları, *oranın büyükleri* kıldık."

³⁰ el-Ğalayini, *Camiu'd-Durusu'l-'Arabîyye*, I, s. 140.

³¹ Tin, 95/4.

³² Ebu Muhammed Abdullah Cemaluddin b. Hişam el-Ensari, *Şerhu Kâtru'n-Nedâ ve belli's-Şada* s. 73; Hasan b. Muhammed b. İbrahim ve Yahya Beşir Mustafa, *Şerhu Raği li Kaŋfiye İbn Hâcib*, Camia'tü'l-İmam Muhammed b. Suu'd el- İslamiyye, 1966, I, s. 198; Hüseyin Günday ve Şener Şahin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, Alfa Yayınları, 2013, s. 537.

³³ Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, *Şerhu İbn 'Akil 'ala Elfiyeti İbn Mâlik*, III, s. 132-133; Hüseyin Tural, *Temel Sarf Bilgileri*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2011, s. 203-204.

³⁴ Bakara, 2/96.

³⁵ En 'am, 6/123.

Örnekte ism-i tafđil muzâfun ileyhi ile uyumlu gelmiştir. Bunun dışında mübtedasıyla, haberi ile uyumlu gelmektedir.

Bunlara ek olarak şunlar da zikredilebilir:

-Mufaddâlun minh soru ismi olursa ism-i tafđil “من” harf-i cerinin mecrurundan sonra gelir³⁶:

مِمَّنْ هُوَ أَشَدَّ قُوَّةً؟ / O kimden daha kuvvetli?

-İsm-i tafđilden sonra gelen temyiz, mana bakımından mübtedadır³⁷:

“...أولئك شرُّ مَكَائِنًا وَ أَضَلُّ سَبِيلًا”³⁸

“Onlar konumları **en kötü**, yolları **en sapık** olanlardır.”

-Muzâf lazım fiilden türemiş ism-i tafđil olursa izafet, lafzi izafet³⁹ olur⁴⁰:

“نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ...”⁴¹

“ Biz sana kıssaların **en güzelini** anlatıyoruz.”

1.5. İsm-i Tafđilin Ameli

İsm-i tafđiller bazen fail, meful vb. öğeler olarak fiil gibi amel ederler. Amel ettikleri kelimeyi yerine göre merfu ve mansub yaparlar.⁴² İsm-i tafđiller çoğunlukla gizli bir zamirde amel ederken zahir failde nadiren amel ederler. Mefulün bihte ise ittifakla amel etmezler.⁴³

³⁶ Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, s. 478.

³⁷ Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, s. 478.

³⁸ Furkan, 25/34.

³⁹ İsm-i fâil, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe gibi müştak olan isimlerin kendi fâil, nâib-u fâil veya mef'ûlüne muzâf olmasıdır. Lâfzî izâfette muzâf muzâfun ileyhten dolayı marifelik kazanmaz, muzâfın ma'rife olması gerekirse, muzâf harf-i ta'rif alır.

⁴⁰ Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, s. 478.

⁴¹ Yusuf, 12/3.

⁴² Abbas Hasan, *en-Nahvu 'l-Vâfi*, III, s. 427-432.

⁴³ Ebu Muhammed Abdullah Cemaluddin b. Hişam el-Ensari, *Şerhu Kıtrun 'n-Nedâ ve belli's-Sada ve me'ahu Kitab Sebili 'l-Hüdâ bi Tahkiki Şerh Kıtrun 'n-Nedâ*, s. 314.

1.5.1. Mamulünü Merfu Yapması

İsm-i tafdîl; hem fiil gibi kullanılır, hem de fiil manasına gelirse, zahir bir ismi merfu yapar.⁴⁴

Örn:

ما رأيتُ رجلاً أحسنَ في عِيهِ الكحلُّ منه في عَيْنِ زَيْدٍ

Gözündeki sürme Zeyd'den daha çok yakışmış bir kimse görmedim.

Cümledeki أَحْسَنَ ism-i tafdîli fiil gibi amel etmiş الكحلُّ kelimesi bu ism-i tafdîlin faili olmuştur. Ayrıca ism-i tafdîl zahir bir ismi merfu yaptığında genellikle cümle olumsuz gelebilmektedir.

Ancak bazen zahir bir ismi, olumlu cümlede ref yapar:

أنا مررت بفاطمة أفضلَ منها أمها / Annesi ondan daha iyi olan Fatma'ya uğradım.

Bu cümlede أَفْضَلَ ism-i tafdîli Fatma'nın sıfatı, مِنْهَا ona müteallik cer ve mecur, أُمُّ kelimesi de أَفْضَلَ'nün failidir.

İsm-i tafdîlin, gerek olumsuz gerekse olumlu cümlede zahir ismi merfu yaptığına dair verdiğimiz örnekler çok nadir kullanılmaktadır.⁴⁵

Fiil yerinde ve manasında kullanılmadığı zaman ise müstetir zamiri merfu yaptığı üzerinde âlimler ittifak etmişlerdir. Bir cümleyle şöyle örnek verilebilir:

عَلِيٌّ أَكْبَرُ مِنْ عُثْمَانَ / Ali Osman'dan daha büyüktür.

Bu cümlede أَكْبَرُ ile مِنْ lafızları arasında Ali'ye dönen müsterir bir هُوَ zamiri vardır ve ism-i tafdîl bu zamiri merfu yapmıştır.

1.5.2. Mamulünü Mansub Yapması

İsm-i tafdîl; mef'ulun li eclihi, zarfı, hali ve temyizi mansub yapar.⁴⁶ Örnek olarak şu ayet-i kerime verilebilir:

"...قُلْ اللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا..."⁴⁷

⁴⁴ Abbas Hasan, *en-Naḥvu 'l-Vâfi*, III, s. 428.

⁴⁵ Yahya Beşir Mısıri, *Şerḥu Raği li Kaḥiyeti İbn Ḥâcib*, 1996, I, s. 786.

⁴⁶ Abbas Hasan, *en-Naḥvu 'l-Vâfi*, III, s. 432.

“ *Deki: Allah, mekir bakımından daha hızlıdır.* ”

Bu ayette ism-i tafđil temyizi nasb etmiştir. Kur’an-ı Kerim’de ism-i tafđilin temyizi nasb etmesi şeklindeki kullanıma sıkça rastlanılmaktadır.

İsm-i tafđilin, temyizi nasb ettiği halde mefulün bihi nasb etmediği hususunda nahiv âlimleri ittifak etmişlerdir.

1.6. İsm-i Tafđilin Harf-i Cer ile Müteaddi Olması

İsm-i tafđil, ل -الی ve ب harf-i cerleri ile müteaddi olur. Müteaddi fiil gibi işlev gören ism-i tafđil, sevgi ve buğza delalet eder.

Örn: الأبُ أَحَبُّ لِأَوْلَادِهِ مِنْ عَمَلِهِ / Baba, çocuklarını işinden daha çok sever.

ل harf-i ceriyle müteaddi olan ism-i tafđil mecrurunu mana bakımından mef’ulun bih yapar. Böylece أَفْعَلْ veznindeki lafızdan önceki kelime manevi fail olur.

İsm-i tafđil ل harf-i ceri yerine الی harf-i ceriyle beraber geldiğinde; mecrurunu manevi fail yapıp, أَفْعَلْ veznindeki lafızdan önceki kelimeyi de manevi mef’ul yapar. Örnek olarak Yusuf(a.s)’ın şu sözleri verilebilir:

"قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ..."⁴⁸

“Yusuf(a.s) dedi ki: ‘Ey Rabbim! Zindan bana, bunların beni davet ettikleri şeyden daha sevimlidir.’”

Ayette Hz. Yusuf manevi fail, zindan ise manevi meful olmuştur.

İsm-i tafđil, ilme delalet eden müteaddi fiilden türetilmiş ise ب harf-i ceriyle gelir.⁴⁹ Allah lafzının mübtada olduğu ayet buna örnek verilebilir:

"...وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ"⁵⁰

“Allah onların neyi gizlediklerini daha iyi bilendir.”

⁴⁷ Yunus, 10/21.

⁴⁸ Yusuf, 12/33.

⁴⁹ Abbas Hasan, *En-Nahvu 'l-Vâfi*, s. 432-33.

⁵⁰ Al-i İmran, 3/167.

1.7. شَرّ ve خَيْر Kelimelerinin İsm-i Tafdîl Olarak Kullanılmaları

أَشْرُ ve أَخَيْرُ ism-i tafdil kalıbında nadir olarak gelen bu iki kelime çoğu zaman hemzeleri hafzedilerek خَيْر ve شَرّ şeklinde gelir.⁵¹ Nahiv âlimlerine göre hemzenin düşmesinin temel iki sebebi vardır; Kesretü'l istimal(çok kullanım) ve fiilden türetilmeme. Ayrıca شَرّ kelimesindeki “ra” harfleri kelama ağır gelmesin diye idğam edilmiştir.⁵² Bu iki kelime alışlagelmiş veznin dışında varid olduklarında harf-i tarif almazlar; ancak harf-i cer kabul ederler. Ebu Hayyan’a (745/1344) göre خَيْر ve شَرّ ism-i tafdilleri -nadir rastlanan- أَفْعَل vezninde kullanıldıkları zaman harf-i tar‘if ile birlikte gelirler.⁵³ Bunlara bir üçüncü olarak da أَحَبُّ kelimesi eklenir. Ancak gerek Kur’an-ı Kerim’de gerekse hadislerde varid olan şekli أَحَبُّdür. Bu kelimelere örnek olarak şu ayet-i kerimeler verilebilir:

"قُلْ أَوْلَيْتُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ دَلِكُمْ..."⁵⁴

“ *Deki, size, o istediklerinizden daha hayırlısını bildireyim mi?* ”

"...فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَكَانًا وَ أضعفُ جُنْدًا"⁵⁵

“ ... *bilecekler kimin mevki daha fena ve askerleri daha zayıfmış.* ”

⁵¹ İbn Malik, *Teshil'ül-Fevaid ve Tekmil'ül-Makaşıt*, s. 133.

⁵² Ahmed İbrahim el-Cedbe ve Bessam Hasan Mihre, “Sîgatu Ef'âlu't-Tafdîl fi'l-Kur'ani'l-Kerim”, *Mecelletü'l Cami'ati'l-İslamiyyeti li'l-Buhuşi'l-İnsaniyye*, 2.sayı, Haziran 2012, s. 266-67.

⁵³ Ebu Hayyan el- Endülüsî, *İrtişafu'd-Đarab min Lisâni'l-'Arab*, s. 2320.

⁵⁴ Al-i İmran, 3/15.

⁵⁵ Meryem, 19/75.

BÖLÜM 2: İSM-İ TAFDİLİN KUR'AN-I KERİM'DE KULLANIMI

Bu bölümde sıklık sırasına göre Kur'an-ı Kerim'de yer alan ism-i tafdüller; köklerinin anlamları, sözdizimindeki kullanım özellikleri ve kullanım çeşitleri bakımından incelenecektir.

2.1. Kur'an-ı Kerim'de Yer Alan İsm-i Tafdüller ve Sıklık Sıralamaları

Sıklık, bir dilin gerek konuşma gerekse yazı dilinde, diğerlerine oranla daha sık kullanılan kelimelerin belirlenmesi çalışmasıdır.⁵⁶ Bu çalışma ile dil öğrenen kişilere önce en sık geçen kelimeler öğretilerek, onların dili daha kolay ve çabuk öğrenmeleri amaçlanmaktadır. Ayrıca sıklık çalışması ile dil bilimciler inceledikleri eserlerde; yazarın hangi kelimeleri tercih ettiğini, dili kullanmadaki yeteneğini, kültürel çevresini ve eserin üslup özelliklerini vb. konuları tespit edebilirler.⁵⁷ Biz de çalışmamızda belirlenmiş bir metin olarak Kur'an-ı Kerim'i; sıklık incelemesine konu olan dil birimi olarak da ism-i tafdüli ele aldık. Bu şekilde Kur'an-ı Kerim'de yer alan ism-i tafdüll kalıplarının kullanımını ve sıklığını belirlemeye çalıştık.

Yaptığımız çalışmanın bu kısmında Kur'an-ı Kerim'de altmış iki farklı kökten türetilen, tekrarlarıyla birlikte yediyüz altmış yedi ism-i tafdülin kullanıldığı tespit edilmiştir. Tespit edilen bu ism-i tafdüllerin sıklığı, sarf ve söz dizimi içerisindeki kullanım özellikleri açısından ele alınmıştır. Çalışmanın özeti mahiyetindeki aşağıdaki tabloda, Kur'an-ı Kerim'deki ism-i tafdüllerin, kökleri, anlamları ve sıklıkları gösterilmiştir.⁵⁸

⁵⁶ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil*, TDK Yayınları, Ankara, 2009, III, s. 20.

⁵⁷ Gökhan Ölker, "Sözlük Türleri ve Kelime Sıklığı Sözlüğü Üzerine", *Dil Araştırmaları Dergisi*, sayı: 9, Güz 2011, s. 59.

⁵⁸ Tablodaki ism-i tafdüllerin türkçe anlamlarında Diyanet İşleri Başkanlığının *Kur'an-ı Kerim Meali ile Elmalı Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'an Dili* adlı eserinden istifade edilmiştir.

Tablo 2

Kur'an-ı Kerim'deki İsm-i Tafdillerin Sıklık Sıralaması

Sıklığı	Anlamı	Kelime Kökü	Kelime
الدنيا(115); 127;	En aşağı	دني	أدنى
117	Daha hayırlı, en hayırlı	خير	خير
أولى(20), الأولين(32), الأولون(6); 82;	İlk	آل	أول
80	En çok, çoğu	كثر	أكثر
الحسنين(1), الحسنى(17); 53;	Daha güzel, en güzel	حسن	أحسن
48	Daha iyi bilen	علم	أعلم
31	Daha şiddetli	شدّ	أشدّ
الكبر(1), الكبرى(6), أكابر(1); 31;	En büyük,	كبر	أكبر
الأقربين(4), الأقربون(3); 19;	Daha yakın, en yakın	قرب	أقرب
16	Daha zalim	ظلم	أظلم
الأعلون(2); 12;	Daha yüce	علي	أعلى
الأوليان(1); 12;	Daha layık, daha uygun	ولي	أولى
10	Daha layık, daha çok hak sahibi	حقّ	أحقّ
9	En çok sapan	ضلّ	أضلّ
8	Daha kötü	شرّ	أشرّ
7	Daha kalıcı olan,baki olan	بقي	أبقى
السفلى(1), الأسفلين(2); 7;	En sefil, en aşağı	سفل	أسفل
7	Daha doğru, daha yakın	هدي	أهدى
الأخسرين(2), الأخرزون(2); 4;	En çok hüsrana uğrayan	خسر	أخسر
4	En merhametli	رحم	أرحم
أراذل(1), الأردلّون(1); 4;	En zelil(rezil)	ردل	أردل
4	Daha temiz	زكي	أزكى

Tablo 2'nin Devamı

4	Daha temiz	طهر	أطهر
4; الفُصْوَى (1)	Daha uzak	قصي- قصو	أقصا
4	En kuvvetli, en sağlam	قوم	أقوم
3	Daha sevgili, daha sevimli	حبّ	أحبّ
3; السُّوَى (1)	En kötü	سوء- ساء	أسو
3	En şâki olan	شَقَو-شَقَا	أشقى
3	Daha aziz	عزّ	أعزّ
3	Daha büyük	عظم	أعظم
3; الوُسْطَى (1)	En ortalaması(en adil şekilde)	وسط	أوسط
2	En iyi hüküm veren	حكم	أحكم
2; الأذْلَيْنَ (1)	Daha zelil, daha güçsüz olan	ذلّ	أذلّ
2	En hızlı, daha hızlı	سرع	أسرع
2	Daha doğru sözlü	صدق	أصدق
2	Daha küçük	صغر	أصغر
2	Daha zayıf	ضعف	أضعف
2	Daha adil	قسط	أقسط
2	Daha az	قلّ	أقلّ
2	En değerli	كرم	أكرم
2; المُثْلَى (1)	En üstün olan, yüce olan	مثل	أمثل
2	Tastamam, en tam haliyle	وفي	أوفى
2	En çok korunan, çok takva sahibi	وقي	أنتقى
2	En sağlam	وثق	وثقى
2	En kolay	يسر	يسرى
1	Daha yatkın, daha layık	جدر	أجدر

Tablo 2'nin Devamı

1	Daha istekli, daha düşkün	حرص	أحرص
1	Daha iyi hesaplayan	حصي	أحصى
1	Daha çok rezil edici	خزي	أخزى
1	En gizli	خفي	أخفى
1	Daha korkunç	دهي	أدهى
1	Daha çok olan	ربي	أربى
1	Daha meşakkatli	شوق	أشوق
1	Daha azgın	طغي	أطغى
1	En zor	عسر	عسرى
1	Daha fasih, (dili) daha düzgün	فصح	أفصح
1(الأقدمون)	Önceki	قدم	أقدم
1	Şiddetli düşman, azılı düşman	لدّ	ألّد
1	Çok acı, dehşetli	مرّ	أمرّ
1	En çirkin	نكر	أنكر
1	Daha kolay	هون	أهون
1	En dayanıksız	وهن	أوهن

2.2. Sıklık Sırasına Göre Tespit Edilen Kur'an-ı Kerim'deki İsm-i Tafdillerin Kök Anlamları ve Örnekleri

2.2.1. أدنى

د-ن-و harflerinden oluşan ve birinci babdan gelen يَدْنُو sülasi fiili, “zaman ve mekan için” yaklaşmak⁵⁹, “hamile devenin doğum vaktinin yaklaşması, güneşin batıya meyiletmesi”⁶⁰, “elbiseyi sarkıtmak”⁶¹ anlamlarına gelmektedir. تَدَانِي olarak tefa‘ul

⁵⁹ Rağıb el-İşfahani, *el-Müfredat fi Ġaribi'l-Kur'an*, Mektebetu Nezar, Mekke, 2009, s. 229.

⁶⁰ İbn Manzur, *Lisānu'l-Arab*, II, s. 1435; Mecüdidin Muhammed b. Yakub el-Firuzâbâdi, *Kāmusu'l-Muħiṭ*, Dāru'l-Ma'rife, Beyrut, 2008, s. 451.

⁶¹ Ahzab/59.

babındaki kullanımında, birbirine yaklaşmak anlamına gelmektedir.⁶² Aynı kökten gelen “دناوة” kelimesi de hısmılık, akrabalık manasındadır. أدنى ism-i tafdüli ise daha yakın, daha aşağı anlamındadır. Bu ism-i tafdüli Türkçede de ‘edna’ şekliyle “çok aşağı” manasında kullanılmaktadır.⁶³ أدنى ism-i tafdüli, müfred-müzekker şekliyle Kur’an-ı Kerim’de on iki yerde geçmektedir. Bunların dokuz tanesi mücerred (harf-i tarif almadan ve muzâf olmadan) olarak gelmiştir. Bunlara örnek olarak Bakara suresi 61. ayet verilebilir:

... قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ...

“O iyi olanı **daha aşağı** olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? dedi.”

أدنى ism-i tafdüli, bu ayette haber olarak gelmiş, İsrailoğullarının istediği soğan, sarımsak gibi yiyecekler هُوَ zamiri ile ifade edilerek daha aşağıda görülmüştür. خَيْرٌ ism-i tafdülinin mübtedası olan هُوَ zamiri ile İsrailoğullarının yemiş oldukları bildircin ve kudret helvası kastedilmiş ve bunlar mufaddâl yapılmıştır. Sâ‘lebi bu ayetin tefsirinde أدنى kelimesinin aslında أَدْنَاءُ şeklinde yazıldığı halde çoğunluğun sondaki hemzeyi terkettiği bilgisini el-Ferra’dan (Ö. 207/822) nakletmektedir. Ferra ise bu bilgiyi Züheyr el-Arakî’ye dayandırmaktadır.⁶⁴

Yukarıdaki kullanımının dışında أدنى ism-i tafdüli, Kur’an-ı Kerimde iki yerde harf-i tarifli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri, Âraf suresi 169. ayettir:

.....يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَى.....

“Şu **alçak** dünya malını alıyorlar”

Elmalılı Hamdi Yazır الأدنى ism-i tafdülini, “şu alçak veya en yakın” şeklinde yorumlamıştır. İ’rab açısından bakıldığında kelime, “işaret isminden bedel yahut atf-ı beyandır.”⁶⁵ Ayette ism-i tafdüli harf-i tarifli geldiği için mufaddâl aleyh mahzuf olmuştur ve “en üstün” anlamı taşımaktadır.

Secde suresi 21. ayette geçen الأدنى ism-i tafdüli ise sıfattır.

⁶² el-Firuzâbâdi, *el-Kâmusu’l-Muhiṭ*, s. 451.

⁶³ Hamza Ermiş, *Arapçadan Türkçeleşmiş Kelimeler Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2008, s. 132.

⁶⁴ Ebu İshak Ahmed el-Ma‘ruf İmam Ahmed es-Şâ‘lebi, *el-Keşf ve’l-Beyan (Tefsiru’s-Şâ‘lebi)*, Daru Ehyau Turâsi’l-‘Arabi, Beyrut, 2002, I, s. 205.

⁶⁵ Mahmud Şâfi, *el-Cedvel fi İ’rabi’l-Kur’an Şarfuhu ve Beyanuhu*, Daru’r-Reşid, Dimeşk, 1995, V, s. 116.

ادنى kelimesinin müennesi olan الدنيا kelimesi incelendiğinde Kur'an-ı Kerim'de yüz on beş yerde geçtiği görülmektedir. Dünya kelimesinin sıklığı sebebiyle دن-و kökü, Kur'an-ı Kerim'de en sık geçen kök olmuştur. Kur'an-ı Kerim'deki kullanımlarından birine Bakara suresi 86. ayet örnek verilebilir:

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ

“Onlar ahireti, *dünya* hayatına satmış kimselerdir.”

Ayette الدنيا ism-i tafdîli, mef'ul olan ‘hayat’ kelimesinin sıfatı olmuştur. Ebu Hayyan bu ayette geçen dünya kelimesini, “kalbin şehvetlerinden daha aşağı olan” şeklinde yorumlarken, ahireti ise “Rabb’in rızasına ulaştıran” şeklinde yorumlamıştır.⁶⁶

‘Dünya’ kelimesi, Kur'an-ı Kerim'deki yüz on beş ayetin altmış sekizinde, الْحَيَاةُ الدُّنْيَا terkihiyle gelmekte ve الْحَيَاةُ kelimesinin sıfatı olmaktadır.⁶⁷ ‘Hayat’ kelimesi, geçtiği ayetlerin yirmi altısında harf-i cerli gelmektedir. Bunlardan üçünde ب ile birinde من ile diğerlerinde فِي harf-i ceriyle mecrur olmuştur. Diğer kırk iki ayette ise, mef'ul, muzâfun ileyh, mübteda ve haber olan الْحَيَاةُ kelimesinin sıfatı olarak gelmiştir. Bir yerde ise بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا şeklinde gelerek⁶⁸ Bedir savaşındaki Müslümanların bulunduğu vadiyi tanımlamıştır. Burada الدنيا kelimesi الْعُدْوَةُ kelimesinin sıfatıdır. Ayetin devamında yer alan الْعُدْوَةُ الْقُصْوَى ibaresi ile düşmanın bulunduğu mevki kastedilmektedir. Tefsirlerde Müslümanların mevzisinin elverişsiz, zahmetli bir yer; düşmanın mevzisinin ise daha müsait olduğu belirtilir. Ayrıca onların sayıca çok, her konuda üstün görüldüğünden de bahsedilir.⁶⁹ Bu doğrultuda ayette ifade edilen الدنيا ism-i tafdîlinin, Müslümanların savaş alanında konumlandıkları yerin niceliksel olarak müşriklerin bulunduğu konumdan daha aşağı seviyede bir yer olduğunu vurgulamak maksadıyla kullanıldığı söylenebilir. Nitekim el-Ferra الدنيا ile Medine'ye yakın bir vadinin الْقُصْوَى ile Mekke'ye yakın bir vadinin kastedildiğini söyler.⁷⁰

⁶⁶ Ebu Hayyan el-Endülüsî, *el-Baḥru'l-Muḥiṭ*, I, s. 462.

⁶⁷ Bakara, 2/85, 86, 204, 212; Âli-İmran, 3/14, 117, 185; Nisâ, 4/74, 94, 109; En 'am, 6/29, 32, 70, 130; Âraf, 7/32, 51, 102; Tevbe, 9/38, 38, 55; Yunus, 10/7, 23, 24, 64, 88, 98; Hud, 11/15; Râd, 13/26, 26, 34; İbrahim, 14/3, 27; Nahl, 16/107; Kehf, 18/28, 45, 46, 104; Tâhâ, 20/72, 131; Mü'minun, 23/33, 37; Nûr, 24/33; Kasas, 28/60, 61, 79; Ankebut, 29/25, 64; Rum, 30/7; Lokman, 31/33; Ahzab, 33/28; Fatır, 35/5; Zümer, 39/26; Ğafir, 40/39, 51; Fussilet, 41/16, 31; Şura, 42/36; Zuhruf, 43/32, 35; Casiye, 45/24, 35; Ahkaf, 46/20; Muhammed, 47/36; Necm, 53/29; Hadid, 57/20, 20; Naziat, 79/38; Âla, 87/16.

⁶⁸ Enfâl, 8/42. Ayrıca bu ayetteki الدنيا kelimesi, “vadinin yakın kenarında” anlamında kullanılmıştır.

⁶⁹ Ebu Hayyan el-Endülüsî, *el-Baḥru'l-Muḥiṭ*, IV, s. 496; Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer b. Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-'Azim*, Thk: Sami b. Muhammed es-Selame, Daru Tayyib, 4.baskı, Rıyad, 1999, IV, s. 67.

⁷⁰ Ebu Zekerriyya Yahya bin Ziyad el-Ferra, *Mea'ni'l-Kur'an*, 'Alemü'l-Kütüb, 3. baskı, Beyrut, 1983, I, s. 411.

‘Dünya’⁷¹ kelimesinin Kur’an-ı Kerim’de yer alan kullanım şekillerinden biri de, “yeryüzüne en yakın sema” anlamına gelen السماء الدنيا tabiridir.⁷² Bu terki b Kur’an-ı Kerim’de üç yerde geçmiştir.⁷³ Bu kullanımı dışında; on beş yerde الدنيا في şeklinde⁷⁴, on üç yerde الدنيا و الآخرة şeklinde⁷⁵, beş yerde هَذِهِ الدنيا في şeklinde⁷⁶ ve bir yerde de من الدنيا şeklinde⁷⁷ harf-i cer ile gelmiştir. Sıraladığımız bu harf-i cerler ile geçen örneklerde ‘dünya’ kelimesi yaşadığımız hayat manasında kullanılmıştır. Ayrıca iki yerde الدنيا şeklinde⁷⁸ yalın haliyle mef’ul olarak bulunmaktadır. Bunların dışında bir de izafet olarak; dört yerde الدنيا ثَوَابِ şeklinde⁷⁹, bir yerde حَرْتِ الدنيا şeklinde⁸⁰, bir yerde مَتَاعِ الدنيا şeklinde⁸¹, bir yerde عَرْضِ الدنيا şeklinde⁸² geçmektedir.⁸³

الحَيَاةِ الدُّنْيَا terki bi Kur’an-ı Kerim’de, âhiret ve âhiret hayatının karşılığı olarak geçmektedir. Yeryüzü ile burada yaşanan hayat arasında yakın bir ilişki bulunduğundan, etimolojik olarak sıfat anlamı taşıyan ve ism-i tafdîl kalıbında olan dünya kelimesi zamanla bu özelliğini kaybederek yerkürenin ismi haline gelmiştir. Bu anlamda dünya denilince daha çok yer küresi (arz) akla gelir.⁸⁴

Hadis kaynaklarından *Sahîh-i Buhârî*’de ise الجَمْرَةَ الدنيا terki biyle yer alan ‘dünya’ kelimesi “Mina’ya en yakın cemre” anlamında kullanılmaktadır.⁸⁵

في أدنى ism-i tafdîlinin mârifeye muzâf olarak gelen tek örneği Rum suresi 3. ayette yer alır:

فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِّنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ

“(Arapların bulunduğu bölgeye) **en yakın** bir yerde onlar, bu yenilgilerinin ardından galib geleceklerdir.”

⁷¹ İbn Manzur’a göre, kelimenin Allah Teâlâ tarafından الدنيا olarak adlandırması dünyanın ahirete olan uzaklığından kaynaklanmaktadır. Bknz: İbn Manzur, *Lisânu’l-Arab*, II, s. 1435.

⁷² İbn Manzur, *Lisânu’l-Arab*, II, s. 1435.

⁷³ Saffat, 37/6; Fussilet, 41/12; Mülk, 67/5.

⁷⁴ Bakara, 2/114, 130, 200, 201; Maide, 5/33, 41; Tevbe, 9/85; Yunus, 10/70; Nahl, 16/30, 122; Hac, 22/9; Ankebut, 29/27; Lokman, 31/15; Ğafir, 40/43; Haşr, 59/3.

⁷⁵ Bakara, 2/217, 220; Ali- İmran, 3/22, 45, 56; Tevbe, 9/69, 74; Yusuf, 12/101; Hac, 22/15; Nur, 24/14, 19, 23; Ahzab, 33/57.

⁷⁶ Araf, 7/156; Hud, 11/60; Nahl, 16/30; Kasas, 28/42; Zümer, 39/10.

⁷⁷ Kasas, 28/77.

⁷⁸ Al-i İmran, 3/152; Hac, 22/11.

⁷⁹ Al-i İmran, 3/145, 148; Nisa, 4/134, 134.

⁸⁰ Şura, 42/20.

⁸¹ Nisa, 4/77.

⁸² Enfâl, 8/67.

⁸³ Bu ayetlerde ‘dünya’ kelimesinin muzâfi olan عَرْضِ مَتَاعِ حَرْتِ ثَوَابِ kelimeleri nüzul sebepleri de bakıldığında dünya nimeti, ganimetleri anlamlarına gelmektedir.

⁸⁴ Süleyman Uludağ, “Dünya”, *DİA*, X, s. 22.

⁸⁵ Buhârî, Hac, 140(1751).

Ayette en yakın anlamındaki اَدْنَى ism-i tafdüli, mecrur ve muzâf olarak gelmiştir.⁸⁶

2.2.2. خَيْرٌ

يَخِيرُ sülasi fiili, “iyilik yapmak, üstün olmak” anlamına gelmektedir.⁸⁷ “Şer, aşağı, zarar, kötülük” kelimelerinin karşıtı olan خَيْرٌ kelimesi Kur’an-ı Kerim’de maddi ve manevi nimet anlamının yanı sıra ahlakî güzellik manasında da kullanılmıştır.⁸⁸ خَيْرٌ ism-i tafdüli, bilinen أَفْعَلٌ vezninin dışında, isim halindeki kalıbıyla gelmektedir. Cevheri (400/1009’dan önce), *Es-Şihâh* adlı eserinde خَيْرٌ ism-i tafdülinin cemi ve müsenna sîgasının da bu şekilde geldiğini söyler.⁸⁹ خَيْرٌ ism-i tafdüli Kur’an-ı Kerim’de yüz on yedi ayette yer almaktadır. Bunların yirmiden fazlasında خَيْرٌ ism-i tafdüli, Allahu Teâlâyı tazim için kullanılmıştır. Kur’an-ı Kerim’de harf-i tarif almadan ve muzâf olmadan gelen (mücerred) kullanımına örnek olarak Bakara suresi 184. ayet gösterilebilir:

...فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ...

“ Her kim bir iyilik yaparsa o, hakkında **daha hayırlıdır**. Bununla beraber oruç tutmanız sizin için **daha hayırlıdır**. ”

Ayette üç tane hayır kelimesi yer almakta ancak bunların sadece ikisi ism-i tafdüli manası ifade etmektedir. Bu ism-i tafdüller cümle içiresindeki görevleri bakımından haberdir. İlkinde, fidyeyi arttırma işlemi mufaddâl iken; ikincisinde, oruç tutmak mufaddâl olmuş ve görüldüğü üzere müevvel mastarlar mübteda ve mufaddâl olarak gelmiştir.

‘Hayr’ ism-i tafdüli yirmi yerde mübteda olan Allah lafzı ile beraber gelmiş, bunların ikisi⁹⁰ mücerred olmuştur. Allah lafzının mübteda olarak geldiği ayetlere örnek olarak Enfal suresi 30. ayet verilebilir:

...وَاللَّهُ خَيْرٌ الْمَاكِرِينَ

“ ve Allah tuzak kuranların (karşılık verenlerin) en hayırlısıdır. ”

⁸⁶ Zemahşeri (Ö. 488/1095) اَدْنَى tabiriyle “Şam taraflarında düşmanlarına en yakın” yer kastedildiğini; Mücahid (Ö.103/721), Rum topraklarında Fars’a en yakın yerde olduğunu; Siddi, İbn Abbas’tan gelen bir rivayet ile Filistin ve Ürdün’ün kastedildiğini söyler.

⁸⁷ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, II, s. 1298; el- El-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmusu'l-Muhiş*, s. 406.

⁸⁸ Mustafa Çağrı, “Hayır”, *DİA*, 1998, XVII, s. 43-46.

⁸⁹ İsmail b. Hammad el-Cevheri, *Tâcu'l-Luğa ve's-Şihâhu'l-'Arabîyye*, Thk: Ahmed Abdulğafur Attar, Dâru'l-İlm li'l-Melayin, 4.baskı, Beyrut, 1990, II, s. 652.

⁹⁰ Yusuf, 12/64; Tâhâ, 20/73.

Mârifeye muzâf olarak gelmesine ise Bakara suresi 197. ayet örnek verilebilir:

...فَإِنَّ خَيْرَ الرِّزْقِ النَّقْوَى...

“ Şüphesiz ki azıkların **en hayırlısı takvadır.**”

İsm-i tafdil bu ayette إِنَّ'nin ism-i olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹¹

Mârifeye muzâf olan ism-i tafdillerin on sekizi Allah lafzının haberi olmuş, bunların 5'i الرَّازِقِينَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ terkibi ile gelmiştir.⁹² Zemahşeri الرَّازِقِينَ ifadesi ile Allah dışındaki râzıklar(rızık verenler) olarak; köle için efendisi, ailesi için babanın rızık vermesi şeklinde râzıkların kastedildiğini ancak asıl rızık verenin Allah olduğunu ve bu kimseler vasıtası ile rızık Allah'ın verdiğini ifade etmiştir.⁹³ 'Hayr' ism-i tafdili iki yerde de الْمَاكِرِينَ kelimesine muzâf olmuştur.⁹⁴ Bu ayetlerdeki manayı açıklarken Rağıb el-İsfahani(Ö. 425/1034) 'mekr' kelimesini ikiye ayırmıştır: “Allah için kullanılan övülmüş mekr ve kötü fiillerde bulunan zemmedilmiş mekr”.⁹⁵ Tefsirlerde Allah'ın mekri hakkında; mekir yapanlara mukabil Allah'ın karşılık vermesi, mühlet vermesi gibi yorumlar yapılmıştır.⁹⁶ Bazı âlimlerce 'hayr' kelimesinin mutlak manada geldiği tafdil için kullanılmadığı söylenmiştir ancak bu zayıf bir görüştür. Kur'an-ı Kerim'de üç yerde الْحَاكِمِينَ, iki yerde de الرَّاجِمِينَ kelimelerine muzâf olan 'hayr' kelimesi bu beş yerde de Allah hakkında haber vermiştir.⁹⁷ Âlimler muzâfun ileyh olan bu kelimelerin insanlar için de kullanılan -annenin çoğuna olan merhameti ya da iki kişi arasında hüküm veren hâkimin adaletle hükmetmesi gibi- vasıflardan olduğunu söylemişlerdir. Bunların dışında Allah Teâlâ'dan haber veren ve hayr lafzına muzafun ileyh olan; النَّاصِرِينَ- الْفَاصِلِينَ- الْغَافِرِينَ- الْوَارِثِينَ- الْمُنْزِلِينَ kelimeleri⁹⁸ için de “insanlarda da bulunan özelliklerdir” yorumunu yapmışlardır.

⁹¹ Tefsirlerde hacca azıksız çıkıp insanlara yük olan Yemen halkı hakkında nazil olduğu haber verilmektedir. Bkz: es-Şâ'lebi, *el-Keşf ve'l-Beyân*, II, s. 107; Carullah Ebi'l-Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf*, Mektebetü'l-'Ubeykan, Riyâd, 1998, I, s. 408; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'an'il-'Azim*, I, s. 548; Ebu Hayyan el-Endülüsî, *el-Bahru'l-Muhiş*, II, s. 101.

⁹² Maide, 5/114; Hac, 22/58; Mü'minun, 22/72, Sebe, 34/39; Cuma, 62/11.

⁹³ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, V, s. 127.

⁹⁴ Al-i İmran, 3/54; Enfal, 8/30.

⁹⁵ el-İşfahâni, *el-Müfredat*, II, s. 609.

⁹⁶ Geniş bilgi için bkz: Ebu Hayyan el-Endülüsî, *el-Bahru'l-Muhiş*, II, s. 496; Riyâd Yunus el-Ceburi, *es-Şifatu'l-İlahiyyetü'l-Muğâfe fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1. baskı, Lübnan, 2013, s. 95-99.

⁹⁷ Araf, 7/87; Yunus, 10/109; Yusuf, 12/80; Mü'minun, 22/109, 118.

⁹⁸ Al-i İmran, 3/150; En'am, 6/57; Araf, 7/89, 155; Enbiya, 21/89; Mü'minun, 22/29.

Geri kalan doksan dört ism-i tafdülden doksan ikisi harf-i tarif almadan ve muzâf olmadan⁹⁹, ikisi ise mârifeye isime muzâf olarak¹⁰⁰ gelmiştir. Tüm bu ism-i tafdüllerin doksan yedisi haber, dokuzu كان'nin haberi, sekizi mef'ulün bih, biri لَنْ'nin ismi, biri mecrur ve biri de sıfattır.

2.2.3. أَوَّلُ

أَوَّلُ sülasi fiili, “dönmek, arkasını dönmek, yorumlamak, açıklamak” demektir.¹⁰¹ أَوَّلُ ism-i tafdülin kökü hakkında alimler ihtilaf etmişlerdir, “Bazı Kufeli alimler fiilin sülasi formunun أَل şeklinde olduğunu söyleyip kelimenin asıl köklerinin اول şeklinde ve tafdüle yapmak için bir elif daha getirerek اول olduğunu ikinci hemzenin vav harfinin sonrasına gelerek اول haline dönüştüğünü ve en sonunda tahfif için elif harfinin de vava dönüştürüldüğü” görüşündedirler.¹⁰² Evvel kelimesi “varlığının başlangıcı olmayan”¹⁰³ anlamında Allah'ın isimlerindedir. Ayrıca bu kelimenin üç şekilde kullanımı vardır: Bir işin başlangıcı anlamında, bir işi önce ya da ilk yapma anlamında zarf olarak ve bir konuda ilk olan anlamında ism-i tafdüle olarak kullanılır. Bu ism-i tafdüle Türkçede de aynı anlamda kullanılmaktadır.¹⁰⁴ أَوَّلُ ism-i tafdüli Kur'an-ı Kerim'de yirmi dört yerde müfred-müzekker, otuz sekiz yerde cemi-müzekker, yirmi yerde de müfred-müennes şekliyle gelmiştir. Harf-i tarifli gelenlere örnek olarak Kâf suresi 15. ayet gösterilebilir:

أَفَعَبْنَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ...

“ Biz *ilk* yaratmada acizlik mi gösterdik ki?”

Ayette ism-i tafdüle, mecrurun sıfatı olarak gelmiş ve nitelediği ‘yaratma’ kelimesini tafdüle etmiştir. Kur'an-ı Kerim'de harf-i tarifli gelen أَوَّلُ ism-i tafdüllerinden sadece örnekte geçen müfred-müzekkerdir. On ikisi ise müfred-müennestir. Toplamda yirmi üç

⁹⁹ Bakara, 2/54, 61, 103, 106, 184, 221, 221, 263, 271, 280; Al-i İmran, 3/15, 110, 110, 157, 198; Nisâ, 4/25, 46, 59, 66, 77, 128; En 'am, 6/32; Araf, 7/12, 26, 85, 169; Enfâl, 8/19, 70; Tevbe, 9/3, 41, 74, 109; Yunus, 10/58; Hud, 11/86; Yusuf, 12/39, 57, 109; Nahl, 16/30, 95, 126; İsrâ, 17/35; Kehf, 18/36, 40, 44, 44, 46, 46, 81, 95; Meryem, 19/73, 76, 76; Tâhâ, 20/131; Mü'minun, 23/72; Nur, 24/27, 60; Furkan, 25/10, 15, 24; Neml, 27/36, 59, 89; Kasas, 28/26, 60, 80, 84; Ankebut, 29/16; Rum, 30/38; Saffât, 37/62; Sad, 38/76; Fussilet, 41/40; Şura, 42/36; Zuhuruf, 43/32, 52, 58; Duhan, 44/37; Muhammed, 47/21; Hucurat, 49/5, 11, 11; Kamer, 54/43; Mücadele, 58/12; Saf, 61/11; Cuma, 62/9, 11; Tahrim, 66/5; Kalem, 68/32; Mearic, 70/41; Müzemmil, 73/20; A'lâ, 87/17; Duha, 93/4; Kadir, 97/3.

¹⁰⁰ Yusuf, 12/80; Beyyine, 98/7.

¹⁰¹ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, I, s. 33; Rağıb el-İşfahânî, *el-Müfredat fi 'Garibi'l-Kur'an*, s.39.

¹⁰² Mahmud Şâfi, *el-Cedvel fi 'rabi'l-Kur'an*, I, s. 115.

¹⁰³ Bekir Topaloğlu, “Evvel”, *DİA*, 1995, XI, s.545.

¹⁰⁴ Hamza Ermiş, *Arapça'dan Türkçeleşmiş Kelimeler Sözlüğü*, s. 145. Bu ism-i tafdülin müennes şeklide Arapçadaki anlamıyla Türkçede kullanılmaktadır. Bknz: Hamza Ermiş, *Arapça'dan Türkçeleşmiş Kelimeler Sözlüğü*, s. 144.

tanesi sıfat olarak gelmiştir.¹⁰⁵ Geri kalan yerlerin on dokuzu muzâfun ileyh¹⁰⁶, altısı mecrur¹⁰⁷, ikisi fail¹⁰⁸, ikisi mübtedaya matuf¹⁰⁹, ikisi mef'ul¹¹⁰, biri naibi fail¹¹¹, biri haber¹¹² ve biri de innenin ismi¹¹³dir.

Nekraya muzâf olanlara ise, Bakara suresi 41. ayet verilebilir:

...وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ...

“ O (Tevrat) ’nu inkâr edenlerin **ilki** olmayın.”

Ayette **أَوَّل** ism-i tafdüli **كَانَ**’nin haberidir. Tafdüil edilen şey, kâfir kelimesinin muzafun ileyhidir. Bunun dışında on iki yerde¹¹⁴ daha nekraya muzâf olarak gelmiş ve bu ayetlerin dokuz tanesinde **أَوَّل** **مَرَّةً** terkihiyle birlikte geçmiştir.

Mârifeye muzâf olarak gelen ism-i tafdüllere örnek, En ‘am suresi 14. ayeti gösterebiliriz:

...إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ...

“ Bana, müslümanların **ilki** olmam emredildi.”

Ayette ism-i tafdüil **كَانَ**’nin haberi olarak gelmiş ve **مَنْ** ism-i mevsulüne muzâf olmuştur. Bu ayetin dışında on bir yerde¹¹⁵ daha ism-i tafdüil mârifeye muzâf olarak gelmiştir.

2.2.4. **أَكْثَرُ**

أَكْثَرُ ve **يَكْثُرُ** birinci ve beşinci babdan gelen sülasi fiili, “çok olmak, ...den çok olmak” demektir.¹¹⁶ Kelimenin farklı kullanımlarında anlam değişmektedir. **أَكْثَرُ**

¹⁰⁵ Tevbe, 9/100; Tâhâ, 20/21, 51, 133; Mü’minun, 23/24, 68; Şuara, 26/26, 184; Kasas, 28/36, 43; Ahzab, 33/33; Saffât, 37/17, 59, 126; Duhan, 44/8, 35, 56; Necm, 53/50, 56; Vakıa, 56/ 48, 62; A’lâ, 87/18.

¹⁰⁶ En ‘am, 6/25; Enfal, 8/31, 38; Hicr, 15/10, 13; Nahl, 16/24; Kehf, 18/55; Mü’minun, 23/83; Furkan, 25/5; Şuara, 26/137, 196; Neml, 27/68; Fatır, 35/43; Saffât, 37/71; Zuhruf, 43/8; Ahkaf, 46/17; Kalem, 68/15; Naziat, 79/25; Mutaffifin, 83/13.

¹⁰⁷ Kasas, 28/70; Saffât, 37/168; Zuhruf, 43/6; Vakıa, 56/13, 39; Duha, 93/4.

¹⁰⁸ İsrâ, 17/59; Mü’minun, 23/81.

¹⁰⁹ Necm, 53/25; Leyl, 92/13.

¹¹⁰ Mürselat, 77/16, 38.

¹¹¹ Enbiya, 21/5.

¹¹² Hadid, 57/3.

¹¹³ Vakıa, 56/49.

¹¹⁴ Al-i İmran, 3/96; En ‘am, 6/94, 110; Tevbe, 9/13, 83, 108; İsrâ, 17/7, 51; Kehf, 18/48; Enbiya, 21/104; Yasin, 36/79; Fussilet, 41/21.

¹¹⁵ Maide, 5/114; En ‘am, 6/163; Araf, 7/38, 39, 143; İsrâ, 17/5; Tâhâ, 20/65; Şuara, 26/51; Zümer, 39/12; Zuhruf, 43/81; Haşr, 59/2.

¹¹⁶ İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, V, s. 3828.

şekliyle if'âl babında, malı çok olmak anlamına gelmektedir.¹¹⁷ “Felsefede kesret, vahdet kavramının karşıtını belirten bir metafizik terimidir.”¹¹⁸ أَكْثَرُ ism-i tafdüli daha çok, çoğu demektir. Bu ism-i tafdüli, Türkçede ‘ekseri’ şeklinde “en çok, en çoğu” manasında kullanılmaktadır.¹¹⁹ أَكْثَرُ ism-i tafdüli, Kur’an-ı Kerim’de seksen yerde geçmektedir. Bunların dokuzunda¹²⁰ İsra suresi 6. ayette olduğu gibi mücerred olarak gelmiştir:

ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا

“ Sonra sizi tekrar o istilacılar üzerine galip kıldık ve size mallarla ve oğullarla yardım ettik. Ve toplum olarak sizi sayıca **daha çok** kıldık.”

Ayetteki أَكْثَرُ tafdüli, ikinci mef’ulün bihtir. Ayette kastedilen mufaddâl, muhataplar; mufaddâl aleyh ise, Allah’ın onlara gönderdiği gruptur.

Kur’an-ı Kerim’de nekraya muzâf olarak gelen tek örneği Kehf suresi 54. ayette geçmektedir:

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا

“ Şüphesiz biz, bu Kur’an’da insanlara çeşitli manaları türlü misallerle açık olarak verdik. İnsan ise, tartışmaya her şeyden **çok düşkündür**.”

Ayette kanenin haberi olan ism-i tafdülide mufaddâl, insan; mufaddâl aleyh ise zikredilmemiştir. Ebu Hayyân el-Endülüsî tefsirinde, ism-i tafdülin manasını “insanın cedelinin melek, cin vb. herşeyin cedelinden daha çok olması” şeklinde olduğunu söyler.¹²¹

النَّاسِ أَكْثَرُ ism-i tafdüli, Kur’an-ı Kerim’de kırk beş yerde¹²² هُمْ zamirine, yirmi yerde¹²³ الناس kelimesine, iki yerde¹²⁴ كُمْ zamirine, iki yerde¹²⁵ ism-i mevsule ve Saffat 37. ayette de الأوَّلِينَ kelimesine muzâf olmuştur.

¹¹⁷ el-Cevherî, es-Şihâh, II, s. 802.

¹¹⁸ Ali Durusoy, “Kesret”, *DİA*, 2012, XXV, s.310.

¹¹⁹ Hamza Ermiş, *Arapçadan Türkçeleşmiş Kelimeler Sözlüğü*, s. 134.

¹²⁰ Nisa, 4/12; En ‘am, 6/116; Tevbe, 9/69; İsra, 17/6; Kehf, 18/34; Kasas, 28/78; Rum, 30/9; Sebe, 34/35; Ğafir, 40/82; Mücadele, 58/7.

¹²¹ Ebu Hayyan el-Endülüsî, *Bahru’l-Muhiţ*, VI, s. 131.

¹²² Bakara, 2/100; Al-i İmran, 3/110; Maide, 5/103; En ‘am, 6/37, 111; Araf, 7/17, 102, 102, 131; Enfal, 8/34; Tevbe, 9/8; Yunus, 10/36, 55, 60; Yusuf, 12/106; Nahl, 16/75, 83, 101; Enbiya, 21/24; Mü’minun, 23/70; Furkan, 25/44;

Mârifeye muzâf olmasına Bakara suresi 243. ayet verilebilir:

...وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ

“ Fakat insanların çoğu şükretmezler. ”

Ayette innenin ismi olan tafdîl, ziyadelik için kullanılmış ve bir karşılaştırma yapılmamıştır.

Saydığımız bütün bu أَكْثَرُ ism-i tafdîlleri, cümle içerisindeki görevleri bakımından şu şekilde dağılmaktadır: otuz biri أَكْثَرُ'nin ismi, on altısı mübteda, dokuzu كَانْ'nin ismi, yedisi fail, beşi mef'ulün bih, dördü كَانْ'nin haberi, üçü haber, ikisi cer-mecrur, biri mef'ulu mutlak, biri لَنْ'nin ismi ve son bir tanesi de مَا'ya benzeyen مَا'nın ismidir. Bu ayetlerden sekiz tanesi¹²⁶ kendini tekrar eden ayetlerdendir. Ayrıca أَكْثَرُ ism-i tafdîli yetmiş yerde mârifeye muzâf, bir yerde de nekraya muzâf olmuştur.

2.2.5. أَحْسَنُ

يَحْسُنُ sülasi fiili, güzel yapmak anlamındadır¹²⁷ ve mana bakımından نِعَمَ'ye benzemektedir.¹²⁸ Rağıb el-İsfahani'ye göre güzel bulmanın (حسن) üç çeşidi vardır: “Akıl cihetinden beğenme, heva cihetinden beğenme ve his cihetinden beğenmedir.”¹²⁹ أحسن kelimesi farklı kullanımlarda şu manalara gelmektedir: if'âl babında أحسن şeklindeki kullanıldığında bir şeyi bilmek anlamı kazanır.¹³⁰ Hadis literatüründe hasen, “Dinî konularda delil olarak kullanılan makbul hadis çeşidi” manasında kullanılır.¹³¹ أحسن ism-i tafdîl olarak kullanıldığında daha güzel manasına gelmektedir. Bu kelime, Kur'an-ı Kerim'de, müennes sîgalarıyla birlikte, toplam elli üç yerde geçmektedir.

Mücerred olarak gelenler için Bakara suresi 138. Ayet örnek gösterilebilir:

...وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ”

Şuara, 26/8, 67, 103, 121, 139, 158, 174, 190, 223; Neml, 27/61, 73; Kasas, 28/13, 57; Ankebut, 29/63, Rum, 30/42; Lokman, 31/25; Sebe, 34/41; Yasin, 36/7; Zümer, 39/29, 49; Fussilet, 41/4; Duhan, 44/39; Hucurat, 49/4; Tur, 52/47.

¹²³ Bakara, 2/243; Araf, 7/187; Hud, 11/17; Yusuf, 12/21, 38, 40, 68, 103; Ra'd, 13/1; Nahl, 16/38; İsrâ, 17/89; Furkan, 25/50; Rum, 30/6, 30; Sebe, 34/28, 36; Ğafir, 40/21, 57, 61; Casiye, 45/26.

¹²⁴ Maide, 5/59; Zuhruf, 43/78.

¹²⁵ En 'am, 6/116; Neml, 27/76.

¹²⁶ Şuara, 26/8, 67, 103, 121, 139, 158, 174, 190.

¹²⁷ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, II, s. 877; el-Firuzâbâdi, *el-Kâmusu'l-Muhiṭ*, s. 290.

¹²⁸ el-Cevheri, *es-Şihâh*, V, s. 2099.

¹²⁹ Rağıb el-İsfahânî, *el-Müfredat*, s. 155.

¹³⁰ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid(Arapça-Türkçe Sözlük)*, Bahar Yayınları, s. 305.

¹³¹ Mücteba Uğur, “Hasen”, *DİA*, 1997, XVI, 374.

“Boyası Allah’tan **daha güzelolan** kimdir? İşte biz O’na ibadet edenleriz.”

Ayette de görüldüğü üzere tafdil مَنْ mübtedasının haberi olmuş, tafdiliyye مَنْ i ve temyiz almıştır. Ayette mufaddâl, مَنْ istifhamı ile ifade edilip, boyası daha güzel olan kimse anlamına karşılık gelmektedir. Mufaddâl aleyh ise, الله lafzıdır. Ancak başka bir kimse ya da bir şeyin Allah Tealâ’dan güzel veya üstün olması muhal olduğu için cümle istifham-ı inkârî ile gelmiştir.

Yirmisi mücerred olarak gelen أحسن ism-i tafdillerinin on sekizi haber¹³², kalan ikisinden biri mecrura atfedilmiştir.¹³³ Diğerisi ise mecrur olarak Nisâ suresi 86. ayette yer almıştır:

وَإِذَا حُيِّتُمْ بِحَيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا.....

“Bir selam ile selamlandığınız zaman, siz de ondan **daha güzeliyle** veya verilen selamın aynısıyla karşılık verin.”

Burada ise ب harf-i ceriyle mecrur olmuş ve gayr-ı munsarif olduğu için fetha ile gelmiştir. Mufaddâl, karşılık olarak verilen selam, mufaddâl aleyh ise ilk verilen selamdır.

أحسن tafdili Kur’an’da harf-i tarifli biçimi sadece müennes sîgada karşımıza çıkmaktadır. Dört yerde¹³⁴ الأسماء الحسنى terkihiyle yer alan ism-i tafdile Âraf suresi 180. ayet örnek verilebilir:

وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا.....

“**En güzel isimler Allah’ındır.** Öyleyse Allah’a onlarla dua ediniz.”

Görüldüğü üzere tafdil burada isim kelimesinin çoğulu ve aynı zamanda muahhar mübteda olan ‘esma’nın sıfatıdır. Burada; cümledeki bir kelime, normal olarak zikredilmesi gereken yerden önce zikredilerek haber takdim edilmiş, böylelikle kasr

¹³² Bakara, 2/138; Nisa, 4/59, 125; Maide, 5/50; En ‘am, 6/152; Hud, 11/7; Nahl, 16/125; İsra, 17/34, 35, 53; Kehf, 18/7; Meryem, 19/73, 74; Furkan, 25/24; Ankebut, 29/46; Fussilet, 41/33, 34; Mülk, 67/2.

¹³³ Furkan, 25/33.

¹³⁴ Âraf, 7/180; İsra, 17/110; Tâhâ, 20/8; Haşr, 59/24.

yapılmıştır.¹³⁵ Ayette mufaddâl, ism-i tafdülin mevsufu olan ‘esma’ kelimesidir. Bu kelime ziyadelik için kullanılmış olup mufaddâl aleyh hazfolmuştur.

حسنى ism-i tafdüli bu kullanımlarının dışında diğer on üç yerde şu şekillerde gelmektedir: mef’ulün bih¹³⁶, ikinci mef’ulün bih¹³⁷, muahhar mübteda¹³⁸, اَنَّ’nin muahhar ismi¹³⁹, fail¹⁴⁰, اِنَّ’nin ismi¹⁴¹ ve mecrur¹⁴². Bir yerde de müennes sîgası, tesniye ve mecrur haliyle gelmiştir. O da Tevbe suresi 52. ayettir:

قُلْ هَلْ تَرَبُّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسَيْنَيْنِ.....

“De ki: ‘Siz bizde **iki güzellikten** (zafer veya şehitliğin) birini mi bekliyorsunuz?’”

Ayette ism-i tafdüli, muzâfun ileyh vasfıyla karşımıza çıkmaktadır. Tafdüli edilen iki isim, zafer ve şehitlik. Genellikle harf-i tarifli geldiğinde sıfat olan ism-i tafdüli burada sıfat olmamış zafer ve şehitlik isimlerinin yerine kullanılmıştır.

أحسن ism-i tafdüli, nekraya muzâf olarak sadece Tin suresi 4. ayette yer almaktadır:

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ

“Biz insanı **en güzel** bir biçimde yarattık.”

‘Takvîm’ kelimesi “eğriyi doğrultmak, kıvama nizama koymak, kıymet biçmek, kıymetlendirmek” anlamlarına gelir. ‘Takvim’ kelimesi nekra gelerek belirsizlik ve büyüklük anlamı ifade etmiştir.¹⁴³ Burada gayrı munsarîf olan ism-i tafdüli, muzâf olduğu için mecrur olarak gelmiştir.¹⁴⁴

¹³⁵ Nusrettin Bolelli, *Belâgat*, İFAV, İstanbul, 2009, s. 318. Bir cümlede takdim, öne geçirilene ihtimam gösterildiği için de yapılır. Bkz: Abdulkâhîr el-Cürcânî, *Delâilü'l-İcaz*, Çvr: Osman Güman, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.104.

¹³⁶ Tevbe, 9/107.

¹³⁷ Nisâ, 4/95; Hadid, 57/10.

¹³⁸ Yunus, 10/26; Râd, 13/18; Kehf, 18/88.

¹³⁹ Nahl, 16/26.

¹⁴⁰ Enbiya, 20/101. Bu ayette الحسنى ism-i tafdüli aynı zamanda mahzuf المنزلة kelimesinin sıfatıdır.

¹⁴¹ Fussilet, 41/50.

¹⁴² Necm, 53/31; Leyl, 92/6, 9.

¹⁴³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IX, s. 311.

¹⁴⁴ Gayr-ı munsarîflar, muzâf oldukları zaman mecrur olurlar. Geniş bilgi için bkz: Ebu Muhammed Abdullah Cemaluddin b. Hişam el-Ensari, *Şerhu Kâtru'n-Nedâ ve belli's-Şada*, s. 73; Hüseyin Günday- Şener Şahin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Bilgisi*, s. 537.

أَحْسَنَ ism-i tafđîlinin on dört tanesi mârifeye muzâf olmuştur.¹⁴⁵ Bunlardan bazıları mevsule muzâf iken, bazıları ise harf-i tarifli kelimeye muzâftır. Bunlardan üçü kendinden önce gelen ب harf-i ceriyle mecrur olmuş ve kesralı gelmiştir. Harf-i tarifli kelimeye muzâf olan ayete örneğimiz Yusuf suresi 3. ayettir:

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ.....

“Sana bu Kur’an’ı vahy etmekle kıssaların **en güzelini** anlatıyoruz.”

Bu ayette ism-i tafđîl, en üstün anlamı taşımakta, mana açısından ise ‘en güzel kıssayı anlatıyoruz’ şeklinde tafđîl, sıfat gibi durmaktadır. Böylelikle mastara muzâf olan ism-i tafđîl ile lafzi izafet¹⁴⁶ yapılmıştır.

Harf-i cer ile gelip mecrur olmasına örnek ise Zümer suresi 35. ayettir:

لِيُكَفِّرَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي عَمِلُوا وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Allah, onların yaptıkları amelin **en kötüsünü** örtüp, işlemekte buldukları güzel amellerin **en güzeline** göre mükâfatlarını kendilerine verecektir.”

Yukarıdaki ayette görüldüğü üzere iki tane ism-i tafđîl vardır. Muzâf ve mef’ulün bih olan أَسْوَأَ ism-i tafđîli ile mecrur olan بِأَحْسَنِ kelimeleridir.

Kur’an-ı Kerim’de geçen أَحْسَنَ ism-i tafđîllerinin otuz beş tanesi müfred müzekker, on yedi tanesi müfred-müennes, bir tanesi de tesniye -müennestir.

2.2.6. أَعْلَمَ

أَعْلَمَ sülasi fiili, “bilmek, haber vermek”¹⁴⁷, “bir şeyi hakikatiyle idrak etmek”¹⁴⁸, “tanımak” demektir. Rağıb el-İsfahani bu kelimeyi anlam bakımından “bir şeyin zatının idrak edilmesi ve bir şeyde var olan şeye hükmedilmesi” şeklinde ikiye ayırır.¹⁴⁹ أَعْلَمَ kelimesi ise ism-i tafđîl olarak daha iyi bilen, Allah için kullanıldığında en iyi bilen manalarına gelmekte ve mufaddâlun aleyh mahzuf olmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de kırk

¹⁴⁵ Âraf, 7/145; Tevbe, 9/121; Yusuf, 12/3; Nahl, 16/96, 97; Mü’minun, 23/14, 96; Nur, 38; Ânkebut, 29/7; Saffat, 37/125; Zümer, 39/23, 35, 55; Ahkâf, 46/16.

¹⁴⁶ Lafzi İzafet: Müştak olan isimlerin (ism-i fail, ism-i tafđîl ve vb.) kendi fail, naibi fail veya mef’ulüne muzaf olması demektir. Geniş bilgi için bkz: M.Meral Çörtü, *Arapça Dilbigisi Nahiv*, s. 316.

¹⁴⁷ İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, IV, s. 3084.

¹⁴⁸ Rağıb el-İsfahânî, *el-Müfredat*, s.446.

¹⁴⁹ Rağıb el-İsfahânî, *el-Müfredat*, s.446. أَعْلَمَ kelimesinin ismi olan أَعْلَمَ Kur’an-ı Kerim’de Allah’ın sıfatı olarak kullanılmaktadır. İlim kelimesi Allah için kullanıldığı zaman ne gökte ne yeryüzünde hiçbir şey Allah’a gizli kalmaz ve O herşeyin zahirini-batınını bilir anlamlarındadır. Bkz: İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, IV, s.3083.

sekiz yerde أَعْلَمُ vezninde gelmiş bunlardan sadece iki tanesinde ism-i tafđil manasında kullanılmıştır. Diğer kırk altı ayette yer alan أَعْلَمُ ism-i tafđilleri¹⁵⁰, Allah lafzının haberi olmalarından dolayı bazı dil âlimleri tarafından tafđil olarak kabul edilmemiş, ta‘zim ve mübâlâğa anlamlarına geldikleri şekilde yorumlanmıştır.¹⁵¹ Ayrıca ism-i fail olarak da عَلِيمٌ – عَالِمٌ anlamına geldiği söylenmiştir.¹⁵²

أَعْلَمُ kelimesi Bakara suresi 140. ayette ism-i tafđil olarak şu şekilde geçmektedir:

... قُلْ أَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ ...

“ De ki: Siz mi **daha iyi bilirsiniz**, yoksa Allah mı? ”

أَعْلَمُ ism-i tafđili, Allah’ı nitelemiş ve Allah Teâla’nın bizzat kendisi buyurduğu için tafđil olarak kabul edilmiştir.

İkinci bir örnek olarak Ankebut suresi 32. ayette şu şekilde geçmektedir:

قال إنَّ فِيهَا لَوْطاً قالوا نحن أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا ...

“(İbrahim a.s.) orada Lut var dedi. Onlar(melekler) orada kimin olduğunu biz **daha iyi biliriz** dediler”

Ayette geçen أَعْلَمُ ism-i tafđili haber görevindedir ve ‘daha iyi bilmek’ anlamına gelmektedir. Meleklerin kastetildiği نَحْنُ zamiri mufaddâl, ayetin bağlamında kastedilen Hz.İbrahim ise mufaddâlun aleyhtir.

2.2.7. أَشَدُّ

شَدَّ- يَشُدُّ ya شَدَّ- يَشُدُّ şeklinde olan sülasi fiili, “kuvvetlendirmek, desteklemek” anlamlarına gelmekle birlikte, شَدَّدَ şekliyle tef‘il babında “abartmak” anlamında kullanılmaktadır.¹⁵³

¹⁵⁰ Âl-i İmran, 3/36, Âl-i İmran, 3/167, Nisa, 4/25, Nisa, 4/45, Maide, 5/61, En ‘am, 6/53, En ‘am, 6/58, En ‘am, 6/117, En ‘am, 6/117, En ‘am, 6/119, En ‘am, 6/124, Yunus, 10/40, Hud, 11/31, Yusuf, 12/77, Nahl, 16/101, Nahl, 16/125, Nahl, 16/125, İsra, 17/25, İsra, 17/47, İsra, 17/54, İsra, 17/55, İsra, 17/84, Kehf, 18/19, Kehf, 18/21, Kehf, 18/22, Kehf, 18/26, Meryem, 19/70, Taha, 20/104, Hac, 22/68, Mü‘minun, 23/96, Şuara, 26/188, Kasas, 28/37, Kasas, 28/56, Kasas, 28/85, Ankebut, 29/10, Ankebut, 29/32, Zümer, 39/70, Ahkaf, 46/8, Kaf, 50/45, Necm, 53/30, Necm, 53/30, Necm, 53/32, Necm, 53/32, Mümtehine, 60/10, Kalem, 68/7, Kalem, 68/7, İnşikak, 84/23.

¹⁵¹ Ahmed İbrahim el-Cedbe ve Bessam Hasan Mihre, “Şîgatu Ef‘âlu’t-Tafđil fi’l-Kur‘ani’l-Kerim”, *Mecelletü’l-Cami‘ati’l-İslamiyyeti li’l-Buħuṣi’l-İnsaniyye*, sayı: 2, Haziran 2012, s. 283; Ebu Hayyan el-Endülüsî, *el-Baħru’l-Muħiṭ*, II, s. 457.

¹⁵² Muhammed Muhyiddin Abdül Hamid, *Şerhu İbn ‘Akil ‘ala Elfiyeti İbn Mâlik*, I, s. 134; el-Gâlâyini, *Camiu’ Durusu’l-‘Arabîyye*, I, s. 140; Mahmud Şâfi, *el-Cedvel fi İ‘rabi’l-Kur‘an*, II, s. 163.

¹⁵³ İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, IV, s. 2215.

Ayrıca düğüm, beden ve azab kelimelerini kuvvetlendirmek için kullanılır.¹⁵⁴ اَشَدُّ şekliyle iftial babında; “kuvvetlenmek, artmak, ağırlaşmak” manalarına gelmekte ve اَشَدُّ مَرَضُهُ “hastalığı ağırlaştı” şeklinde de kullanılmaktadır.¹⁵⁵ اَشَدُّ ism-i tafdüli daha şiddetli demektir. Ayrıca Araplar, bir kimsenin yanında güçlü bir hayvana sahip olduğu zaman o kimsenin güçlü olduğunu ifade etmek için اَشَدُّ الرَّجُلُ ibaresini kullanmışlardır.¹⁵⁶ Kur’an-ı Kerim’de toplam otuz bir yerde geçmiş ve bunların yirmi sekizi harf-i tarif almadan ve muzâf olmadan gelmiştir.

اَشَدُّ kelimesine örnek olarak Bakara suresi 74. ayet verilebilir:

"ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِّنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً..."

“ Sonra bunun arkasından yine kalpleriniz katılaştı, şimdi de taş gibi, ya da taştan daha katı hale geldi.”

اَشَدُّ ism-i tafdüli, birkaç ayet dışında örnekte de olduğu gibi temyiz ile birlikte gelmiştir. Ayette mufaddâl, kalpler; mufaddâl aleyh ise taş kelimesidir. Diğer harf-i tarif almadan ve muzâf olmadan (mücerred) gelen ism-i tafdüller yirmi bir yerde haber ve habere atıf¹⁵⁷, altı yerde kanenin haberi ve haberine atıf¹⁵⁸, bir yerde de mef’ul olarak¹⁵⁹ geçmektedir.

Geri kalan üç yerde ise mârifeye muzâf olmuştur. Bunların ikisinde mef’ulün bih¹⁶⁰, birinde de mecrurdur¹⁶¹.

اَشَدُّ kelimesinin marifeye muzâf oluşuna örnek olarak Maide suresi 82. ayet verilebilir:

لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا...

“ İman edenlere karşı düşmanlık bakımından insanların en şiddetlisi olarak Yahudileri ve Allah’a ortak koşanları bulursun.”

¹⁵⁴ Rağıb el-İşfahânî, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, s. 338.

¹⁵⁵ ez-Zeyyât, Ahmed Hasan, İbrâhîm Mustafâ, Hâmid ‘Abdulkâdir ve en-Neccâr, Muhammed ‘Ali, *el-Mu‘cemu'l-Vasîf*, Mektebetu’ş-Şuruku'l-Düveliyye, Mısır, s. 505.

¹⁵⁶ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, IV, s. 2214.

¹⁵⁷ Bakara, 2/74, 165, 191, 200; Nisa, 4/77, 84, 84; Tevbe, 9/81, 97; Meryem, 19/69; Tâhâ, 20/71, 127; Kasas, 28/78; Saffât, 37/11; Fussilet, 41/15, 15; Muhammed, 47/13; Kâf, 50/36; Haşr, 59/13; Müzemmil, 73/6; Naziat, 79/27.

¹⁵⁸ Nisa, 4/66; Tevbe, 9/69; Rum, 30/9; Fatır, 35/44; Ğafir, 40/21, 82.

¹⁵⁹ Zuhruf, 43/8.

¹⁶⁰ Maide, 5/82; Ğafir, 40/46.

¹⁶¹ Bakara, 2/85.

Ayette mufaddâl, Yahudi ve müşrikler iken mufaddâlun aleyh, diğer inanmayan insanlardır.

2.2.8. أَكْبَرُ

كَبَرُ - يَكْبُرُ ve كَبَرُ - يَكْبُرُ hem beşinci hem de birinci babdan gelen sülasi fiili, “iri olmak, yaşça büyük olmak, büyümek” anlamlarına gelmektedir.¹⁶² كَبَرُ şekliyle tef'il babında “büyütmek”; اِسْتَكْبَرَ şekliyle ise “büyüklenmek” demektir.¹⁶³ أَكْبَرُ ism-i tafdîli daha büyük ve Allah Teâla için kullanıldığında en büyük anlamına gelmektedir. Sibeveyh'e (Ö. 180/796) göre اللهُ أَكْبَرُ lazfından sonra mahzup bir مِنْ كُلِّ شَيْءٍ ibaresi vardır.¹⁶⁴ Ayrıca “Kıyasta sonucun yüklemine oluşturan büyük terimi ifade etmek üzere klasik mantıkta kullanılan bir terim”dir.¹⁶⁵ أَكْبَرُ ism-i tafdîli Kur'an-ı Kerim'de otuz bir yerde geçmektedir. Bunlardan on dokuz tanesi müfred-müzekker, harf-i tarif ve izafet almadan¹⁶⁶ gelmişlerdir.

Bu çeşide Bakara suresi 217. ayet örnek verilebilir:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدُّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ...

“Ey Muhammed! Sana haram aydan ve o ayda savaşmaktan soruyorlar. De ki: O ayda savaşmak büyük bir günahdır. Allah yolundan alıkoymak, O'nu inkâr etmek, insanları, Mescid-i Haram'dan men etmek ve halkını oradan çıkarmak, Allah yanında daha büyük bir günahdır ve fitne, öldürmekten daha büyüktür.”

Ayette iki kere geçen أَكْبَرُ ism-i tafdîli, ikisinde de haber olarak gelmiştir. İlkinde; mufaddâl kâfirlerin sayılan özellikleri, mufaddâlun aleyh ise, ayetin başında zikredilen haram aylarda savaşmaktır. İkincisinde; mufaddâl fitne, mufaddâl aleyh de öldürmektir.

Bunların dışında tek bir yerde cemi-mükesser olarak gelen أَكْبَرُ ism-i tafdîli ise En 'am suresi 123. ayette geçmektedir:

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكْبَارًا مُّجْرِمِينَ لِيَمْكُرُوا فِيهَا وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنْفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ

¹⁶² İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, V, s. 3808, 3809; el Cevheri, *Es-Şihâh*, II, s. 801; Mevlüt Sarı, *el Mevarid*, s.1278.

¹⁶³ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, V, s. 3809.

¹⁶⁴ Sibeveyh, *el-Kitab*, II, s. 33; İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, V, s. 3808.

¹⁶⁵ Ali Durusoy, “Ekber”, *DİA*, 1994, X, s. 541.

¹⁶⁶ Bakara, 2/217, 217, 219; Al-i İmran, 3/118; Nisa, 4/153; En 'am, 6/19, 78; Tevbe, 9/72; Yunus, 10/61; Nahl, 16/41; İsrâ, 17/21, 21; Ankebut, 29/45; Sebe, 34/3; Zümer, 39/26; Ğafir, 40/10, 57; Zuhuf, 43/48; Kalem, 68/33.

“ Böylece, her kentte günahkârları, oranın **ileri gelenleri** yaptık ki, orada hileler çevirsinler. Hâlbuki bunlar, kötülüğü başkasına değil kendilerine yapıyorlar da farkına varmıyorlar.”

Ayette أَكَابِرَ ism-i tafdüli, هَا zamirinden dolayı marife olan مُجْرِمِي kelimesinin muzâfıdır.¹⁶⁷ İsm-i tafdülin cümle içerisindeki görevi ise mef'ulün bihtir. Ayrıca, أَكَابِرَ kelimesi Türkçede “Devlet büyükleri, ileri gelenler” manalarının yanı sıra kendini beğenmiş kimseler için de kullanılmaktadır.¹⁶⁸

Kur'an-ı Kerim'de on bir yerde hem müfred hem de müennes sîgada harf-i tarifli gelen¹⁶⁹ ism-i tafdüllere, Tâhâ suresi 23. ayet örnek verilebilir:

لِنُرِيكَ مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَى

“Sana bunları **en büyük** mucizelerimizden (bir kısmını) gösterelim diye yaptık.”

Ayette ism-i tafdüli mecrurun sıfatı olarak gelmiştir. Mufaddâl, mevsuf olan ‘ayetler’ kelimesidir.

Müddesir suresi 35. ayette ise cemi müennes sîgada karşımıza çıkmaktadır:

إِنَّهَا لِإِحْدَى الْكُبْرَى

“ Kuşkusuz o cehennem, **en büyük** musibetlerden biridir.”

Ayette ism-i tafdüli muzâfun ileyh olmuştur. Mufaddâl, takdir edilen belalardır.

Tüm bu saydıklarımız içerisinde ism-i tafdüller, biri cem‘i mükesser (düzensiz çoğul) diğerleri müfred olmak üzere yirmi dört yerde müzekker sîgada; biri cem‘i mükesser (düzensiz çoğul) olmak üzere yedi yerde ise müennes sîgada gelmiştir. Müennes sîgadakilerin hepsi harf-i tarifli iken müzekker sîgadan sadece dört tanesi marife olarak karşımıza çıkar.

¹⁶⁷ Burada manevi(hakîki) izafet söz konusudur. Buna göre muzaf, marife olan muzafun ileyhten dolayı marifelik kazanmaktadır.

¹⁶⁸ Hamza Ermiş, *Arapçadan Türkçeleşmiş Kelimeler Sözlüğü*, s. 134.

¹⁶⁹ Tevbe, 9/3; Enbiya, 21/103; Secde, 32/21; Ğaşiye, 88/24; Tâhâ, 20/23; Duhan, 44/16; Necm, 53/18; Naziat, 79/20, 34; A'lâ, 87/12; Müddesir, 74/35.

2.2.9. أَقْرَبُ

يَقْرُبُ- قَرَّبَ sülasi fiili, “yaklaşmak”; قَرَّبَ şekliyle tefil babında, “yaklaştırmak” anlamlarına gelmekle, “mekan ve neseb yakınlığı”nı ifade eder. Mekân yakınlığında müzekker sîga kullanılırken neseb yakınlığında ise müennes sîga kullanılır.¹⁷⁰ Kur’an-ı Kerim’de toplam on dokuz yerde geçen أَقْرَبُ ism-i tafdüli ‘daha yakın, en yakın’ anlamında kullanılmaktadır. On iki yerde¹⁷¹ müfred-müzekker ve harf-i tarif almayan ve muzâf olmayan(mücerred), yedi yerde cem‘i kalıbında¹⁷² bir yerde ise müfret-müzekker ve marifeye muzaf olarak¹⁷³ gelmektedir.

Mücerred gelen ism-i tafdüllere Kehf suresi 81. ayet örnek verilebilir:

فَأَرَدْنَا أَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِّنْهُ زَكَاةً وَأَقْرَبَ رُحْمًا

“ *Böylece Rablerinin onlara bunun yerine ondan temizlikçe daha hayırlı ve **daha çok** merhamet eden birini versini diledik.* ”

Musa- Hızır(a.s) kıssasından bahsedilen ayette; Allah’ın çocukları öldürülen anne ve babaya daha hayırlı ve temiz bir çocuk vermesi için Hızır(a.s)’ın, çocuğu öldürdüğü kastedilmektedir. Nitekim İbn Kesir (Ö. 774/1373) tefsirinde, sonraları kadının daha hayırlı bir çocuk doğurduğunu belirtilmektedir.¹⁷⁴ Bu bilgi doğrultusunda bakıldığında mufaddâl, o çocuğun annesinin sonradan doğurduğu kız çocuğu iken mufaddâl aleyh ise, kıssadaki çocuktur. أَقْرَبُ ism-i tafdüli, mef’ulün bih olan خَيْرًا ism-i tafdüline atfedilmiştir.

Harf-i tarifli ve cem‘i müzekker salim sîgasında gelenlere Bakara suresi 180. ayet örnek verilebilir:

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ

“ *Birine ölüm geldiği vakit, bir hayır (mal) bırakmışsa, babası, anası ve **en yakın** akrabası için meşru bir surette vasiyet etmek, Allah’tan korkan kimseler üzerine getirilmesi vacib bir farz olarak size farz kılındı.* ”

¹⁷⁰ İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, V, s. 3566.

¹⁷¹ Bakara, 2/237; Al-i İmran, 3/167; Nisâ, 4/11; Maide, 5/8; Nahl, 16/77; İsra, 17/57; Kehf, 18/24, 81; Hac, 22/13; Kaf, 50/16; Vakıa, 56/85.

¹⁷² Bakara, 2/180, 215; Nisâ, 4/7, 7, 33, 135; Şuara, 26/214.

¹⁷³ Maide,6/82.

¹⁷⁴ İsmail b. Ömer b Kesir el-Kureşi ed-Dimeşki, *Tefsirü’l-Kur’ani’l-‘Azîm*, Thk: Sami b. Muhammed es-Selame, Daru Tayyibe, 1999, V, s. 185.

Ayette ism-i tafđil mecrura matuf olarak gelmiş, ‘en yakınlar’ anlamındaki akrabalar kastedilmiştir. İsm-i tafđil harf-i tarifli gelenlerin üçünde merfu, ikisinde mecrur, bir yerde de mansub olarak geçmektedir.

أَقْرَبَ ism-i tafđilinin Kur’an-ı Kerim’de mârifeye muzâf olarak geldiği tek örnek Maide suresi 82. ayettir:

...وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَّوَدَّةَ الَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى...

“Ey Muhammed! İman edenlere sevgi bakımından **en yakın**: ‘Biz Hristiyanlarız’ diyenleri bulursun.”

Ayette mufaddâl, Hristiyanlara dönen هُمْ zamiridir ve ism-i tafđil mef’ul olarak gelmiştir.

أَقْرَبَ ism-i tafđilinin müfred-müennes formu gibi görünen قُرْبَى kelimesi aslında mastardır. Bu kelime ‘akrabalık’ anlamına gelmekte ve on altı ayette geçmektedir.¹⁷⁵

2.2.10. أَظْلَمُ

يُظْلِمُ sülasi fiili, zulmetmek, bir şeyi onun yeri olmayan bir yere koymak, adil davranmamak anlamına gelmektedir.¹⁷⁶ أَظْلَمُ kelimesi ise Nur, Nahl ve En‘am surelerinde olduğu gibi karanlık¹⁷⁷; Bakara suresindeki gibi cahillik ve şirk¹⁷⁸ anlamlarına gelmektedir. أَظْلَمُ kelimesi, أَظْلَمَ اللَّيْلِ örneğinde olduğu gibi aynı vezinde أُسْوَدَ manasında da kullanılmıştır.¹⁷⁹ أَظْلَمُ ism-i tafđili daha zalim, en zalim demektir. Kur’an-ı Kerim’de toplam on altı ayette geçen أَظْلَمُ ism-i tafđili, bunların on beşinde ‘daha zalim kim olabilir?’ anlamındaki أَظْلَمَ مَنْ şekliyle kullanılmıştır.

Bu kullanıma örnek olarak En‘am suresinin 21. ayeti verilebilir:

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ

“Allah’a iftira ederek yalan uydurandan veya ayetlerini yalanlayandan **daha zalim** kim olabilir?”

¹⁷⁵ Mahmud Şâfi, *el-Cedvel fi İ‘rabi’l-Kur’an*, I, s. 181.

¹⁷⁶ İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, IV, s. 2756; Rağib el-İşfahânî, *el-Müfredat fi Garibi’l-Kur’an*, s. 411.

¹⁷⁷ En ‘am, 6/1; Nahl, 16/63; Nur, 24/40.

¹⁷⁸ Bakara/257.

¹⁷⁹ ez-Zeyyât, Ahmed Hasan, İbrâhîm Mustafâ, Hâmid ‘Abdulkâdir ve en-Neccâr, Muhammed ‘Ali, *el-Mucemu’l-Vasiğ*, Mektebetu’ş-Şuruku’l-Düveliyye, Mısır, s.607.

أَظْلَمُ ism-i tafdüli, bu ayette olduğu gibi diğerlerinde de mübteda olan istifham edatının haberi olmuş ve mufaddâl مِنْ harf-i cerinden sonra gelmiştir. أَظْلَمُ ism-i tafdüli, yer aldığı bütün ayetlerde, istifhamı inkârî ile kullanıldığı için mufaddâllar harf-i cerden sonra gelmiş, mufaddâlun aleyhler ise hazfolmuştur. Dokuz yerde mufaddâl “Allah’a iftira eden kimseler” olarak aynı ifade ile gelmiştir.¹⁸⁰ Kehf suresi 57. ayet ve Secde suresi 22. ayette mufaddâl ‘Allahın ayetleri anıldığında ondan yüz çevirenler’, En‘am suresi 157. ayet ve Zümer suresi 32. ayette mufaddâl “Allah’ın ayetlerini yalanlayan kimseler”, Bakara suresi 114. ayette ‘Allah’ın mescitlerinde ismini anılmasını engelleyen kimseler’, Bakara suresi ise 140. ayette ‘Allah’ın şahitlik ettiği hakikati inkâr edenler’dir. Sadece bir yerde, nakıs fiil كَانْ nin haberi olmuş ve harf-i tarif almadan ve muzâf olmadan (mücerred) gelmiştir:

وَقَوْمٌ نُّوحٌ مِّن قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا هُمْ أَظْلَمَ وَأَطْعَى

“Daha önce de Nuh kavmini (helak etmişti), çünkü onlar **daha zalim** ve **daha azgın** kimselerdi.”

Ayette, أَظْلَمُ ism-i tafdüli haber olarak gelmiş أَطْعَى ism-i tafdüli de ona atfedilmiştir.

2.2.11. أَعْلَى

يَعْلُو sülasi fiili, “yüksek olmak, yükselmek, kibirlenmek”¹⁸¹, “hayvana binmek, dağa çıkmak”¹⁸² anlamındadır. أَعْلَى ism-i tafdüli en yüksek, en şerefli¹⁸³ anlamlarına gelmektedir. Kur’an-ı Kerim’de on iki yerde geçmekte ve hepsi Naziat suresi 24. ayetinde olduğu gibi şu şekilde harf-i tarifli gelmektedir:

فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى

“Firavun, ‘Ben sizin **en yüce** Rabbinizim’ dedi.”

الأعلى ism-i tafdüli, haberin sıfatı olarak gelmiştir. Ayette mufaddâl, surenin önceki ayetlerinde geçen ve أَنَا zamiriyle mübteda olan Firavun, mufaddâlun aleyh ise, zikredilmemiştir ancak tefsirlerde diğer putlar diye yorumlanmıştır. Geri kalan ism-i

¹⁸⁰ En ‘am, 6/21, 93, 144, Âraf, 7/37, Yunus, 10/17, Hud, 11/18, Kehf, 18/15, Ankebut, 29/68, Saf, 61/7.

¹⁸¹ Kasas, 28/3.

¹⁸² İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, IV, s. 3089.

¹⁸³ Rağıb el-İşfahânî, *el-Müfredat fi Ğaribi’l-Kur’an*, s. 448.

tafdillerden yedisi¹⁸⁴ müfred-müzekker kalıbında sıfat olarak, biri müfred-müzekker kalıbında haber olarak, bir¹⁸⁵ tanesi de müfred-müennes kalıbında gelmiştir.

Çoğul kalıbında gelen iki ism-i tafdülden biri Al-i İmran suresi 139. ayettedir:

وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

“ *Gevşeklik göstermeyin, üzölmeyin, eğer hakikaten inanıyorsanız, muhakkak **en üstün olan** sizsiniz.* ”

Ayette mufaddâl, mümin olan kimseler ifadesi iken mufaddâlun aleyh, zikredilmemiştir. Diğer çoğul kalıbı ise, Muhammed suresi 35. ayette yer almaktadır.

2.2.12. أُولَى

يَلِي سölası fiili, “yakın olmak” demektir.¹⁸⁶ وَلى şekliyle tefil babında, “sırtını dönmek”; تولى şekliyle tefauul babında, “yüz çevirmek” demek olup وَلى (isim haliyle) “muson rüzgarından sonraki yağmur” ve uzaklığın zıddı olan “yakınlık” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁸⁷ Seyyid Şerif Cürçani(Ö. 816/1413)’ye göre وَلى kelimesi, “mümkün olduğu kadar Allah’a ve onun sıfatlarına vâkıf, kullukta dâim, isyândan uzak, lezzet ve şehvetlere dalmaktan yüz çeviren kimse” manasındadır.¹⁸⁸ Kelime çoğul isim kalıbında اِتَّخَذَ اُولِيَاءَ şekliyle Kur’an-ı Kerim’de dost edinmek manasında yer almaktadır. اولى ism-i tafdüli ise daha layık, daha uygun demektir ve Kur’an-ı Kerim’de toplam on iki yerde geçmektedir.

Harf-i tarif almadan ve muzâf olmadan (mücerred) gelen on ayete¹⁸⁹ örnek olarak Nisâ suresi 135. ayet verilebilir:

“...إِنْ يَكُنْ عَنِيًّا أَوْ فَكِيرًا فَاللَّهُ اُولَىٰ بِهِمَا...”

“ (*Şahitlik ettikleriniz*) zengin de olsa, fakir de olsa, Allah ikisine de **daha yakındır.** ”

¹⁸⁴ Nahl, 16/60; Rum, 30/27; Saffat, 37/8; Sad, 38/69; Necm, 53/7; A'lâ, 87/1; Leyl, 92/20.

¹⁸⁵ Tevbe, 9/40.

¹⁸⁶ el-Firuzâbâdi, *el-Kâmusu 'l-Muhtâ*, s. 1420.

¹⁸⁷ el-Cevheri, *es-Şihâh*, VI, s. 2529.

¹⁸⁸ Seyyid Şerif Cürçânî, *Ta'rifât*, Çvr: Abdülaziz Mecdi Tolun, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 114.

¹⁸⁹ Nisâ, 4/135; Enfâl, 8/75; Meryem, 19/70; Ahzab, 33/6; Muhammed, 47/6, 20; Kıyame, 75/34, 34, 35, 35.

أولى ism-i tafdüli, daha yakın anlamında, haber olarak gelmiştir. Müfessirler tarafından mufaddâl Allah lafzı, mufaddâl aleyh de mahzuf olmuş siz zamiridir diye yorumlanmıştır.¹⁹⁰

أولى ism-i tafdülinin harf-i tarifli gelişinin tek örneği Maide suresi 107. ayette geçmektedir:

فَإِنْ عُنِيَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّ إِثْمًا فَأَخْرَانَ يَقَوْمَانُ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلِيَانِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ لَشَهِدَتُنَا أَحَقُّ
مِنَ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَا إِنَّا إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ

“ Eğer o iki şahidin günah işledikleri anlaşılırsa ölene **daha yakın** olan hak sahiplerinden diğer iki kişi onların yerine geçer ve: ‘ Bizim şahitliğimiz, önceki iki kişinin şahitliğinden daha gerçektir. Biz kimsenin hakkına tecavüz etmedik. Aksi halde biz de zalimlerden olurduk’ diye Allah’a yemin ederler. ”

الأوليان ism-i tafdüli daha yakın iki kişi anlamında, müsenna sîgada ve harf-i tarifli gelmiştir. Bu kelimenin i‘rabı konusunda âlimler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. el-Ukberî (Ö. 616/1219) bu farklı görüşleri beş maddede sıralamıştır¹⁹¹:

- a) اسْتَحَقَّ fiilinin failidir.
- b) أَخْرَانَ haberinin mübtedasıdır. (Bu şekilde mübteda ve haberden oluşan isim cümlesi, şartın cevabı olur.)
- c) Mahzuf هُمَا mübtedasının haberi ve isim cümlesidir.
- d) يَقَوْمَانُ’deki zamirden bedeldir.
- e) يَقَوْمَانُ cümlesini vasıflandıran أَخْرَانَ’nin sıfatıdır.”¹⁹²

Son olarak bu kelimenin mârifye muzâf olarak gelen tek ism-i tafdüli Âl-i İmran suresi 68. ayette geçmektedir:

إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ...

“İnsanların İbrahim’e **en yakın** olanı, ona uyanlardır.”

¹⁹⁰ es-Sâbuni, *Safvetü’l-Tefasir*, I, s. 310.

¹⁹¹ Ebü’l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-Ukberî el-Ezecî el-Bağdâdî, *İ’rabu’l-Kur’an (İmlâü Mâ Menne bihi’r-Rahmân min Vüçühi’l-İ’râb ve’l-Kıraat fî Cemî’i’l-Kur’an, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut, I, s. 230.*

¹⁹² Mahmud Şâfî, *el Cedvel fî İ’rabi’l-Kur’an*, IV, s. 48.

Ayette geçen اُولَى ism-i tafdüli اِنَّ'nin ismidir. Mufaddâl, Hz. İbrahim'e uyan kimseler olmakla beraber 'en yakını' anlamına gelen bu ism-i tafdüli ب harf-i ceriyle kullanılmıştır.

2.2.13. أَحَقُّ

حَقَّ-يَحِقُّ ya da حَقَّ-يُحَقُّ hem birinci hem ikinci babdan gelen sülasi fiili, “zorunlu olmak, sabit olmak, doğru olmak” demektir.¹⁹³ İsim haliyle, Allah'ın isim ve sıfatlarındandır.¹⁹⁴ Ayrıca اَنَّ ile birlikte “yapması gerekli olmak” anlamına gelmektedir. اِسْتَحَقَّ şekliyle istifal babında bir şeyi hak etmek demektir.¹⁹⁵ أَحَقُّ ism-i tafdüli daha layık, daha çok hak sahibi manalarına gelir. Kur'an-ı Kerim'de, harf-i tarif almadan ve muzâf olmadan on yerde geçmektedir.

Bu kullanımlara Tevbe suresi 62. ayet örnek verilebilir:

يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيُرْضَوْكُمْ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضَوْهُ إِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ

“Gönlünüzü hoş etmek için gelir size yemin ederler. Bunlar eğer mümin iseler(bilsinler ki), Allah ve Resülü razı edilmeye **daha layıktır.**”

Ayette أَحَقُّ ism-i tafdüli Allah ve resulü lafızlarının haberi olarak gelmiş, mufaddâlun aleyh ise zikredilmemiştir. Ancak siyak-sibak dikkati nazara alındığında kendisine üstünlük yapılanların münafıklar olduğu görülür. Kalan dokuz tanesinde ism-i tafdüli haber olarak gelmektedir.¹⁹⁶ Bu on ayetin, beşinde ism-i tafdülden sonra mastar-ı müevvel bulunmaktadır.

2.2.14. أَضَلُّ

يَضِلُّ-يَضِلُّ sülasi fiili, “kayıp olmak, helak olmak” demektir.¹⁹⁷ أَضَلُّ şekliyle if'âl babında “ölüyü gömmek” anlamına gelmektedir.¹⁹⁸ Rağıb el-İsfahani'ye göre; “dalalet, kasten ya da yanlışlıkla; az ya da çok doğru yoldan ayrılmaktır”.¹⁹⁹ Kelime “daha çok dinî anlamda yoldan sapmak” anlamında kullanılmaktadır.²⁰⁰ أَضَلُّ ism-i tafdüli en çok sapan,

¹⁹³ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, s. 939.

¹⁹⁴ el-Firuzâbâdî, *el-Kâmusu'l-Muhiṭ*, s. 307.

¹⁹⁵ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, s.327.

¹⁹⁶ Bakara, 2/228, 247; Maide, 5/107; En 'am, 6/81; Tevbe, 9/13, 108; Yunus, 10/35; Ahkâf, 33/37. Fetih, 48/26.

¹⁹⁷ el-Cevheri, *es-Şihâh*, III, s. 1748.

¹⁹⁸ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, IV, s. 2601; Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, s. 903.

¹⁹⁹ Rağıb el-İsfahânî, *el-Müfredat fî Ğaribi'l-Kur'an*, II, s. 388.

²⁰⁰ Ömer Faruk Harman, “Dalâlet”, *DİA*, 1993, VIII, s. 427.

yoldan çıkan, şaşırın anlamlarındadır. Kur'an-ı Kerim'de toplam dokuz yerde ve harf-i tarif almadan ve muzâf olmadan gelmektedir.²⁰¹

Maide suresi 60. ayetteki أَضَلَّ ism-i tafdüli bunlara örnektir:

...أولئك شرُّ مكاناً و أضلُّ عن سواء السبيل

“ Bunların yeri daha kötüdür ve onlar doğru yoldan **daha çok sapmışlardır.**”

شَرُّ ism-i tafdüli, merfu haberdir ve أَضَلَّ kelimesi ona atfedilmiştir. Anlamı ise, mevkice daha fena olan ve daha sapmış kimselerdir.²⁰² أولئك zamiri mufaddâl, iman eden kimseler ise zikredilmeyen mufaddâlun aleyhtir.

أَضَلُّ ism-i tafdüli, Fussilet suresi 52. ayette olduğu gibi üç yerde مَنْ soru edatıyla istifham üslûbundaki cümlelerde gelmiştir:

...مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِي شِقَاقِ بَعِيدٍ

“*Hak'tan uzak bir ayrılığa düşenden **daha sapık** kim olabilir?*”

أَضَلُّ ism-i tafdüli مَنْ mübtedasının haberi²⁰³ olup daha sapkın manasına gelmektedir. Bu ayette مَنْ istifham-ı inkârîdir ve “o kimseden daha sapkını yoktur” anlamında kullanılmıştır. Ayetteki مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ ibaresinden kasıt مَنْ أَضَلُّ مِنْكُمْ dür.²⁰⁴ Ayrıca mufaddâl, her ne kadar مَنْ edatı gibi görünsede aslında هُوَ فِي شِقَاقِ بَعِيدٍ ‘uzak bir ayrılığa düşen’ ibaresidir. Bu ayette olduğu gibi ism-i tafdülden önce nefy, nehiy veya istifham-ı inkârî geldiğinde mufaddâl sonradan gelebilmektedir.²⁰⁵

2.2.15. شَرُّ

شَرُّ - يَشُرُّ hem birinci hem de ikinci babdan gelen sülasi fiili, hayrın zıddı olup “kötü olmak” demektir.²⁰⁶ Ayrıca bir kelam terimi olarak şer, “Allah’ın emri ve insanın selim fitratıyla bağdaşmayan kötü ve zararlı şey anlamında”dır.²⁰⁷ شَرُّ kelimesinin ism-i tafdüli isim haliyle aynı kalıpta gelmiştir. Birinci bölümde de değindiğimiz gibi bu kelimenin hemzesiz olarak kullanılmasını âlimler, kesretu isti‘mâl (çok kullanım) ve

²⁰¹ Maide, 5/60; Âraf, 7/179; İsrâ, 17/72; Furkan, 25/34, 42, 44; Kasas, 28/50; Fussilet, 41/52; Ahkaf, 46/5.

²⁰² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, s. 275.

²⁰³ Mahmud Şâfi, *el Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'an*, XIII, s. 14.

²⁰⁴ Ebu's-Su'ûd Muhammed b. el-'Amadî, *Tefsîru Ebi's- Su'ûd*, Daru İhyai't-Türâşi'l-'Arabi, Beyrut, VIII, s. 19.

²⁰⁵ M. Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, s. 481.

²⁰⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, III, s. 2231.

²⁰⁷ Yusuf Şevki Yavuz, “Şer”, *DİA*, XXXVIII, s. 539.

camid isim olmasına (fiilden türememiş) dayandırmışlardır.²⁰⁸ Cevheri (Ö. 400/1009), *Es-Şihâh* adlı eserinde أَشْرٌ şeklinde bir kullanımın genel itibariyle olmasa da çok nadir olarak rastlandığını söyler.²⁰⁹ Kamer suresi 25 ve 26. ayetlerde geçen أَشْرٌ lafzını, Ebu Kılabe²¹⁰ أَشْرٌ şeklinde okumuştur.²¹¹ أَشْرٌ kelimesi bu kullanımıyla bazı âlimler tarafından شَرٌّ kelimesinin ism-i tafdîli olarak kabul edilmiştir.²¹² Sözkonusu ayetler hakkında yaptığımız araştırmada kıraati aşerede bu kelimenin أَشْرٌ şeklinde okunuşuna rastlanılmamaktadır. Bununla birlikte bu kelimenin kökleri ش-ر-ر değil de ر-ش-ر harflerinden meydana gelmiştir.²¹³ Tefsir ve meallerde genellikle ‘kibirli, haddini aşan’ anlamları tercih edildiği için çalışmamızda شَرٌّ kelimesinin ism-i tafdîli olarak incelenmemiştir. شَرٌّ kelimesi ise Kur’an-ı Kerim’de ism-i tafdîl anlamında dokuz yerde geçmektedir.

Mücerred olarak altı yerde geçen ism-i tafdîlin örneklerinden biri Yusuf suresinin 77. ayetidir:

... قَالَ أَنْتُمْ شَرُّ مَكَانًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ

“ ‘Siz **çok fena** bir mevkidesiniz, ne sıfat verdiğinizizi Allah çok iyi biliyor. ’ dedi.”²¹⁴

Ayette شَرٌّ ism-i tafdîli haber, أَنْتُمْ kelimesi mufaddâl olarak gelmiş ve mufaddâlun aleyh hazfolmuştur. Diğer mücerred gelen ism-i tafdîllerin üçü haber²¹⁵, ikisi mecrurdur²¹⁶.

Üç yerde mârifeye muzâf olarak gelen شَرٌّ ism-i tafdîline Enfal suresi 22. ayet örnek verilebilir:

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ

“Yeryüzündeki varlıkların Allah katında **en kötüsü** akletmeyen sağırlarla dilsizlerdir.”

²⁰⁸ Ahmed İbrahim el-Cedbe ve Bessam Hasan Mihre, “Şîgatu Ef’âlu Tafdîl fi’l-Kur’ani’l-Kerim”, *Mecelletü’l Cami’ati’l İslamiyyeti li’l Buḥuṣi’l-İnsaniyye*, 2.sayı, Haziran 2012, s. 266.

²⁰⁹ el-Cevheri, *es-Şihâh*, II, s. 695.

²¹⁰ İbnü’l-Cezeri’nin meşhur eseri *Ġayetü’n-Nihâye fi Tabakati’l-Kurra* adlı eserinde Ebu Kılabenin hocaları ve talebelerine yer verilmiştir. Bknz: Şemsüddin Ebi’l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali İbnü’l-Cevzi ed-Dimeşki eş-Şafii’, *Ġayetü’n-Nihâye fi Tabakati’l-Kurra*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1971, II, s. 58.

²¹¹ Ebu’l-Feth Osman b. Cinni, *el-Muḥtaseb fi Tebyîni Vücûhi Şevâzî’l-Kurâât ve’l-İḫâh anha*, Thk: Ali en-Neccî Nâşîf - Abdulfettah İsmail Şelebi, Kahire, 1969, II, s. 299.

²¹² el-Hamelâvi, *Şeze’l-‘Arf fi Fenni’s-Şarf*, s. 126.

²¹³ İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, I, s. 84; Muhammed Fuâd Abdalbâki, *el-Mu’cemu’l-Müfehres li Elfazı’l-Kur’an-ı Kerim*, Dâru’l-Ḥadiş, Kahire, 2007, s. 42.

²¹⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, V, s. 72.

²¹⁵ Maide, 5/60; Meryem, 19/75; Furkan, 25/34.

²¹⁶ Maide, 5/60; Hac, 22/72.

Ayette ism-i tafđil إِنَّ'nin ismidir. Mufaddâl, ayetin sonunda geçen sağır ve dilsizler; mufaddâlun aleyh ise yeryüzünde dolaşan canlılardır. Burada ism-i tafđil, en üstün manasında kullanılmıştır. Geri kalan iki ayetin²¹⁷ birinde ism-i tafđil إِنَّ'nin ismi iken, diğerinde haberdir.

2.2.16. أَبْقَى

فنى fiilinin zıttıdır²¹⁹. فنى fiilinin zıttıdır²¹⁸, “kalmak, yaşamak” demek olup²¹⁸, فنى fiilinin zıttıdır²¹⁹. *Lisanu'l Arab*'da esma-i husnadan biri olan الباقي nin bu kökten türediği ve “varlığının sonu olmayan” manasına geldiği belirtilmektedir.²²⁰ Rağıb el-İsfahani ise bâki kelimesini, “bâki bi nefsihi ve bâki bi ğayrihi” şeklinde ikiye ayırır.²²¹ أَبْقَى عَلَى الشَّيْءِ ise bir şeyi korumak demektir.²²² اسْتَبْقَى şekliyle istifal babında gelen fiil, “bırakmak” anlamında da kullanılır.²²³ İsm-i tafđili أَبْقَى şeklinde olan kelime bu haliyle daha kalıcı, baki anlamlarına gelmekte ve Kur'an-ı Kerim'de yedi yerde geçmektedir. Tümünde de harf-i tarifsiz ve muzâf olmadan gelmiştir.

Bu ism-i tafđile Tâhâ suresi 73. ayet örnek verilebilir:

... وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَى

“Allah(ın mükâfatı seninkinden) daha hayırlı ve **daha devamlıdır.**”

Ayette görüldüğü gibi خَيْرٌ ism-i tafđili haber konumunda, bilinen أفعال vezni dışında; hemzesiz-tenvinli olarak gelmiş ve cümle içerisindeki görevi ve hükmü aynı olan أَبْقَى ism-i tafđili de ona atfedilmiştir. Allah lafzı, ayette mufaddâl olarak görünse de hafzedilmiş mufaddâl olan ceza ya da sevap kelimelerinin muzâfun ileyhidir. Mufaddâlun aleyh ise zikredilmemiştir.

أَبْقَى ism-i tafđili, yukarıda verdiğimiz örnekte olduğu gibi beş yerde haber olan خَيْرٌ ism-i tafđiline,²²⁴ diğer iki yerde de haber olan أَشَدَّ ism-i tafđiline²²⁵ atfedilmiştir:

²¹⁷ Enfal, 8/55; Beyyine, 98/6.

²¹⁸ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, I, s. 330; el-Cevheri, *es-Şihâh*, VI, s. 2283.

²¹⁹ el-Fîruzâbâdî, *Kâmusu'l-Muhiţ*, s. 123.

²²⁰ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, I, s.330.

²²¹ Rağıb el-İşfahânî, *el-Müfredat*, I, s. 72.

²²² Ahmed Hasan ez-Zeyyât, İbrâhîm Mustafâ, Hâmîd 'Abdulkâdir ve Muhammed 'Ali en-Neccâr, *el-Mucemu'l Vasîf*, Mektebetu's-Şuruku'l-Düveliyye, Mısır, s. 96.

²²³ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, s. 120.

²²⁴ Taha, 20/ 73,131; Kasas, 28/60; Şurâ, 42/36; A'lâ, 87/17.

²²⁵ Tâhâ, 20/71, 127.

أَبْقَى ism-i tafđîlinin; أَشَدَّ ism-i tafđîline atfedilmesine, Tâhâ suresinin 127. Ayeti örnek verilebilir.

...وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَى

“ *Ve muhakkak ki ahiret azabı daha şiddetli ve daha devamlıdır.*”

Burada mufaddâl, mârifeye muzâf olarak gelen ‘ahiret azabı’ ifadesidir ve mufaddâlun aleyh zikredilmemiştir. Ayetlerde de görüldüğü gibi أَبْقَى ism-i tafđîli tek başına haber olmamış hep başka bir habere matuf olarak gelmiştir.

2.2.17. أَسْفَلُ

أَسْفَلُ ism-i tafđîlinin sülasi fiili, “علو- علا kelimesinin zıddı olup inmek” demektir.²²⁶ استسفل şekliyle istifal babında, “birşeyin üstünden dibine inmek, ahlakta veya ilimde aşağı olmak”²²⁷ anlamlarına gelmektedir.²²⁸ Ayrıca taş, nehir ve mızrak kelimelerinin alt taraflarını ifade etmek için kullanıldığı gibi bir evin alt katı anlamında da kullanılmaktadır.²²⁹ أسفل ism-i tafđîli أعلی kelimesinin zıddı²³⁰ olup en aşağı, daha aşağı demektir. Arap kelâmında أسافلُ الإبل ibaresi, “develerin küçükleri” manasında kullanılmaktadır.²³¹ Bu ism-i tafđîl Kur’an-ı Kerim’de yedi ayette geçmektedir.

أسفل ism-i tafđîlinin harf-i tarif almadan ve muzâf olmadan gelenlerine Enfal suresi 42. ayet örnek verilebilir:

...وَالرَّكْبُ أَسْفَلُ مِنْكُمْ وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لِاحْتِافَتُمْ فِي الْمِيعَادِ...

“*Kervan da sizden daha aşağıda idi. Öyle ki, şayet onlarla sözleşmiş olsaydınız, buluşma yeri için mutlaka anlaşmazlık çıkarırdınız.*”

Ayetteki أَسْفَلُ ism-i tafđîli cümle içerisinde zarf görevinde olup, “sahil tarafından”²³² anlamına gelmektedir. Mufaddâl, ‘الرَّكْبُ’ kelimesi; mufaddâl aleyh ise كُمْ zamiridir.

²²⁶ el-Fîruzâbâdî, *Kâmusu'l-Muħiṭ*, s. 620.

²²⁷ Ahmed Muhtar Ömer, *Mucemu'l-Luġati'l-'Arabiyye el-Mua'sıra*, 'Alemlü'l-Küttüb, 1. baskı, Kahire, 2008, s. 1075.

²²⁸ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, s. 761.

²²⁹ ez-Zemahşeri, *Esasü'l-Belaġa*, I, s. 459.

²³⁰ ez-Zeyyât, Ahmed Hasan, İbrâhîm Mustafâ, Hâmîd 'Abdulkâdir ve En-Neccâr, Muhammed 'Ali, el- *Mucemu'l-Vasîf*, Mektebetü's-Şuruku'l-Düveliyye, Mısır, s.464; el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmusu'l-Muħiṭ, s. 620.

²³¹ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, III, s. 2031.

²³² Celaluddin Muhammed b. Ahmed el-Mahallî ve Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyuti, *Celaleyn Tefsiri*, Fatih Enes Kitabevi, İstanbul, I, s.152; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, s. 234.

Ayrıca Ahzab suresi 10. ayette geçtiği şekliyle أسفل منكم ifadesi, “vadinin aşağısından, batısından” anlamına gelmektedir.²³³

Harf-i tarifli gelen ism-i tafdillerin ikisi cemi-müzekker-salim; biri, müfred-müennes ve biri, müfred-müzekker kalıbıyla gelmiştir.

Nisa suresi 145. ayet bu gruba örnek verilebilir:

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا

“Münafıklar, cehennem ateşinin **en aşağı** tabakasındadırlar. Onlara bir yardımcı da bulamazsın.”

Ayette الْأَسْفَلِ ism-i tafdîli, “cehennemın en dibi”²³⁴ (en alt tabakası) manasındadır. Mufaddâl, mevsuf olan الدَّرَكِ kelimesidir. Sâffât suresi 98. ayette geçen الْأَسْفَلِينَ ism-i tafdîli ise ‘en aşağılar’ anlamında ve ikinci mef’ulün bih olup mansub gelmiştir. Ayrıca Fussilet suresi 29. ayette geçen aynı ibare ise, ‘en aşağılık, en aşağı’ manasında ve من harf-i ceriyle mecrur olmuştur. Tevbe suresi 40. ayette de müennes kalıbıyla şöyle gelmiştir:

... وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Kâfirlerin sözünü **en aşağı** kılmaştı. Yüce olan Allah’ın kelimesidir. Ve Allah güçlüdür, hikmet sahibidir.”

Ayette السُّفْلَى ism-i tafdîli, ikinci mef’ulun bihtir ve harf-i tarif ile gelmiştir. Mufaddâl كَلِمَةَ lafzıdır ve mufaddâl aleyh zikredilmemiştir.

Tin suresi 5. ayette bu ism-i tafdîl, nekraya muzâf olarak gelmiştir:

ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ

“Sonra da çevirdik aşağıların **en aşağısına** attık.”

Elmalılı Hamdi Yazır, ism-i tafdîli “sefillerin en sefili” şeklinde anlamlandırmıştır.²³⁵

İ‘rabu’l-Kur’an’da, ayetteki أَسْفَلَ ism-i tafdîlinin hal yahut zarf olduğu söylenmiştir.²³⁶

²³³ el-Maḥallî ve es-Suyûtî, *Celaleyn Tefsiri*, II, s. 107.

²³⁴ el-Maḥallî ve es-Suyûtî, *Celaleyn Tefsiri*, I, s.90; Haseneyn Muhammed Mahluf, *Kelimatü’l-Kur’an Tefsiri ve Beyanu*, Daru İbn Hazm, s. 58.

²³⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, IX, s. 314.

İbn Manzur *Lisanu'l Arab*'ta أَسْفَلَ kelimesinden maksadın 'daha sapkın' olduğunu belirtmiştir.²³⁷

2.2.18. أَهْدَى

يَهْدِي sülasi fiili, "doğru yolu göstermek, hidayet etmek" demektir.²³⁸ Kelimenin mastarı olan hüdâ kelimesi ise "Kur'an-ı Kerim'de üç yüz yerde geçmektedir"²³⁹. Rağıb el-İsfahani aynı kökten gelip هِدَايَةٌ (hidayet) diye mastar olan kelimeyi şöyle açıklar: "Allah'ın insanlar için dört çeşit hidayeti vardır. İlki; onlara akıl ve zekâ vererek hidayet etmesidir. İkincisi; Peygamberlerin ümmetlerini doğru yola çağırması ve Allah'ın Kur'an-ı Kerim'i indirmesidir. Üçüncüsü; doğru yola yöneleni o yolda ilerletmesidir. Dördüncüsü; ahirette cennete alarak hidayet etmesidir."²⁴⁰ أَهْدَى ism-i tafdüli "en doğru, daha doğru" anlamlarına gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de, tamamı harf-i tarif almadan ve muzâf olmadan yedi yerde geçmektedir.

Bu ism-i tafdüle, Nisâ suresi 51. ayet örnek verilebilir:

... وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَى مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا

“(Putâ ve şeytana inananlar) Allah'ı tanımayanlara, ‘Bunlar, inananlardan **daha doğru** yoldadır.’ diyorlar.”

أَهْدَى ism-i tafdüli "daha doğru yolda" manasına gelmiş ve هَؤُلَاءِ mübtedasının haberi olmuştur. مِنْ harf-i ceri kullanılmış; ism-i tafdülin mufaddâlı, 'inkar edenler' ifadesi iken mufaddâhun aleyhi, 'iman edenler' ifadesidir. أَهْدَى ism-i tafdüli geri kalan üç yerde haber²⁴¹, iki yerde كَانَ'nin haberi²⁴² ve bir yerde de ب harf-i cerinin mecruru²⁴³ olmuştur.

2.2.19. أَخْسَرُ

يَخْسِرُ sülasi fiili alışverişte "aldanmak, helak olmak, sapıtmak, eksik yapmak, malını ticaret vs.de zayi etmek, kilo vermek" anlamlarına gelmektedir.²⁴⁴ أَخْسَرُ şekliyle

²³⁶ Mahmud Şâfi, *el-Cedvel fi İ'rabi'l-Kur'an*, XV, s. 360.

²³⁷ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, III, s. 2031.

²³⁸ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, VI, s. 4639; el-Cevheri, *es-Şihâh*, VI, s. 2533.

²³⁹ Yusuf Şevki Yavuz, "Hidayet", *DİA*, 1998, XVII, s. 473.

²⁴⁰ Rağıb el-İsfahânî, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*, s. 700.

²⁴¹ İsrâ, 17/84; Kasas, 28/49; Mülk, 67/22.

²⁴² En 'am, 6/157; Fatır, 35/42.

²⁴³ Zuhruf, 43/24.

²⁴⁴ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, II, s. 1156; ez-Zemahşeri, *Esasü'l-Belağâ*, I, s. 246.

tef'îl babında geldiğinde ise “helak etmek” demektir.²⁴⁵ Türkçede de kullanılan hüsrân kelimesi aynı kökten olup mastardır. أخسر ism-i tafdüli ise Kur'an-ı Kerim'de tamamı harf-i tarfilî olarak dört yerde geçmektedir.

Kehf suresi 103. ayeti bu ism-i tafdüle örnek verilebilir:

قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا

“ De ki: Amelleri **en çok boşa gideni** size haber vereyim mi?”

Harf-i cerle mecrur olan الأخرين ism-i tafdülinin mufaddâlı ‘ameller’ kelimesidir. Âlimler, kelimenin çoğul kalıbıyla gelmesini öncesindeki ayetlerde muhatabın cemi olmasına bağlamışlar ve ism-i fail manasında olduğunu söylemişlerdir.²⁴⁶ أخسر ism-i tafdüli Kur'an-ı Kerim'de geçtiği yerlerin tümünde cemi kalıbında gelmektedir. Ayrıca iki yerde haber²⁴⁷ ve birinde de mef'ulün bih²⁴⁸ olarak gelmiştir.

2.2.20. أَرْحَمُ

أَرْحَمُ sülasi fiili, “birine şefkat duymak, affetmek, bağışlamak” demektir.²⁴⁹ Ayrıca ‘rahmet’ şefkat gösterip lütufta bulunma anlamında bir Kur'an terimidir. Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Kur'an'da Allah'a izâfe edilen rahmet kavramının: “İman, İslâm, nübüvvet, Kur'an, mağfiret ve cennet türünden olmak üzere mânevî; yağmur, rızık vb. ile maddî nimetler” anlamlarına geldiğini ifade etmiştir.²⁵⁰ Buna ilaveten رحمن kelimesi Allah Teâla'ya mahsus sıfat isimdir ve böyle olduğu için hem vasıflanarak hem de vasıflanmadan kullanılır. الرحمن(rahmeti herşeyi kuşatan) ise yalnızca Allah için kullanılan özel bir isimdir.²⁵¹ Yine aynı kökten türemiş, sıfat-ı müşebbehe ve mübalağalı ism-i fail olup “çok merhamet edici” anlamına gelen رحيم kelimesi, Allah'ın sıfatlarından biridir ve Allah'tan başkası için de kullanılabilir. Tefsirciler رحيم ve رحمن kelimelerini “hem müminlerin hem de kâfirlerin Rahman'ı, ancak yalnız müminlerin Rahim'i” diyerek Allahu Teâla'nın rahmetinin tüm insanlar için; merhametinin ise

²⁴⁵ el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmusu'l-Muhîf*, s. 369.

²⁴⁶ Mahmud Şâfi, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'an*, VIII, s. 260.

²⁴⁷ Neml, 27/5; Hud, 11/22.

²⁴⁸ Enbiya, 21/7.

²⁴⁹ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, III, s. 1611; el-El-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmusu'l-Muhit*, s. 497.

²⁵⁰ Abdülhamit Birışık, “Rahmet”, *DİA*, XXXIV, s.419.

²⁵¹ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, III, s.1612.

yalnız müminler için olduğunu vurgulamışlardır.²⁵² İbn Manzur ise ‘rahman’ kelimesinin İbrance; ‘rahim’ kelimesinin ise Arapça olduğunu söylemiştir.²⁵³

Kur’an-ı Kerim’de dört yerde geçen ارحم ism-i tafdilî ‘en merhametli, daha merhametli’ anlamlarına gelmektedir.

Bunlara misal olarak, Yusuf suresi 64. ayet gösterilebilir:

قَالَ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

“Allah en iyi koruyandır ve O, merhamet edenlerin **en merhametlisidir.**”

Ayette geçen ارحم ism-i tafdilî diğer üç ayette²⁵⁴ olduğu gibi ارحم الراحمين terkinde kullanılmaktadır. Ayrıca cümle içerisinde haber görevinde olup er-Rahimn kelimesinin de muzafıdır. Dört ayetin hepsinde mufaddâl, ‘Allah’ lafzıdır ve olumlu manada kullanılmıştır. Bu durum göstermektedir ki ارحم ism-i tafdilî yalnız Allah Teâlâ için kullanılan ism-i tafdillerden biridir.

2.2.21. اَرذَلُ

اَرذَلُ ya da اَرذَلُ ya da اَرذَلُ olarak hem üçüncü hem de dördüncü babdan gelen sülasi fiili, “aşağılık, bayağı olmak” demektir.²⁵⁵ اَرذَلُ Şekliyle istifal babında “kötü bulmak” anlamına gelmektedir.²⁵⁶ ‘Rezil’ kelimesi, Türkçeye de Arapçadan geçmiştir.²⁵⁷ اَرذَلُ ism-i tafdilî “en rezil, en kötü” demektir.²⁵⁸ Kur’an-ı Kerim’de dört yerde geçmiş ve sadece şuara suresi 111. ayette geçen ism-i tafdilî harf-i tarifli Şekilde kullanılmıştır:

قَالُوا اَنُؤْمِنُ اَنَّكَ وَالْاَرذَلُونَ

“Sana hep **en düşük** kimseler uymuşken, biz sana hiç inanır mıyız? dediler.”

Ayette cemi-müzekker-salim kalıbıyla gelen ism-i tafdilî, fail olarak gelmiştir. Mufaddâl “Hz. Peygamber’e tbi olanlar” iken mufaddâl aleyh zikredilmemiştir.

²⁵² Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, I, s.51; Ebu Hayyan el-Endlsi, el-Bahru’l-Muhit, I, s. 119.

²⁵³ İbn Manzur, *Lisânu’l-’Arab*, III, s.1612.

²⁵⁴ raf, 7/151; Yusuf, 12/92; Enbiya, 21/83.

²⁵⁵ el-Cevheri, *es-şihâh*, IV, s. 1708.

²⁵⁶ el-Firûzâbâdî, *el-Kâmusu’l-Muhit*, s. 503.

²⁵⁷ Hamza Ermiş, *Arapçadan Türkçeleşmiş Kelimeler Szliğ*, s. 543.

²⁵⁸ el-Firûzâbâdî, *el-Kâmusu’l-Muhit*, s. 503.

Diğer ayette mârifeye muzâf olarak gelen ism-i tafdil, Nahl suresi 70. ayette olduğu gibi müfred müzekker kalıbında karşımıza çıkar:

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفَّاكُمْ وَمِنكُم مَّن يُرَدُّ إِلَى أَرْدَلِ الْعُمْرِ لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا.....

“Allah sizi yarattı, sonra da sizi öldürecektir. İçinizden kimi de, daha önce bilirken hiçbir şey bilmez hâle gelsin diye, ömrün **en rezil** çağına kadar yaşatır.”

أردل ifadesi, أردئه و أخسه (en adi, en kötü) kelimeleriyle eş anlamlı olup²⁵⁹, zayıf bir görüşe göre; akledemeyecek kadar yaşlanmak (bunamak) anlamına gelmektedir. *Lisanu'l Arab*'da da bu ibarenin yaşlılık çağına delalet ettiği belirtilir.²⁶⁰ Aynı ibarenin yer aldığı diğer ism-i tafdil, Hac suresi 5. ayettir.

İsm-i tafdil, Hud suresi 27. ayette ise cemi teksir şekliyle geçmektedir:

فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا تَرَاكَ إِلَّا بَشْرًا مِّثْلَنَا وَمَا تَرَاكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادْنَا بِآدِي الرَّأْيِ.....

“Kavminin ileri gelen kâfirleri dediler ki: ‘Biz seni bizim gibi insanlardan biri olarak görüyoruz, başka değil. İlk bakışta **en aşağılarımızdan** başkasının senin arkana düştüğünü görmüyoruz.”

İsm-i tafdil burada, merfu haber olarak gelmiştir. Ayettemufaddâl, inanan insanlarken, mufaddâlun aleyh de kâfirledir. Bu ayette menfi (olumsuz) manada tafdil yapılmıştır. *Celaleyn Tefsiri*’nde أرادل kelimesinden kastın أسافل olduğu belirtilmiştir.²⁶¹ أرادل ve أسفل ism-i tafdilleri anlam açısından birbirlerine çok yakın olsalar da أرادل kelimesinin manasında aşağıda olmak var iken أسفل kelimesi aşağılara atılmak, sonradan aşağı olmak, en aşağı tabakada olmak demektir.

2.2.22. أَرْكَى

أَرْكَى- أَرْكَى- أَرْكَى birinci ve dördüncü babdan gelen sülasi fiil, “artmak, büyümek, yetişmek” anlamlarına; أَرْكَى şekliyle tefil babında, “zekatı vermek, arıtmak”; أَرْكَى şekliyle tefauul babında ise “tasadduk etmek, hayır olarak vermek” anlamlarına gelmektedir.²⁶² أَرْكَى ism-i tafdili ise ‘daha saf, daha doğru, daha uygun, daha iyi’

²⁵⁹ Haseneyn Muhammed Mahluf, *Kelimatü'l-Kur'an*, s. 152.

²⁶⁰ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, III, s. 1633.

²⁶¹ el-Mahallî ve es-Suyuti, *Celaleyn Tefsiri*, I, s. 182.

²⁶² el-Cevheri, *es-Şihâh*, VI, s. 2368.

anlamlarına gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de dört yerde geçmektedir ve tümünde de harf-i tarif almadan ve muzâf olmadan gelmektedir.

زكى ism-i tafdiline Nur suresi 30. ayet örnek verilebilir:

قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ

“(Resulüm!) Mümin erkeklere, gözlerini (harama) dikmemelerini, ırzlarını da korumalarını söyle. Bu kendileri için **daha temiz** bir davranıştır. Şüphesiz Allah, onların yapmakta olduklarından haberdardır.”

Ayette ism-i tafdil haber olarak gelmiş ve “daha hayırlı”²⁶³ anlamında manevi bir temizlik kastedilmiştir. Bakara suresi 232. ayette daha faydalı,²⁶⁴ daha hayırlı,²⁶⁵ en feyizli;²⁶⁶ Kehf suresi 19. ayette أزكى ibaresi daha temiz, daha iyi, daha güzel anlamlarına²⁶⁷; Nur suresi 28. ayette ise “sizin için şüphe ve aşağılıktan daha temiz”²⁶⁸, daha hayırlı²⁶⁹ anlamlarına gelmektedir. Saydığımız bu ism-i tafdillerin tamamı mücerred gelmişlerdir. أزكى ism-i tafdilinin أَطهر tafdilinden farkı, manevi temizliği, günahlardan arınmayı ifade etmesidir. أَطهر ism-i tafdili maddi, manevi temizliği karşılarken, أزكى sadece manevi temizlik için kullanılır.

2.2.23. أَطهرُ

يَطْهَرُ sülasi fiili, necasetin zıttı olup “temiz olmak, kanın kesilmesi, hayız ve nifastan temizlenmek” anlamlarına gelmektedir.²⁷⁰ *Sahih-i Buhârî*’de, vudu kitabının ikinci bab başlığı, bu kelime kullanılarak şu şekilde yapılmıştır: لَا تُقْبَلُ صَلَاةٌ بِغَيْرِ طَهْوَرٍ²⁷¹. Hadiste طهور kelimesi temiz olmayan manasına gelmektedir. el-İsfahani’ye göre iki çeşit temizlik vardır: “Bedenin temizliği ve nefsin temizliği”.²⁷² Ayrıca Bakara suresi 125. ayette bu kelime طهر şekliyle tef’il babında olup “putlardan temizlemek” manasına

²⁶³ el-Mahallî ve es-Suyuti, *Celaleyn Tefsiri*, II, s. 54.

²⁶⁴ Haseneyn Muhammed Mahluf, *Kelimatü'l-Kur'an Tefsiru ve Beyanu*, s. 29.

²⁶⁵ el-Mahallî ve es-Suyuti, *Celaleyn Tefsiri*, II, s.35; Muhammed Ali es-Şâbunî, *Safvetüt-Tefasir*, Dâru'l-Kur'ani'l-Kerim, Beyrut, 1981, I, s. 149.

²⁶⁶ Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Hikmet Neşriyat, İstanbul, II, s. 113.

²⁶⁷ Haseneyn Muhammed Mahluf, *Kelimatü'l-Kur'an Tefsiru ve Beyanu*, s. 165.

²⁶⁸ Haseneyn Muhammed Mahluf, *Kelimatü'l-Kur'an Tefsiru ve Beyanu*, s. 205.

²⁶⁹ el-Mahallî ve es-Suyuti, *Celaleyn Tefsiri*, II, s. 54.

²⁷⁰ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, IV, s. 2712; el-Fîrûzâbâdî, *Kâmusu'l-Muhtâ*, s. 815.

²⁷¹ Buhârî, *Kitabu'l-Vudu*, 2(135).

²⁷² Rağîb el-İşfahânî, *el-Müfredat*, s. 400.

gelir.²⁷³ أظهر ism-i tafdüli Kur'an-ı Kerim'de dört yerde²⁷⁴ geçmekte ve 'daha temiz' anlamına gelmektedir. Bu ayetlerin hepsinde harf-i tarif almadan ve muzâf olmadan gelmiştir.

أظهر ism-i tafdüline, Hud suresi 78. ayet örnek verilebilir:

...هُؤلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ...

“İşte size kızlarım, onlar sizin(nikâhlanmanız) için **daha temizdirler.**”

أظهر ism-i tafdüli “daha efdal”²⁷⁵, daha iyi manasındadır ve هُنَّ mübtedasının merfu haberidir. Mufaddâl, هُنَّ zamiri; mufaddâlun aleyh ise mahzuftur. أظهر başlığında da değindiğimiz gibi ayette أَطْهَرُ kelimesi ‘maddi-manevi temizlik’ manasındadır. Gerek kavmin bu kimselerden kurtulması gerekse Lut (a.s) ve beraberindekilerin bu halden kurtulmaları için kızları ile nikâhlanmalarının daha uygun olduğu أَطْهَرُ kelimesi ile ifade edilmiştir.

2.2.24. أَقْصَا

أقصى - يَقْصِي ve قَصَا - يَقْصُو birinci ve dördüncü babdan gelen sülasi fiili, “uzak olmak, uzaklaşmak”²⁷⁶ anlamındadır. أَقْصَى ism-i tafdüli ‘daha uzak’ anlamına gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de biri müennes sîgada olmak üzere toplam dört yerde geçmektedir. Harf-i tarifli gelen ism-i tafdüllerden ilkinde İsrâ suresinin ilk ayeti örnek verilebilir:

...مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا...

“...Mescidi haramdan Mescid-i Aksa'ya...(en uzak mescide)”

الأقْصَا ism-i tafdüli burada mevsufuna uygun bir şekilde harf-i tarifli gelmiştir. Mufaddâl ‘mescid’ kelimesi iken mufaddâlun aleyh hazfolmuştur. الأَقْصَى kelimesinin aslı, الأَقْصَى şeklindedir ancak “ي” harfinin öncesindeki harf fetha olduğu için “ي” harfi “أ”(elif)'e kalbolmuştur.²⁷⁷ Anlam olarak ‘en uzak’ mescid demektir.

Harf-i tarifli diğer ism-i tafdüli müfred-müennes sîgada Enfal suresi 42. ayette geçmektedir:

²⁷³ Rağîb el-İşfahânî, *el-Müfredat*, s. 401.

²⁷⁴ Bakara, 2/232; Hud, 11/78; Ahzab, 33/53; Mücadele, 58/12.

²⁷⁵ es-Şâbunî, *Safvetüt-Tefasir*, II, s. 27.

²⁷⁶ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, V, s. 3657.

²⁷⁷ Mahmud Şâfî, *el-Cedvel fi İ'rabi'l-Kur'an Sarfuhu ve Beyanuhu*, VIII, s. 6.

إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَ هُمْ بِالْعُدْوَةِ القُصْوَى ...

“ O vakit siz vadinin *en yakın* kenarında, onlarsa *en uzak* kenarında idiler.”

Burada ism-i tafdüller mahzûf habere müteallik olan العُدْوَة kelimesinin sıfatı olarak gelmişlerdir.²⁷⁸

Marifeye muzâf gelenlere ise Kasas suresi 20. ayet örnek verilebilir:

وَ جَاءَ رَجُلٌ مِّنْ أَقْصَا المَدِينَةِ يَسْعَى ...

“ Şehrin *en uzak ucundan* bir adam geldi...”

أَقْصَا ism-i tafdüli مِّنْ harf-i cerinden sonra gelerek hem ma‘mul hem de muzâf olup muzâfun ileyi kesralayarak âmil olmuştur. Burada mufaddâl, adamın geldiği yer olan şehrin en uzak yeri; mufaddâlun aleyh ise şehrin diğer kısımlarıdır. Mârifeye muzâf gelen diğer ism-i tafdüli, Yasin suresi 20. ayette aynı ibareyle geçmektedir.

2.2.25. أَقْوَمُ

أَقْوَمُ sülasi fiili, Arapçada birçok manayı barındırmaktadır. En yaygın anlamları “Oturmanın zıttı ayağa kalkmak, dayanmak”²⁷⁹, “su için durgun olmak, hayvan için durmak” ve “iyi satılmak”tır.²⁸⁰ Allahu Teâla’nın isimlerinden olan الْقَائِمُ da bu kökten türetilmiştir. أَقْوَمُ ism-i tafdüli en kuvvetli, en sağlam gibi anlamlara gelmekte ve Kur’an-ı Kerim’de dört yerde bulunmaktadır.²⁸¹ Bu ism-i tafdüller, kullanıldıkları her yerde harf-i tarif almadan ve muzâf olmadan gelmişlerdir.

أَقْوَمُ ism-i tafdüline, Nisa suresi 46. ayet örnek gösterilebilir:

وَ لَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَ سَمِعْنَا وَ نَطَرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَ أَقْوَمَ

“ Hâlbuki onlar, ‘İşittik ve itaat ettik; dinle ve bize de bak’ deselerdi bu, kendileri için daha iyi ve *daha doğru* olurdu.”

²⁷⁸ Mahmud Şâfi, *el-Cedvel fi İ‘rabi’l-Kur’an Sarfuhu ve Beyanuhu*, V, s. 225.

²⁷⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, V, s. 3781.

²⁸⁰ el-Cevheri, *es-Şihâh*, V, s. 2016.

²⁸¹ Bakara, 2/282; Nisa, 4/46; İsra, 17/9; Müzemmil, 73/6.

‘Daha doğru ve daha adil’²⁸² anlamında أَقْوَمَ ism-i tafdüli كَان nin haberi olan خَيْرًا ism-i tafdüline atfedilmiştir. Mufaddâl; “işittik, itaat ettik; dinle ve bizi gözet” ifadeleri, mufaddâlun aleyh de daha önce geçen “dinledik, isyan ettik, dinle, dinlemez olası! ve bizi güt” ifadeleridir.

2.2.26. أَحَبُّ

يَجِبُ sülasi fiili, “sevmek, zannetmek” demektir.²⁸³ Rağıb el-İsfahani sevgiyi üçe ayırır: “Lezzet için olan sevgi; bir şeyden fayda sağlandığı için o şeye duyulan sevgi (bir erkeğin kadını sevmesi gibi) ve faziletten dolayı duyulan sevgi (ilim ehlinin ilimden dolayı birbirini sevmesi gibi).²⁸⁴ Kur’an-ı Kerim’de yetmiş iki yerde ‘hub’ kelimesinin kökünden türetilmiş isim ve fiiller yer almaktadır.²⁸⁵ Bunlardan biri olan أَحَبُّ ism-i tafdüli ‘daha çok seven, daha sevimli gelen’ manalarına gelmektedir. Ayrıca bu kelime bazen حَبَّ şeklinde de ism-i tafdüli olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁸⁶ Ancak Kur’an-ı Kerim’de حَبَّ şekliyle bulunmamaktadır. Kur’an-ı Kerim’de üç yerde geçen أَحَبُّ ism-i tafdüli geçmektedir. أَحَبُّ ism-i tafdüli Yusuf suresi 33. ayette olduğu gibi bunların hepsinde de harf-i tarif almadan ve muzâf olmadan gelmiştir:

قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ...

“Yusuf(a.s.) dedi ki: ‘Ey Rabbim! Zindan bana, bunların beni davet ettikleri şeyden daha sevimlidir.’”

Ayetteki أَحَبُّ ism-i tafdüli diğer iki ayette olduğu gibi merfu haber olarak gelmiştir.²⁸⁷ Ayrıca burada ism-i tafdüli إِلَى harf-i ceriyle kullanıldığı için fail anlamı taşımakta ve sevgi manası ifade etmektedir. Ayette ‘zindan’ kelimesi mufaddâl, çağrıldıkları şey ise mufaddâlun aleyhdir.

²⁸² es-Şâbûnî, *Safvetüt-Tefasir*, I, s. 280; Haseneyn Muhammed Mahluf, *Kelimatü'l-Kur'an Tefsiru ve Beyanu*, Daru İbn Hazm, s. 53.

²⁸³ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, II, s. 743.

²⁸⁴ el-İşfahânî, *el-Müfredat*, s. 137.

²⁸⁵ Süleyman Uludağ, “Muhabbet”, *DİA*, XXX, s. 386.

²⁸⁶ Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, s. 474; Hüseyin Tural, *Temel Sarf Bilgisi*, s. 201.

²⁸⁷ Tevbe, 9/24; Yusuf, 12/8.

2.2.27. أَسْوَأُ

ء- و- س harflerinden oluşan يَسُوءُ sülasi fiili, “kötü olmak”²⁸⁸, “dünya ve ahiret işlerinden insanı üzen herşey”²⁸⁹ gibi anlamlara gelmektedir. Kelime isim haliyle فساد- kelimesinin eş anlamlısıdır.²⁹⁰ أسوأ ism-i tafdüli ise ‘en kötü, daha kötü’ manalarına gelmektedir. Kur’an-ı Kerim’de üç yerde geçen أسوأ sadece bir yerde harf-i tarifli kullanılmıştır. O da, Rûm suresi 10. ayettir:

ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ اسَاءُوا السُّوْأَىٰ أَن كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِئُونَ

“Allah’ın ayetlerini yalan saydılar ve onlarla alay ediyorlardı. Sonra o kötülük edenlerin sonu **çok kötü** oldu.”

Ayetteki müennes sîgada karşımıza çıkan السُّوْأَى ism-i tafdüli, كان nin muahhar ismidir, ancak mef’ulü mutlak olması da mef’ulün bih olması da caiz ve muhtemeldir.²⁹¹ Cehennem anlamına gelen²⁹² ism-i tafdülin mufaddâli ‘akıbet’ kelimesidir.

Mârifeye muzâf olan iki ism-i tafdülden birisi Fussilet suresi 27. ayette geçmektedir:

...وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ

“Ve onlara yaptıkları amellerin **en kötüsü** ile cezasını vereceğiz.”²⁹³

أسوأ ism-i tafdülden murad, ‘işledikleri en kötü amellere karşılık onları en kötüsüyle cezalandıracağız’ anlamıdır.²⁹⁴ İsm-i tafdüli ikinci mef’ulün bih olarak mansub gelmiştir, birinci mef’ul ise ‘onlar’ zamiridir.²⁹⁵ Zümer suresi 35. ayette geçen أسوأ kelimesi ise iman edip, peygamberleri tasdikleyenlerin kötü amelleri manasındadır²⁹⁶ ve i’rab açısından muzaaf ve mef’ulün bihtir.²⁹⁷

²⁸⁸ el-Cevheri, *es-Şihâh*, I, s. 56.

²⁸⁹ Rağıb el-İsfahânî, *el-Müfredat fi Ġaribi’l-Kur’an*, s. 333.

²⁹⁰ Mecid Tarad, *Mucemu’l-Mufasssal fi’l-Müteradifati fi’l-Luğati’l-‘Arabiyye*, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Lübnan, 2009, s. 302.

²⁹¹ Mahmud Şâfi, *el-Cedvel fi İ’rabi’l-Kur’an Şarfuhu ve Beyanuhu*, XI, s. 29.

²⁹² Haseneyn Muhammed Mahluf, *Kelimatü’l-Kur’an Tefsiru ve Beyanu*, s. 231; el-Mağallî ve es-Suyutî, *Celaleyn Tefsiri*, II, s. 96.

²⁹³ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, s. 554.

²⁹⁴ el-Mağallî ve es-Suyutî, *Celaleyn Tefsiri*, II, s.154; es-Şâbunî, *Safvetü’t-Tefasir*, III, s. 122.

²⁹⁵ Mahmud Şâfi, *el-Cedvel fi İ’rabi’l-Kur’an Şarfuhu ve Beyanuhu*, Daru’r-Reşid, Dimeşk, 1995, XII, s. 304.

²⁹⁶ Mahmud Şâfi, *el-Cedvel fi İ’rabi’l-Kur’an Şarfuhu ve Beyanuhu*, XII, s. 80.

²⁹⁷ Muhammed Ali Taha ed-Dürre, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Kerim İ’rabuhu ve Beyanuhu*, Daru İbn Kesir, Dimeşk, 2009, VIII, s. 248.

2.2.28 أَشَقَى

أَشَقَى sülasi fiili, “mutlu olmanın tam tersi olup bedbaht olmak”²⁹⁸, “yorulmak” demektir. Ancak Rağıb el-İsfahani “her şekavet yorgunluktur ama her yorgunluk şekavet değildir” diye belirtmiştir.²⁹⁹ Kişi “annesinin karnındayken şaki mi yoksa said mi olduğu yazılır” hadisi şerifinde³⁰⁰ geçen bu kelime günahkâr anlamında kullanılmıştır.³⁰¹ Buna ilaveten Türkçede de kullanılan eşkıya terimi şaki kelimesinin çoğulu olup bedbahtlar, mutsuzlar demektir.³⁰² أَشَقَى ism-i tafdüli en bedbaht anlamına gelmektedir. Kur’an-ı Kerimde toplam üç yerde geçmekte, ikisinde, harf-i tarifli olarak gelmektedir.

Bunlardan biri, A’lâ suresinin 11. ayetindedir:

وَيَجْتَنِبُهَا الْأَشَقَى

“*En bedbaht olan da ondan kaçınacaktır.*”

Ayette geçen أَشَقَى ism-i tafdüli, ‘kâfir’ anlamında kullanılmış ve fail olmuştur.³⁰³ Leyl suresi 15. ayette de aynı anlam ve i’rabadır.

أَشَقَى ism-i tafdüli, Şems suresi 12. ayetinde ise, mârife olmuş ve Semud kavmine dönen ها zamirine muzâf olarak gelmiştir:

إِذْ انبَعَثَ أَشْقَاهَا

“*En azgınları ileri atılınca*”

Ayette ism-i tafdüli, kötü bir özelliği niteleyerek, en üstün anlamında ve fail konumunda gelmiştir. Sâbunî burada kastedilen mufaddâlin, “Kudar b. Salif diye bilinen, kavmin reisi ve şerefliyelerinden bir kişi” olduğunu söyler.³⁰⁴

²⁹⁸ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, IV, s. 2304.

²⁹⁹ Rağıb el-İsfahânî, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, s. 349.

³⁰⁰ Buhârî, *Kitabu Bed'i'l-Halk*, 6(3208).

³⁰¹ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, IV, s. 2304.

³⁰² Hamza Ermiş, *Arapça'dan Türkçeleşmiş Kelimeler Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2008, s. 143.

³⁰³ el-Mahallî ve es-Suyutî, *Celaleyn Tefsiri*, II, s. 260.

³⁰⁴ es-Şâbunî, *Safvetü't-Tefasir*, III, s. 566.

2.2.29. أَعَزُّ

يَعَزُّ-عَزَّ sülasi fiili, “kuvvet, şiddet, galib olmak” anlamındadır.³⁰⁵ Bunun yanında ‘zelil’in tersi olup كَرَمٌ nin eş anlamlısıdır.³⁰⁶ عَزَّ kelimesi tefil babında, “güçlendirmek”³⁰⁷ anlamına gelir. Kur’an-ı Kerim’de ise genellikle Allah’a izafe edilir ve “izzetin hepsi Allah’a aittir” şeklinde³⁰⁸ anlam kazanır. Allah’ın doksan dokuz isminden biri olan “aziz” de bu kökten türemiştir. ‘Daha aziz, daha değerli’ anlamlarına gelen أَعَزُّ ism-i tafdîli Kur’an-ı Kerim’de üç yerde geçmektedir. Harf-i tarif almadan ve muzâf olmadan gelen iki ism-i tafdîlden biri Hud suresi 92. ayette zikredilmektedir:

قَالَ يَا قَوْمِ أَرَهْطِي أَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظَهْرِيًّا...

“Şu’ayb dedi ki: ‘Ey kavmim! Benim akrabalarım size Allah’dan **daha** mı **değerli** ki Allah’a sırt çevirdiniz?’”

Ayette geçen أَعَزُّ ism-i tafdîli daha değerli manasındadır. Bu isim رَهْطِي mübtedasının haberi olarak başına harf-i tarif almadan ve muzâf olmadan gelmiştir. Bu ayette mufaddâl, akrabalarım anlamındaki رَهْطِي kelimesidir. Mufaddâlun aleyh ise, Allah lafzıdır. Ayrıca من الله ibaresi أَعَزُّ ism-i tafdîlinin amel ettiği cer ve mecur olup, ism-i tafdîle mütealliktir.³⁰⁹ Diğer mücerred ism-i tafdîl, Kehf suresi 34. ayette geçmektedir.

Münafikun suresi 8. ayette gelen الأَعَزُّ ism-i tafdîli harf-i tarifli olarak gelmektedir:

يَقُولُونَ لَئِن رَّجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ...

“Diyorlar ki: ‘Andolsun, eğer Medine’ye dönersek, **daha üstün olan**, daha alçak olanı oradan mutlaka çıkaracaktır.’”

2.2.30. أَعْظَمُ

يَعْظُمُ-عَظَّمَ sülasi fiili, “cisimlerin sıfatı olarak büyük olmak” demektir.³¹⁰ Aynı kökten türetilen ve Türkçeye de geçen تَعْظِيمٌ kelimesi ile sıfat olan عَظِيمٌ kelimesi Allah Teâla için kullanılmaktadır. ‘Azim’ kelimesi Allah’ın sıfat ve isimlerindedir.³¹¹ Kur’an-ı

³⁰⁵ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, IV, s. 2925.

³⁰⁶ Mecid Tarad, *el-Mü'cemü'l-Mufaşşal fi'l-Müteradifat fi'l-Lügati'l-'Arabiyye*, s. 404.

³⁰⁷ el-Cevheri, *es-Şihâh*, III, s. 885.

³⁰⁸ Nisa/139, Fatır/10,

³⁰⁹ Mahmud Şâfi, *el-Cedvel fi İ'rabi'l-Kur'an Şarfıhu ve Beyanuhu*, VI, s. 340.

³¹⁰ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, IV, s. 3004.

³¹¹ Suat Yıldırım, “Âzim”, *DİA*, IV, s. 329.

Kerim’de üç yerde geçen ve hepsinde de harf-i tarif almadan ve muzâf olmadan gelen اعظم ism-i tafdîli ‘daha büyük, en büyük’ anlamına gelmektedir.

اعظم ism-i tafdîline, Tevbe suresi 20. ayet örnek gösterilebilir:

الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَكْبَرُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ

“ İman edip de hicret edip, mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda cihad edenlerin dereceleri, Allah katında **daha büyüktür.**”

اعظم ism-i tafdîli yukarıdaki ayette haber konumundadır. Ayette mufaddâl, iman edip hicret eden, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihat eden kimselerdir. Mufaddâlun aleyh ise, hazfolmuş ve ism-i tafdîl, derece bakımından en büyük anlamına gelmiştir.

... لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ أُولَئِكَ أَكْبَرُ دَرَجَةً مِمَّنْ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدِ...

“...Sizden fetihten önce (mallarını)harcayıp, savaşanlar fetihten sonra harcayıp savaşanlarla bir değildir. Onlar daha sonra infak edip savaşanlardan daha üstün derecelerdir...”

Hadid suresi 10. ayette geçen اعظم ism-i tafdîli derece bakımından daha üstün anlamına gelmektedir. İsm-i tafdîl bu ayette harf-i tarifsiz olarak gelmiş, sonuna temyiz alamış ve مِنْ harf-i ceriyle beraber kullanılmıştır. Bu kullanımı sebebiyle iki grup karşılaştırılarak birinin daha üstün olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca i‘rab açısından اعظم kelimesi اُولَئِكَ mübtedasının haberi olmuştur. Mufaddâl, ‘fetihten önce infak eden ve savaşan kimseler’ iken mufaddâlun aleyh, ‘fetihten sonra infak eden kimseler’dir. Ebu’l-Fadail Muzaffer Razî (Ö. 631/1232), bu ayetin Hz. Ebubekir’in üstünlüğüne delalaet ettiğini söylemiş böylece ayette yer alan mufaddalı, Hz. Ebubekir olarak yorumlamıştır.³¹²

Bir diğeri de Müzzemmil suresi 20. ayette geçmekte ve habere matuf olmaktadır.

2.2.31. اَوْسَطُ

اَوْسَطُ - وَسَطٌ sülasi fiili sözlükte “ortasında olmak”; وَسَطٌ şekliyle tefil babında “ortadan ikiye ayırmak” anlamına gelmektedir.³¹³ Bakara suresi 143. ayette yer alan وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اَوْسَطَ اُمَّةٍ وَسَطًا “sizi orta bir ümmet kıldık” ifadesi âlimler tarafından “Hristiyan ve

³¹² Ahmed b. Muhammed b. el-Muzaffer b. Muhtar er-Razî, *Mebahîşü't-Tefsîr*, Thk: el-Kureyşî, Hatim b. Abid b. Abdullah, I. baskı, Rıyad, 2009, s. 297.

³¹³ el-Cevheri, *es-Şihâh*, III, s. 1167.

Yahudilerden daha hayırlı, doğru yol üzerinde”³¹⁴ yahutta “adaletli” bir ümmet diye yorumlanmıştır.³¹⁵ Kur’an-ı Kerim’de, biri müennes sîgasında olmak üzere toplam üç yerde geçmektedir. Harf-i tarifli gelen tek örneği Bakara suresi 238. ayette geçmektedir:

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى

“ *Namazlara ve orta namaza devam edin.* ”

الْوُسْطَى kelimesi hakkında iki görüş vardır: ilki, orta namaz manasında; ikincisi ise, “ يا ” kelimesinin kendisi bizzat üstünlük anlamını ihtiva eder.³¹⁶ وَسْطٌ kelimesinin ‘mevt’ gibi fazlalık ve eksikliğe delalet etmeyen bir kelime olduğu müfessirler tarafından vurgulanmıştır.³¹⁷ Bu terkip, on yedi farklı şekilde yorumlanmıştır.³¹⁸ Ancak yapılan yorumların en meşhuru, kelimedeki kastedilen mananın ikinci namazı olmasıdır.³¹⁹ Tüm bu açıklamalardan yola çıkarak, ayette geçen ism-i tafdîli ‘orta ya da en faziletli’ şeklinde anlamlandırabiliriz. Bu ayette zikredilen وَسْطٌ kelimesi, i‘rab bakımından namazın sıfatı konumundadır. Ayrıca harf-i tarifli bir şekilde müfred-müennes olarak gelmiştir. Mufaddâl, ‘ikinci namazı’, mufaddâlun aleyh ise ‘namazlar’dır.

Diğer iki ayetteki اَوْسَطٌ ism-i tafdîli mârifeye muzâf olmuştur. Maide suresi 89. ayette ism-i tafdîl şu şekilde geçmektedir:

... فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ...

“ *(Bozulan yeminin) kefareti, ailenize yedirdiğinizin ortalamasından on yoksulu doyurmak...* ”

Ayette geçen اَوْسَطٌ kelimesi مِنْ harf-i cerinin mecrurudur. Ayrıca “Sıfat-ı müşebbehedir; Ancak mana olarak ism-i tafdîldir” diye yorumlanmıştır.³²⁰ Yazır bu ortalamanın çeşit

³¹⁴ Ebu Hayyan el-Endülüsî, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ*, I, s. 595.

³¹⁵ el-Cevherî, *es-Şihâḥ*, II, s. 1167.

³¹⁶ Ebu Hayyan el-Endülüsî, *Baḥru’l-Muḥîṭ*, II, s. 249.

³¹⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, II, s. 124.

³¹⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, II, s. 125-127.

³¹⁹ es-Şâbunî, *Saḫvetüt-Tefasir*, I, s. 154.

³²⁰ Mahmud Şâfî, *el-Cedvel fi İ’rabi’l-Kur’an Şarḫuhu ve Beyanuhu*, IV, s. 15.

ve miktar manasına geldiğini söyler.³²¹ Sâbunî ise bu kelimeyi أعدل ism-i tafdüliyle açıklar.³²²

Kalem suresi 28. ayette fail konumunda gelen أوسط kelimesi هُم zamirine muzâf olarak gelmiş ve ‘onların en akli başında olanı’ anlamıyla ism-i tafdüli olmuştur. Burada mufaddâl ألم أفل لكم لولا تسبحون ‘Ben size Rabbinizi tesbih etsenize dememiş miydim’ sözünü söyleyen kişi, mufaddâlun aleyh de هُم zamiriyle kastedilen diğer kişilerdir. أوسط kelimesi anlam olarak ortadaki, merkez anlamına gelir; Ancak ayetteki kelimenin ism-i tafdüli mi yoksa sıfat-ı müşebbehe mi olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. أوسط kelimesi sıfat-ı müşebbehe olsada burada kastedilen mananın ism-i tafdüli olduğu söylenmiştir.³²³

2.2.32. أَحْكَمُ

يَحْكُمُ sülasi fiili, “hüküm vermek, hikmetli olmak” manasındadır.³²⁴ أَحْكَمُ şekliyle if’âl babında, “ata gem takmak”³²⁵, اِحْتَكَمَ şekliyle iftial babında “hakem olmayı kabul etmek”³²⁶ anlamlarına gelmektedir. Kelimenin asıl manası ise “ıslah için men etmek”tir.³²⁷ İbn Manzur, İbn Esir’den (Ö. 606/1210) nakille Allahu Teâla’nın isimlerinden olan حَكْم ve حَكِيم kelimelerinin القاضى –الحاكم manasında olduğunu belirtir. Kelime, mastar olarak ilim, fıkıh ve adaletle hükmetmek anlamlarındadır.³²⁸ أَحْكَمُ ism-i tafdüli ise en iyi hüküm veren demektir. Bu ism-i tafdüli, Kur’an-ı Kerim’de sadece iki yerde, Allah Teâlâ için kullanılmış ve ikisinde de marifeye muzâf olmuştur.

أَحْكَمُ ism-i tafdüline, Hud suresi 45. ayet örnek verilebilir:

وَنَادَى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ

“Nuh Rabbine niyaz edip dedi ki: ‘Ey Rabbim! Oğlum benim ehlimdendi senin vaadin de elbette haktır ve gerçektir. Ve sen hükmedenlerin en iyi hükmedenisin.’”

³²¹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, III, s. 332.

³²² es-Şâbunî, *Safvetüt-Tefasir*, I, s. 362.

³²³ Mahmud Şâfi, *el-Cedvel fi İ’rabi’l-Kur’an Şarfuhi ve Beyanuhu*, IV, s. 15.

³²⁴ el-Cevheri, *es-Şihâh*, V, s. 1901.

³²⁵ el-Cevheri, *es-Şihâh*, V, s. 1902.

³²⁶ Zemahşeri, *Esasu’l-Belağa*, I, s. 206.

³²⁷ Rağıb el-İsfahânî, *el-Müfredat*, s. 167.

³²⁸ İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, s. 952.

Ayette أَحْكُمُ ism-i tafdüli haberdır ve en üstün anlamındadır. أَحْكُمُ Tin suresi 8. ayette ise لَيْسَ'nin haberi olarak gelmiştir. İsm-i tafdüller muzâf olduğunda cer kabul ettiği için kendinden önce بِ harf-i ceri alarak mecrur olmuştur.

2.2.33. أَذَلُّ

يَذُلُّ sülasi fiili, “hor ve hakir olmak, adi olmak, zayıf olmak, boyun eğmek”³²⁹, “aşağılık olmak” anlamlarına gelmektedir.³³⁰ Ayrıca “kullarından dilediğini zelil eden manasında Allah’ın el-Müzil ismi” de bu kökten türemiştir.³³¹ أَذَلُّ ism-i tafdüli ise ‘daha zayıf’ manasıyla Kur’an-ı Kerim’de harf-i tarifli olarak iki yerde gelmektedir.

Bunlardan ilki Münafikun suresi 8. ayettir:

يَقُولُونَ لَئِن رَّجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ...

“Diyorlar ki: ‘Andolsun, eğer Medine’ye dönersek, daha üstün olan, **daha alçak olanı** oradan mutlaka çıkaracaktır.’”

Ayette, münafıkların sözleri aktarılmış, Resul ve müminleri daha aşağı gördükleri için kendileri mufaddâl, ‘Hz. Peygamber ve müminler’ mufaddâlun aleyhtir.³³² Ayetteki iki farklı İsm-i tafdüle harf-i tarifli ve harf-i cerli kullanılmış olup الْأَعَزُّ ism-i tafdüli “daha izzetli, kuvveti fazla olan” الْأَذَلُّ ise “pek zayıf ve âciz olan” manalarına gelmektedir.³³³ Ayrıca, ism-i tafdüller harf-i tarifli kullanıldığı için en izzetli ve rezil anlamı taşımaktadırlar. Bu ayette birinci tafdüle fail; ikincisi ise mef’uldür.

Mücadele 20. ayette geçen kelime ise çoğul sîgâda olup, ‘zillette aşırıya gidenler’ anlamına gelmektedir.³³⁴ *Tefsiru Celaleyn*’de ise mağlup olanlar şeklinde mana verilmiştir.³³⁵ Bu ayette mufaddâl, ‘Allah ve Resulüne karşı gelenler’dir.

2.2.34. أَسْرَعُ

يَسْرَعُ sülasi fiili, yavaşlamanın tersi olan³³⁶ “çabuk olmak” manasına gelir. İf’al babındaki kullanımıyla أَسْرَعُ kelimesi acele ettirmek;” aynı şekilde mufaale babındaki

³²⁹ Mecid Tarad, *Mu’cemu’l-Mufaşşal fi’l-Müteradifat fi’l-Luğati’l-‘Arabiyye*, s. 244.

³³⁰ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid(Arapça-Türkçe Sözlük)*, s. 550.

³³¹ İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, III, s. 1513.

³³² Tefsirlerde mufaddâlin, bu sözü söyleyen İbn Selul olduğu söylenmektedir. Bkz: es-Şâbunî, *Safvetüt-Tefasir*, III, s. 387

³³³ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Hikmet Neşriyat, İstanbul, VIII, s. 75.

³³⁴ Haseneyn Muhammed Mahluf, *Kelimatü’l-Kur’an Tefsiru ve Beyanu*, s. 341.

³³⁵ el-Mahallî ve es-Suyutî, *Celaleyn Tefsiri*, II, s. 213.

kullanımıyla سَارِع kelimesi “acele ettirmek;” tefeu‘ul babındaki kullanımıyla تَسْرَع kelimesi “şer işe koşmak” anlamlarına gelmektedir.³³⁷ أسرع ism-i tafdüli daha hızlı/çabuk, en hızlı/çabuk anlamlarında Kur’an-ı Kerim’de iki yerde kullanılmıştır.

İlki, harf-i tarif almadan ve muzâf olmadan (mücerred) şeklinde Yunus suresi 21. ayette geçer:

... قُلِ اللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُوبُونَ مَا تَمْكُرُونَ

“De ki: Allah **daha çabuk tuzak** kurar. Şüphesiz elçilerimiz yaptığımız hileleri yazıyorlar.”

Yazır, أسرع مكرًا ibaresini “Allah’ın ayetlerine karşı yaptığımız hilekârlıktan daha maksadınıza ermeye vakit bulamadan belanızı bulmuş olursunuz”³³⁸ şeklinde yorumlamaktadır. Sâbuni ise ibareyi “onların tuzaklarına karşılık ceza olarak en acili(hızlısı)” olarak yorumlamakta ve onun haber konumunda olduğunu belirtmektedir.³³⁹

İkincisi, En ‘am suresi 62. ayette marifeye muzâf olarak gelen ism-i tafdüldir:

... أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ

“Bilin ki hüküm ancak O’nundur ve O, hesap görenlerin **en hızlısıdır**.”

Ayette أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ ifadesiyle, kıyamet gününde Allahu Teâla’nın tek başına tüm insanları hesaba çekeceği bildirilmekte ve şayet Allah dilemesi durumunda, tüm kâinatın hesabını bir anda görebileceği belirtilmektedir.³⁴⁰ Burada ism-i tafdüli, i‘rab bakımından haber konumundadır.

2.2.35. أَصْدَقُ

يَصْدُقُ sülasi fiili, “yalan söylemenin tersi olarak doğru söylemek, bir olayı doğru haber vermek”³⁴¹; نَصَدَقَ şekliyle tefeu‘ul babında “vermek, tasadduk etmek”³⁴² anlamına gelmektedir. أَصْدَقُ ism-i tafdüli, “en doğru sözlü, daha doğru sözlü” demektir. Kur’an-ı

³³⁶ Rağıb el-İşfahânî, *el-Müfredat fî Ğaribi’l-Kur’an*, s. 304.

³³⁷ İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, III, s. 1994; Mevlüt Sarı, *el Mevarid*, s. 751.

³³⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, IV, s. 467.

³³⁹ es-Şâbunî, *Safvetüt-Tefasir*, I, s. 579.

³⁴⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, III, s. 441.

³⁴¹ İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, IV, s. 2417.

³⁴² el-Cevheri, *es-Şihâh*, IV, s. 1506; ez-Zeyyât, *el-Mucemu’l-Vasiğ*, s. 541.

Kerim’de iki yerde harf-i tarif almadan ve muzâf olmadan geçmektedir. İki ayette de Allah Teâla’nın doğruluğunu te’kit etmek için kullanılmaktadır.

صدق ism-i tafdüline ilk olarak Nisa 87. ayet örnek verilebilir:

ومن أصدق من الله حديثاً

“ Allah’tan **daha doğru** sözlü kim olabilir?”

صدق ism-i tafdüli, مَنْ mübtedasının haberi olmuş³⁴³ ve من harf-i ceriyle birlikte kullanılıp, temyiz aldığı için de daha doğru sözlü anlamına gelmiştir. Burada Allah lafzı, mufaddâlun aleyh gibi görünse de, manadan anlaşıldığı gibi aslında mufaddâldır. İkincisi örnek ise, Nisa suresi 122. ayetteki ومن أصدق من الله قليلاً ibaresidir. Burada ism-i tafdil haber olarak gelmiştir. Ayrıca ayetlerdeki من istifham edatı nefiy manasında olup ifadeye ‘O’ndan daha doğru sözlü yok,³⁴⁴ O, en doğru sözlü’ anlamlarını kazandırmaktadır.³⁴⁵

2.2.36. أَصْغَرَ

يَصْغُرُ - صَغُرَ sülasi fiili, “yaşça küçük olmak, bir şeyin hacminin küçük olması”³⁴⁶; if’âl babında اصغر şeklinde “küçültmek”; istifal babında استصغر şeklinde “kendini küçük görmek” anlamlarına gelmektedir. ‘Daha küçük’ anlamındadır.³⁴⁷ اصغر ism-i tafdüli Kur’an-ı Kerim’de iki yerde geçen harf-i tarif almadan ve muzâf olmadan kullanılmıştır. اصغر ism-i tafdüline, Yunus suresi 61. ayeti örnek verilebilir:

... وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

“ ...Ne yerde, ne gökte zerre kadar hiçbir şey Rabbin’den gizli kalmaz. Ne zerreden **daha küçük**, ne de ondan daha büyük! Ancak bunların hepsi apaçık bir kitaptadır.”

اصغر ism-i tafdüli, zerreden daha küçük³⁴⁸ manasındadır. Fail olduğu halde başında zaid bir من harf-i ceri bulunduğu için mahallen merfu olan مِثْقَالِ ذَرَّةٍ ibaresine atfedilmiştir.

³⁴³ Mahmud Şâfi, *el-Cedvel fi İ’rabi’l-Kur’an Şarfuhu ve Beyanuhu*, III, s. 120.

³⁴⁴ el-Mahallî ve es-Suyutî, *Celaleyn Tefsiri*, I, s. 83; es-Şâbunî, *Safvetüt-Tefasir*, I, s. 293.

³⁴⁵ Ebu Hayyan el-Endülüsî, *el-Baḥru’l-Muḥiṭ*, III, s. 371; Nusrettin Bolelli, *Belâğat*, İFAV, İstanbul, 2009, s. 280.

³⁴⁶ Rağib el-İşfahânî, *el-Müfredat*, II, s. 369; Ahmed Muhtar Ömer, *Mu’cemu’l Luğati’l-‘Arabiyyeti’l-Muaşıra*, II, s. 1297.

³⁴⁷ el-Fîrûzâbâdî, *Kâmusu’l-Muḥiṭ*, s. 741.

³⁴⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, I, s. 205; es-Şâbunî, *Safvetüt-Tefasir*, VI, s. 350.

Öncesindeki لا nefyi te'kid için gelmiş zaid bir harftir.³⁴⁹ Ancak Zemahşeri'ye göre cinsini nefyeden لا'nın ismi olan اصغر lafzı, ed-Dürre'ye göre ise mübtedadır.³⁵⁰ Sebe' suresi 3. ayette geçen اصغر ism-i tafdüli de aynı şekilde geçmektedir.

2.2.37. أضعف

يضعف-ضعف sülasi fiili, “kuvvetin zıttı olup (beden bakımından) ince”; if'al babında أضعف şeklinde, “zayıflatmak”; istifal babında استضعف şeklinde, “zayıf saymak anlamlarına” gelmektedir.³⁵¹ Ayrıca âlimlere göre “bedende, akılda ve düşüncede” zayıf olmak anlamı da vardır.³⁵² Buna anlamlara ilave olarak, Rum suresi 54. ayette geçen ضعف kelimesi meni anlamında kullanılmıştır.³⁵³ Kur'an-ı Kerim'de iki yerde geçen ve ikisinde de harf-i tarif almadan ve muzâf olmadan gelen أضعف ism-i tafdüli ‘daha zayıf’ anlamına gelmektedir.

أضعف ism-i tafdüli, Meryem suresi 75. ayette şu şekilde geçmektedir:

... فسيعلمون من هو شرُّ مَكَانًا وَأضعفُ جُنْدًا

“Bilecekler kimin mevkii daha fena ve yardımcıları **daha zayıf**mış.”

أضعف ism-i tafdüli haber ve ism-i tafdüli olan شرُّ kelimesine atfedilmiştir. Ayette mümin ve kâfir iki grup karşılaştırılmış, birinin diğerine daha üstün olduğu vurgulanmıştır. Mufaddâl olarak müminler, mufaddâlun aleyh olarak kâfirler kastedilirse de iki grup da açık bir şekilde zikredilmemiştir.

Cin suresi 24. ayette geçen أضعف ve أقلّ ifadelerindeki أضعف ve أقلّ ism-i tafdülleri de harfî tarifsiz ve temyiz alarak gelmiş; yardım bakımından daha zayıf ve sayıca daha az manasında kullanılmıştır. أضعف lafzı هو olarak takdir edilen mahzuf bir mübtedanın haberidir ve أقلّ lafzı da ona atfedilmiştir.³⁵⁴ Ayetlerde cin ve insanların âsileri mufaddâl, tüm zayıflar da mufaddâlun aleyhtir.

³⁴⁹ Mahmud Şâfi, *el-Cedvel fi İ'rabi'l-Kur'an*, VI, s. 155.

³⁵⁰ ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf*, s. 467. ed-Dürre; *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim İ'rabuhu ve Beyanuhu* eserin yazarı Muhammed Ali Taha ed-Dürredir.

³⁵¹ el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmusu'l-Muhtâ*, s. 777-78; Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arabîyyeti'l-Muaşıra*, II, s. 1362.

³⁵² Rağîb el-İşfahânî, *el-Miüfredat*, s. 385; İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, s. 2587.

³⁵³ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, s. 2587.

³⁵⁴ Mahmud Şâfi, *el-Cedvel fi İ'rabi'l-Kur'an*, XV, s. 125.

2.2.38. أَقْسَطُ

أَقْسَطُ - يَقْسِطُ sülasi fiili, “bölmek” anlamına gelirken, أَقْسَطُ rubai fiili de, “paylaştırmada ve hüküm vermede adil olmak” anlamına gelmektedir.³⁵⁵ Ayrıca قَسِطُ kelimesi isim olarak adalet anlamı taşımakla birlikte ölçü birimi olarak da bir sa‘ın yarısı ifade eder.³⁵⁶ Genel itibariyle ismi tafdüller, sülasi fiilden türetilirken ‘daha adil’³⁵⁷ anlamındaki أَقْسَطُ ism-i tafdüli, şaz olarak rubai fiilden türetilmiştir. Bu ism-i tafdüli, Kur’an-ı Kerim’de iki yerde geçmekte ve ikisinde de harf-i tarif almadan ve muzâf olmadan mücerred şekilde gelmektedir.

Bunlardan ilki, Bakara suresi 282. ayette bulunmaktadır:

...ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا...

“ Bu, Allah katında **adalete daha uygun**; şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir.”

Ayette أَقْسَطُ ism-i tafdüli “adalete daha uygun” anlamına gelmekte ve mübteda olan ذَا işaret isminin merfu haberi olmaktadır. Aynı ayette yer alan ‘en iyi şekilde sağlayan ve en çok yardımcı olan’³⁵⁸ manasındaki وَأَقْوَمُ ve وَأَدْنَىٰ ism-i tafdülleri de أَقْسَطُ ya atfedilmiştir.³⁵⁹ Burada mufaddâl, borçların ayrıntılı olarak yazılmasıdır; mufaddâlun aleyh ise hazfedilmiştir. Ahzab suresi 5. ayette geçen أَقْسَطُ ism-i tafdüli ise, “daha doğru”³⁶⁰ anlamına gelmekte ve cümlenin haberi görevindedir. Mufaddâl, birbirlerini öz babalarına nisbet ederek çağırımları iken mufaddâlun aleyh mahzuf olmuştur.

2.2.39. أَقَلُّ

أَقَلُّ sülasi fiili, “كُنْتُ fiilinin zıddı olup sayıca az olmak ya da azalmak, küçülmek”³⁶¹ gibi anlamlara gelmektedir. Daha az anlamındaki أَقَلُّ ism-i tafdüli, Kur’an-ı Kerim’de iki yerde geçmekte ve ikisinde de harf-i tarif almadan ve muzâf olmadan mücerred şekilde gelmektedir.

أَقَلُّ ism-i tafdülinin ilk kullanımı Kehf suresi 39. ayette şu şekildedir:

³⁵⁵ İbn Manzur, *Lisânu'l-‘Arab*, s. 3627.

³⁵⁶ el-Cevheri, *es-Şihâh*, III, s. 1152.

³⁵⁷ Mahmud Şâfi, *el-Cedvel fi İ‘rabi'l-Kur’an*, II, s. 92.

³⁵⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, II, s. 263.

³⁵⁹ Mahmud Şâfi, *el-Cedvel fi İ‘rabi'l-Kur’an*, II, s. 92; el-Mahallî ve es-Suyutî, *Celaleyn Tefsiri*, I, s. 45.

³⁶⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, s. 294.

³⁶¹ İbn Manzur, *Lisânu'l-‘Arab*, V, s. 3727.

...إِن تَرِنَ اِنَّا أَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا

“Şayet, beni malca ve evlatça kendinden **daha az** görüyorsan.”

Ayette أَقَلَّ ism-i tafdüli, mim-i tafdüliyye ve iki temyiz olarak gelmiştir تَرَى illetli muzari fiili, şart edatından sonra geldiği için cezm delaleti olarak sonundaki ya harfi hazfolmuş, nunu vikaye (kaynaştırma harfi) getirilmiş ve birinci mef’ulün bih olan ya harfi hazfolmuştur.³⁶² أَقَلَّ ism-i tafdüli burada ikinci mef’ulün bihtir. Ancak Basra dil ekolüne göre hal olması da caizdir.³⁶³ Ayette mufaddâl, tekid için gelen اِنَّا zamiri iken; mufaddâl aleyh, muzâfun ileyh olan كَ zamiridir. Cin suresi 24. ayette geçen أَقَلَّ ism-i tafdüline daha önce değinilmiştir.³⁶⁴

2.2.40. أَكْرَمُ

يَكْرُمُ sülasi fiili, “kıymetli ve hayırlı olmak, cömert olmak” anlamındadır. İf’âl babında أَكْرَمُ fiili, “(nefsini) korumak” manasındadır.³⁶⁵ Aynı kökten türeyen Kerîm ismi ise Allah’ın isimlerindedir. ‘En değerli’ anlamına gelen أَكْرَمُ ism-i tafdüli Kur’an-ı Kerim’de, bir yerde mârife, başka bir yerde de mârifeye muzâf olmak üzere iki yerde gelmiştir.

أَكْرَمُ ism-i tafdüline ilk olarak Alak suresi 3. ayet örnek verilebilir:

اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ

“Oku! Rabbin **en büyük kerem sahibidir.**”

الْأَكْرَمُ ism-i tafdüli haberdir ve mübalağa belirten bir sıfat olarak gelmiştir.³⁶⁶ Ayette mufaddâl, رَبُّ lafzı olup, mufaddâlun aleyh ise hazfolmuştur.

Hucurat suresi 13. ayette ise أَكْرَمُ ism-i tafdüli, şu şekilde gelmiştir:

...إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ...

“Muhakkak ki Allah katında **en değerli** ve **en üstününüz O’ndan en çok korkanınızdır.**”

³⁶² Mahmud Şâfi, *el-Cedvel fi İ’rabi’l-Kur’an*, VIII, s. 189.

³⁶³ Mahmud Şâfi, *el-Cedvel fi İ’rabi’l-Kur’an*, VIII, s. 189.

³⁶⁴ Bkz: أَضْعَفُ ism-i tafdüli.

³⁶⁵ İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, V, s. 3861; ez-Zemahşeri, *Esasü’l-Belağa*, II, s. 131.

³⁶⁶ Ebu Hayyan el-Endülüsî, *el-Baḥru’l-Muḥîṭ*, VIII, s. 488.

İsm-i tafđil, muttasıl zamire muzâf olmuş ve إِنَّ nin ismi olarak gelmiştir. Âlimler burada أَكْرَمَكُمْ ifadesini en faziletliniz şeklinde yorumlamışlar ve “Allah sizin suretlerinize ve mallarınıza değil kalplerinize ve amellerinize bakar” manasındaki hadislerle bunu delillendirmişlerdir.³⁶⁷

2.2.41. أَمْتَلُ

تَثْوِيَةٌ مَمْتَلٌ- يَمْتَلُ sülasi fiili, “benzemek” anlamındadır.³⁶⁸ Kelimenin isim hali tesviyedir(eşitlemedir).³⁶⁹ Bir şeyin meseli derken onun sıfatı kastedilir.³⁷⁰ Ayrıca mesel kelimesi sıfat olup Araplar arasında örnek teşkil eden şeyler için kullanılan atasözlerine de denir.³⁷¹ أَمْتَلُ ism-i tafđili hayra daha yakın, en güzel örnek anlamlarına gelmektedir. Kur’an-ı Kerim’de biri müzekker ve harf-i tarifli, biri müennes sîgada ve mârifeye muzâf olmak üzere iki yerde geçmektedir.

أَمْتَلُ ism-i tafđili, Taha suresi 63. ayette şu şekilde geçer:

قَالُوا إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ أَرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَاكَ مِنْ أَرْضِكَ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكَ الْمُتَنَّى

“ (Sihirbazlar daha sonra Musa ve Harun’u göstererek şöyle) dediler: ‘ Bu ikisi muhakkak sihirbazdır; büyüleriyle sizi yurdunuzdan çıkarmak ve **en üstün** olan dininizi yok etmek istiyorlar.’ ”

En güzel örnek manasında olan الْمُتَنَّى ism-i tafđili, manevi izafetle marifelik kazanan muzâfın sıfatı olması sebebiyle mevsufuna uygun bir şekilde harf-i tarifli, müennes ve müfred gelmiştir. Kelime sözlükte “hakka en benzeyen” şeklinde geçer.³⁷² Burada mufaddâl, içinde buldukları yol, mufaddâl aleyh ise mahzuftur. Ebu Salih (Ö. 470/1078) “en güzel yolunuzdan” kastın, “sizin en şerefliiniz” manasında olduğunu söylerken Katade, “sayıca ve mal bakımından daha çok olduğundan dolayı o gün için İsrail oğulları”dır der.³⁷³

أَمْتَلُ ism-i tafđili, Taha suresi 104. ayette zamire muzâf olarak şu şekilde gelir:

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ إِذْ يَقُولُ أَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا يَوْمًا

³⁶⁷ es-Şâbunî, *Safvetüt-Tefasir*, III, s. 237; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-'Azim*, VII, s. 386.

³⁶⁸ el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmusu'l-Muħiṭ*, s. 1205.

³⁶⁹ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, VI, s. 4132.

³⁷⁰ el-Cevheri, *es-Şihâh*, IV, s. 1816.

³⁷¹ İsmail Durmuş, “Mesel”, *DİA*, XXIX, s. 293.

³⁷² el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmusu'l-Muħiṭ*, s. 1205.

³⁷³ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-'Azim*, V, s. 301.

“ Aralarında ne konuşacaklarını biz çok iyi biliriz. O vakit **en üstün**(en akli başında) olan: ‘ Ancak bir gün kaldınız’ diyecektir.”

“En akıllı olanı” manasındaki **أَمْتَلٌ** ism-i tafdüli, fail olarak marifeye muzâf olduğu için müfred gelmiş ve temyiz almıştır. *Kamusu’l-Muhit*’te **أَمْتَلُهُمْ طَرِيقَةً** ibaresi “ onların en adili, hak ehline en benzeyeni ve en akli başında olanı” şeklinde açıklanmaktadır.³⁷⁴ Burada mufaddâl, ‘ mağarada uyuyan kişilerden bir gün kaldık diyen, en akıllıları’³⁷⁵ ve mufaddâlun aleyh de **هُم** zamirinin ifade ettiği diğerleridir.

2.2.42. **أَوْفَى**

يَفِي sülasi fiili, Bakara suresi 40. ayette geçtiği gibi “verdiği sözü tutmak³⁷⁶ tamamlamak”³⁷⁷ anlamlarına gelir. Tefeu’ul babında ise **تَوَفَّى** şeklinde “ruhunu kabz etmek”³⁷⁸ manasındadır. **أَوْفَى** ism-i tafdüli daha vefalı, daha uygun anlamlarında Kur’an-ı Kerim’de iki yerde geçmektedir.

أَوْفَى ism-i tafdüli, Tevbe suresi 111. ayette mücerred olarak şöyle geçer:

...وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ...

“ Allah’tan **daha çok ahdine riayet edecek kim vardır?**”

Ayette **أَوْفَى** ism-i tafdüli haber olarak gelmiş, mufaddâl **مَنْ** soru edatı iken mufaddâlun aleyh, Allah lafzı olmuştur. **بِعَهْدِهِ** cer ve mecruru ism-i tafdüle mütealliktir.

Harf-i tarifli olarak olarak ise Necm suresi 41. ayette şu şekilde geçer:

ثُمَّ يُجْزَاهُ الْجَزَاءَ الْأَوْفَى

“ Sonra ona karşılığı **eksiksiz** verilecektir.”

Ayette **الْأَوْفَى** ism-i tafdüli, mef’ulü mutlak olan **الْجَزَاءَ** kelimesinin sıfatı olarak harf-i tarifli, müfred-müzekker ve mansub mahallinde gelmiştir. İsm-i tafdüli “Tastamam, eksiksiz” anlamındadır ve mufaddâlun aleyh zikredilmemiştir. Mufaddâl ise mevsuf olan ‘ceza’ kelimesidir.

³⁷⁴ el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmusu’l-Muhit*, s. 1205.

³⁷⁵ İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-‘Azim*, VI, s. 316.

³⁷⁶ Rağîb el-İşfahânî, *el-Müfredat fi Ġaribi’l-Kur’an*, s. 685.

³⁷⁷ İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, VI, s. 4885.

³⁷⁸ el-Cevherî, *es-Şihâh*, VI, s. 2526.

2.2.43. اَتَّقَى

اَتَّقَى- وَتَّقَى ikinci babdan gelen lefif-i mefruk sülasi fiili, “korumak, muhafaza etmek” demektir.³⁷⁹ “Dinin emir ve tavsiyelerine uyma, haram ve günahlardan kaçınma hususunda gösterilen titizlik anlamında, hem Kur’an’da hem de İslami literatürde önemli yere sahip bir kavram”³⁸⁰ olan takva, aynı kökten türemiştir. Aslı اَتَّقَى olan ve ibdal ile اَتَّقَى kelimesine dönüşen ism-i tafdîl çok takva sahibi manasındadır. Kur’an-ı Kerim’de biri harf-i tarifli olmak üzere iki yerde geçer:

اَتَّقَى ism-i tafdîli, Leyl suresi 17. ayette şu şekilde geçmektedir:

وَسَيُجَنَّبُهَا الْأَتَّقَى

“ *En muttaki olan ondan uzaklaştırılacaktır.* ”

اَلْاَتَّقَى ism-i tafdîli ayette naibu’l-fail olarak gelmiştir. ‘Sakınan’, mufaddâl; mufaddâlun aleyh olan ‘müttaki kimse’ ise mahzûf olmuştur.

Hucurat suresi 13. ayette gelen ism-i tafdîl, marifeye muzâf olup اِنِّ’nin ismidir.³⁸¹

2.2.44. وُتِّقَى

وُتِّقَى sülasi fiili, “güvenmek” anlamındadır.³⁸² Kelimenin mastarı olan وَتَّقَى sözcüğü, aynı zamanda râvinin güvenilirliğini gösteren bir hadis terimidir.³⁸³ اَوْتَقَى ism-i tafdîli “daha sağlam” anlamına gelmektedir. Kur’an-ı Kerim’de sadece müennes sîgada ve harf-i tarifli olarak iki yerde geçmektedir.

اَوْتَقَى ism-i tafdîli, Bakara suresi 256. ayette şöyle geçer:

...فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى...

“ *Artık her kim tâğutu inkâr edip, Allah’a inanırsa en sağlam kulpa yapışmış olur.* ”

اَلْوُتِّقَى ism-i tafdîli, sıfat olduğu için harf-i tarifli, müfred-müennes gelmiştir. Ayrıca mecrurun sıfatı olduğu için o da mecrur olmuştur. Burada ism-i tafdîl harf-i tarifli geldiği için en sağlam anlamına gelmektedir. Mufaddâl اَلْعُرْوَةُ kelimesidir. mufaddâlun

³⁷⁹ İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, VI, s. 4901.

³⁸⁰ Süleyman Uludağ, “Takva”, *DİA*, 2010, XXXIX, s. 484.

³⁸¹ Bkz: اَكْرَم ism-i tafdîli.

³⁸² İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, VI, s. 4764; Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, s. 1631.

³⁸³ Ahmet Yücel, “Sika”, *DİA*, XXXVII, s. 175.

aleyh ise ism-i tafdil marife olduğu için zikredilmemiştir. Lokman suresi 22. ayette اَلْوُنُقَىٰ aynı şekilde geçmektedir.

2.2.45. يُسْرَىٰ

يُسْرَىٰ sülasi fiili, “zor olmanın zıddıdır ve kolaylaşmak, kolay olmak” anlamlarındadır. Tef’il babında يَسَّرَ şekliyle “(atı)hazırlamak” manasına gelir.³⁸⁴ Aynı kökten gelen يُسْرَىٰ - يُسِّرُ kelimeleri de sol taraf demektir.³⁸⁵ Ayrıca يُسْرَىٰ sol el demektir. يُسْرَىٰ ism-i tafdilî ‘en kolay, daha kolay’ manasında, mecrur olarak Kur’an-ı Kerim’de iki yerde geçmektedir.

يُسْرَىٰ ism-i tafdilî, A’lâ suresi 8. ayette şu şekildedir:

و نُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرَىٰ

“*Seni en kolay yola iletteceğiz.*”

يُسْرَىٰ kelimesi “her hususta en kolay yol ve gaye”³⁸⁶ anlamındadır. Leyl suresi 7. ayette geçen يُسْرَىٰ kelimesi için müfessirlerin bazıları “hem dünya hem de ahiret için kolaylaştırma” anlamı taşıdığını³⁸⁷, bazıları ise bu kelimenin ‘kolay hesap ve cenneti sana hazırlıyoruz’ anlamına geldiğini söylemişlerdir.³⁸⁸

2.2.46. أَجْدَرُ

أَجْدَرُ sülasi fiili “mümkün kılmak, uygun olmak” demektir.³⁸⁹ Ayrıca “bitkinin uçlarının çıkması yani filizlenmesi” anlamı da vardır.³⁹⁰ أَجْدَرُ ism-i tafdilî daha layık, daha evla manalarına gelmektedir. Kur’an-ı Kerim’de sadece Tevbe Suresi 97. ayette geçen bu ism-i tafdilî, harf-i tarif almadan ve muzâf olmadan mücerred formunda kullanılmaktadır:

الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

“*Bedeviler inkâr ve münafıklık bakımından daha beterdir ve Allah’ın Resulüne indirdiği şeylerin sınırlarını tanımamaya daha yatkındırlar. Allah âlimdir, hâkimdir.*”

³⁸⁴ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, VI, s. 4957.

³⁸⁵ Ebu Davûd, *Kitabu’z-Zekât*, 39(1679).

³⁸⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, IX, s. 157.

³⁸⁷ Ebu Hayyan el-Endülüsî, *Baḥru’l-Muḥiṭ*, VIII, s. 478.

³⁸⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, IX, s. 259.

³⁸⁹ el-Firuzâbâdi, *el-Kâmusu’l-Muḥiṭ*, s. 199.

³⁹⁰ el-Cevherî, *es-Şihâh*, II, s. 609; ez-Zeyyât, *el-Mucemu’l-Vasiṭ*, s. 140.

Bu ayette geçen أَجْدُرُ ism-i tafdüli, öncesinde temyiz alan ve haber olan أَشَدُّ kelimesine atfedilmiştir. Burada mufaddâl, Bedevilerdir. Kastedilen üstünlük ise temyizden de anlaşılacağı üzere nifak ve küfür gibi özelliklerdir. Tafdîl, her zaman iyi, güzel şeyler için değil bazen de örnekte görüldüğü şekliyle kötü özellikler için yapılmaktadır.

2.2.47. أَحْرَصُ

يَحْرَصُ hem ikinci hem de dördüncü babdan gelen sülasi fiili, “hırslı olmak” demektir.³⁹¹ حَرَصَ- يَحْرَصُ ya da حَرَصَ- يَحْرَصُ harf-i ceriyle birlikte “acımak, merhamet etmek anlamlarına da gelmektedir (Tevbe suresi 128. ayette olduğu gibi)”.³⁹² Lisânu'l Arab’da kelimenin asıl manasının قَشْر (soymak) olduğu belirtilir.³⁹³ Ayrıca Türkçe’de de hırs kelimesi “sonu gelmeyen istek, aşırı tutku ve öfke, kızgınlık”³⁹⁴ anlamlarında kullanılmaktadır. Ayrıca ihtiras kelimesi de aynı kökten gelmektedir. ‘En istekli, en düşkün’ manasındaki أَحْرَصُ ism-i tafdüli Kur’an-ı Kerim’de sadece Bakara suresi 96. ayette geçmektedir:

وَلْتَجِدْنَهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاةٍ ...

“Elbette sen, onları(Yahudileri) insanların hayata **en hırslı (en düşkün)** olanları olarak bulursun”

Burada أَحْرَصُ ism-i tafdüli ikinci mef’ulün bihtir ve mufaddâl Yahudiler, mufaddâlun aleyh ise diğer insanlardır.

2.2.48. أَحْصَى

يَحْصِي “taş atmak, taşla vurmak, saymak ve hesaplamak” anlamlarına gelmektedir.³⁹⁵ أَحْصَى ism-i tafdüli harf-i tarif almadan ve muzâf olmadan (mücerred) sadece Kehf suresi 12. ayette zikredilmiştir:

ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ أَيُّ الْجَرْبِيِّنَ أَحْصَى لِمَا لَيْتُوا أَمَدًا

“Sonra da iki gruptan hangisinin, mağarada kaldıkları süreyi **daha iyi hesapladığını** anlamak için onları tekrar uyandırdık.”

³⁹¹ el-Cevheri, *es-Şihâh*, III, s. 1032.

³⁹² Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, s. 292.

³⁹³ İbn Manzur, *Lisânu'l- Arab*, s. 836.

³⁹⁴ Hamza Ermiş, *Arapça'dan Türkçeleşmiş Kelimeler Sözlüğü*, s. 236.

³⁹⁵ İbn Manzur, *Lisânu'l- Arab*, III, s. 904; el-Cevheri, *es-Şihâh*, VI, s. 2315

أحصى kelimesi, hakkında ihtilaf olan lafızlardandır. ez-Zeccac (Ö. 311/923) ve et-Tebrizi (Ö. 502/1109) ism-i tafđil kabul ederken el-Farisi (Ö. 461/1069), ez-Zemahşeri ve İbn Atiyye (Ö. 541/1147) bunun mazi fiil olduğunu söyler.³⁹⁶

2.2.49. أَخْرَى

يَخْرَى-خَرَى sülasi fiili, “adi olmak, rezil olmak, alçalmak” demektir.³⁹⁷ İsim olarak zelil ve ceza anlamlarına gelmektedir.³⁹⁸ Kuran’ı Kerim’de aynı kökten on üç yerde gelmesine rağmen tek bir yerde ism-i tafđil manasında kullanılmaktadır.³⁹⁹ أَخْرَى ism-i tafđili ‘çok rezil edici’ demektir.

Kur’an-ı Kerim’de yalnızca Fussilet suresi 16. ayette geçer:

.....وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْرَى وَهُمْ لَا يُنصَرُونَ

“Ahiret azabı ise elbette **daha rezil edicidir**. Onlara yardım da edilmez.”

Ayette أَشَدَّ manasında geçmektedir.⁴⁰⁰ Yazır, tefsirinde bu kelimeyi büyük perişanlık diye yorumlamıştır.⁴⁰¹ Mufaddâl, ‘ahiret azabı’ iken mufaddâlun aleyh, ayetin başında geçen ‘dünyadaki azabdır’.

2.2.50. أَخْفَى

يَخْفَى-خَفَى sülasi fiili, zıt anlamları ihtiva eden fiil olduğu için “gizlemek, saklanmak” ve “açığa çıkarmak” manasındadır.⁴⁰² Tasavvuf istilahında bu kelime, “Ruha bilkuvve verilmiş Rabbani bir latifedir” şeklinde açıklanır.⁴⁰³ İsm-i tafđil olarak ise أَخْفَى ‘en gizli’ demektir ve ayrıca nefsin söylediği ve onun düşünceleri anlamını da taşır.⁴⁰⁴ Kur’an-ı Kerim’de sadece Tâhâ suresi 7. ayette geçmektedir:

وَأِنْ تَجْهَرُ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى

³⁹⁶ Ebu Hayyan el-Endülüsî, *el-Baḥru 'l-Muḥiṭ*, VI, s. 101; Mahmud Şâfi, *el-Cedvel fi İ'rabî'l-Kur'an*, VIII, s. 146.

³⁹⁷ el-Cevherî, *es-Şihâḥ*, VI, s. 2326; Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, s. 403.

³⁹⁸ Haseneyn Muhammed Mahluf, *Kelimatü'l-Kur'an Tefsiri ve Beyanu*, s. 16.

³⁹⁹ Muhammed Fuâd Abdalbâki, *el-Mu'cemu'l-Müfheḥres*, s. 284.

⁴⁰⁰ el-Maḥallî ve es-Suyutî, *Celaleyn Tefsiri*, II, s. 153.

⁴⁰¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, s. 334.

⁴⁰² el-Cevherî, *es-Şihâḥ*, VI, s. 2329.

⁴⁰³ Seyyid Şerif Cürçânî, *Ta'rifât Tasavvuf Istilahları*, s. 61.

⁴⁰⁴ Haseneyn Muhammed Mahluf, *Kelimatü'l-Kur'an Tefsiri ve Beyanu*, s.178; el-Maḥallî ve es-Suyutî, *Celaleyn Tefsiri*, II, s. 19.

“Sen sözü açığa vursan da (gizlesen de) şüphesiz O gizliyi de, **daha gizli olanı da bilir.**”

Ayette geçen أَخْفَى ism-i tafdüli mef'ul olan السِّرِّ kelimesine atfedilmiştir. el-Ferra أَخْفَى ism-i tafdülini “kendine söylediğin şeydir” diye yorumlar.⁴⁰⁵ Elmalılı ise tefsirinde “Sır, içinden kendi kendine geçirdiğin; ahfâ ise henüz olmamış ancak daha sonra olacak bulunandır yahutta sır, başkasına gizli olarak söylediğin; ahfâ, içinde gizlediğindir” şeklinde açıklamalarda bulunur ve mana bakımından “ahfâ” kelimesine ayette fiil-i mazi anlamı verildiğini söyler.⁴⁰⁶ Ancak Zemahşeri ve Mahmud Sâfi ism-i tafdüli olmasını daha uygun bulurlar.⁴⁰⁷

2.2.51. أَدْهَى

يَدْهَى- دَهَى- دَهَى sülasi fiili “başına büyük bir felaket gelmek, dahi olmak, akıllı, anlayışlı olmak” anlamlarına gelmektedir.⁴⁰⁸ Ayrıca kurtulma çaresi olmayan bela ve musibet demektir.⁴⁰⁹ أَدْهَى ism-i tafdüli, daha korkunç, en korkunç manalarına gelir.⁴¹⁰ Celaleyn’e göre ise en büyük musibet demektir.⁴¹¹ Kur’an-ı Kerim’de bir yerde geçmektedir. O da Kamer suresi 46. ayettir:

بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَى وَأَمَرٌ

“Daha doğrusu onlara vaadedilen (asıl) azap vakti o (kıyamet) saat(i)dir. O saat(in azabı) **daha belalı** ve daha acıdır.”

Ayette iki tane ism-i tafdüli vardır ve manaları sırasıyla “daha belalı” ve “daha acı”dır. أَدْهَى kelimesinin cümle içerisindeki görevi haberdir ve أَمَرٌ ism-i tafdüli de ona atfedilmiştir. Burada mufaddâl kıyamet (azabı)dir. Mufaddâl aleyh ise zikredilmemiştir.

2.2.52. أَرْبَى

و- ب- ر- ب- و harflerinden oluşan يَرْبُو sülasi fiili, “artmak, (korkudan) atın şişmesi, yetişmek”⁴¹² anlamlarının yanı sıra “...yaşını aşmak (ellisini vb. geçmek), (çocuk)

⁴⁰⁵ Yahya b. Ziyad el-Ferra, *Tefsîru Müşkili İ’râbi’l-Kurân ve Me’ânihi*, ‘Alemü’l-Kütüb, Beyrut, 3. baskı, 1983, II, s. 174.

⁴⁰⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, V, s. 419.

⁴⁰⁷ Carullah Ebu’l-Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf*, IV, s. 68; Mahmud Şâfi, *el-Cedvel fi İ’râbi’l-Kur’an*, VIII, s. 348.

⁴⁰⁸ İbn Manzur, *Lisânu’l-‘Arab*, II, s. 1448; Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, s. 524.

⁴⁰⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VII, s. 357.

⁴¹⁰ Haseneyn Muhammed Mahluf, *Kelimatü’l Kur’an Tefsiri ve Beyanu*, s. 320.

⁴¹¹ el-Mahallî ve es-Suyutî, *Celaleyn Tefsiri*, II, s. 202.

⁴¹² el-Cevheri, *es-Şihâh*, VI, s. 2350; ez-Zemahşeri, *Esasü’l-Belağa*, I, s. 334.

yetiştirmek” manalarına da gelmektedir.⁴¹³ رَبِّي ism-i tafđili ise ‘daha çok, daha aziz mal’ demektir.⁴¹⁴ Kur’an-ı Kerim’de ism-i tafđil olarak Nahl suresi 92. ayette geçmektedir.

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَفَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكَاثًا تَتَخَذُونَ آيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَىٰ مِنْ أُمَّةٍ...

“Bir ümmet, diğer bir ümmetten (sayıca ve malca) **daha çok olduğu** için, yeminlerinizi aranızda bie fesat aracı yaparak, ipliğini sağlamca eğirdikten sonra onu söküp bozmaya çalışan kadın gibi olmayın.”

Ayette رَبِّي ism-i tafđili, harf-i tarif almadan ve muzâf olmadan (mücerred) ve haber olarak gelmiştir. Mufaddâl, ‘bir ümmet’, mufaddâl aleyh de ‘başka bir ümmet’ tir. Ebu’l-Fadail Muzaffer Razi *Mebahisu’t-Tefsir* adlı eserinde, رَبِّي ism-i tafđilinin و أجل أكثر و أكل manasında kullanıldığına değinmiştir.⁴¹⁵

2.2.53. أَشَقُّ

أَشَقُّ sülasi fiili “yarmak, şafağın sökmesi, gözlerini açmak-ağarmak”, اِنْشَقَّ şekliyle infial babında “şimşeğin uzun uzun çakması” anlamlarına gelmektedir.⁴¹⁶ Ayrıca aynı kökten türeyen meşakkat sözcüğu Arapçadan Türkçeye geçen kelimelerden biridir.⁴¹⁷ “Dinî ve hukukî hükümlerde zorluğun ya da yükümlülüğün kaldırılmasına veya hâfifletilmesine sebep olan sıkıntıyı ifade eden bir fıkıh terimi”⁴¹⁸ dir. أَشَقُّ ism-i tafđili daha meşakkatli demektir. Kur’an-ı Kerim’de yalnızca Ra’d suresi 34. Ayette geçmektedir:

لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَقُّ وَمَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ

“ Onlara dünya hayatında bir azab vardır. Ahiret azabı ise elbette **daha çetindir**.

Onları Allah’ın azabından koruyacak da yoktur.”

⁴¹³ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, s. 572.

⁴¹⁴ Haseneyn Muhammed Mahluf, *Kelimatü'l-Kur’an Tefsiri ve Beyanu*, s. 153.

⁴¹⁵ Ahmed b. Muhammed b. el-Muzaffer b. Muhtar er-Razî, *Mebahisü’t-Tefsir*, s. 199.

⁴¹⁶ İbn Manzur, *Lisânu'l-‘Arab*, IV, s. 2300; ez-Zeyyât, *el-Mucemu'l-Vasiş*, s. 519.

⁴¹⁷ Hamza Ermiş, *Arapça’dan Türkçeleşmiş Kelimeler Sözlüğu*, s. 430.

⁴¹⁸ şükrü Özen, “Meşakkat”, *DİA*, XXIX, s. 357.

أَشَقَّ ism-i tafdüli, mücerred olarak gelmiştir. Daha ağır ve daha şiddetli azab manasında kullanılmış olup, cümle içerisindeki görevi haberdır.⁴¹⁹ Mufaddâl, ‘ahiret azabı’, mufaddâlun aleyh ise ayetin baş tarafında geçen ‘dünya azabı’dır.

2.2.54. أَطْعَى

يَطْعَى ya da يَطْعُو şeklinde olan sülasi fiili, “küfürde aşırıya gitmek, denizin yükselmesi, isyanda haddi aşmak, ineğin bağırması” gibi anlamlara gelmektedir.⁴²⁰ أَطْعَى ism-i tafdüli ‘daha azgın’ manasındadır. Kur’an-ı Kerim’de sadece Necm suresi 52. ayette muzaf olmadan, harf-i tarifsiz bir şekilde (mücerred) geçmektedir:

وَقَوْمٌ نُوحٍ مِّن قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا هُمْ أَظْلَمَ وَأَطْعَى

“ Önceden de Nuh kavmini (helak etmişti), çünkü onlar daha zalim ve **daha azgındılar.**”

أَظْلَم ism-i tafdüli, كَانُوا nakıs fiilinin haberidir.⁴²¹ أَطْعَى ism-i tafdüli أَظْلَم lafzına atfedilmiştir. Bu ayetteki ism-i tafdüller ‘daha zalim’ ve ‘azgınlıklarında daha inatçı’ anlamlarına gelmektedir.⁴²² Mufaddâl, هم zamiriyle ifade edilen Nuh kavmidir; mufaddâlun aleyh konusunda ise ulema ihtilaf etmiştir. Bazıları mufaddâlun aleyh olarak önceki ayetlerde geçen “Âd ve Semûd kavimlerini”⁴²³ kabul ederken, bazıları da “Kureyş kavmini”⁴²⁴ kabul etmişlerdir. İsm-i tafdüli harf-i tarifsiz, temyiz almadan gelmiş ve mahzûf bir مِّن harf-i ceri almıştır. Tefsirlere bakıldığında bu harf-i cer görülebilmektedir.⁴²⁵

2.2.55. عُسْرَى

يَعْسُرُ veya عَسِرَ-يَعْسُرُ hem birinci hem de dördüncü babdan gelen sülasi fiil, “kolaylaşmanın zıttı; zor, çetin olmak” anlamındadır.⁴²⁶ عَسِرَ ism-i tafdüli ‘daha zor, en

⁴¹⁹ Mahmud Şâfi, *el-Cedvel fi İ’rabi’l-Kur’an*, VII, s. 138; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, I, s. 205; es-Şâbunî, *Safvetüt-Tefasir*, II, s. 84.

⁴²⁰ İbn Manzur, *Lisânu’l-Arab*, IV, s. 2678; Rağıb el-İşfehânî, *el-Müfredat fi Ğaribi’l-Kur’an*, s. 397; el-Firûzâbâdî, *Kâmusu’l-Muhiş*, s. 804.

⁴²¹ Mahmud Şâfi, *el-Cedvel fi İ’rabi’l-Kur’an*, XIV, s. 58.

⁴²² Şâbunî, *Safvetü’t-Tefasir*, III, s. 279.

⁴²³ Şâbunî, *Safvetü’t-Tefasir*, III, s. 279.

⁴²⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VII, s. 325.

⁴²⁵ Ebu Hayyan el-Endülüsî, *el-Baḥru’l-Muhiş*, VIII, s. 166.

⁴²⁶ el-Cevherî, *es-Şihâh*, II, s. 744.

zor' demektir. Kur'an-ı Kerim'de sadece Leyl suresi 10. ayette mecrur olarak geçmektedir:

فَسَيِّبِرُهُ لِّلْعُسْرِى

“ Biz de **en zor** yolu ona kolaylaştıracağız.”

لِّلْعُسْرِى ibaresindeki kelimenin ism-i tafdîl olup olmadığında âlimler ihtilaf etmiştir. İbn Manzur, bu kelimenin عَسِير yani zor, meşakkat anlamına geldiğini ve isim olduğunu söylemiştir.⁴²⁷ Ancak Ebu Hayyan, “Dünya ve ahirette daha kolay bir halden nehiy vardır” diyerek bunun ism-i tafdîl olduğunu belirtir.⁴²⁸ İsm-i tafdîl harf-i tarifli geldiği için en üstün manası taşımakta ve olumsuz olarak kullanılmaktadır. Ayette mufaddâl zikredilmemiş olan ‘yol’ kelimesi iken mufaddâlun aleyh de mahzuf edilmiştir.

2.2.56. أَفْصَحُ

أَفْصَحُ sülasi fiili, “açık ve düzgün konuşmak, koyunun sütünün köpürmesi” anlamlarına gelmekle birlikte “fa harfi kesralandığı zaman Hristiyanların paskalya bayramı” anlamına gelmektedir.⁴²⁹ Ayrıca bu kelime bir kimsenin fasih Arapça konuşması anlamında da kullanılmıştır.⁴³⁰ أَفْصَحُ ism-i tafdîli ‘en fasih, daha düzgün’ anlamlarına gelmekte ve Kur'an-ı Kerim'de sadece Kasas suresi 34. ayette geçmektedir:

وَأَخِي هَارُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا...

“ Kardeşim Harun'un **dili benimkinden daha düzgündür.**”

أَفْصَحُ ism-i tafdîli mücerred olarak مِّن harf-i ceriyle birlikte gelmiş ve temyiz almıştır. Böylece aynı özelliklere sahip iki kişiden birinin daha üstün olduğu belirtilmiştir. Burada أَفْصَحُ kelimesi haber olmuş ve ‘daha açık sözlü, lisanı daha düzgün’⁴³¹ anlamında kullanılmıştır.

⁴²⁷ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, IV, s. 2439.

⁴²⁸ Ebu Hayyan el-Endülüsî, *el-Baḥru'l-Muḥîṭ*, VIII, s. 478.

⁴²⁹ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, V, s. 3419; Mevlüt Sarı, *el-Mevarid*, s. 1160.

⁴³⁰ Rağîb el-İşfahânî, *el-Müfredat fî Ġaribi'l-Kur'an*, s. 492.

⁴³¹ Şâbunî, *Safvetüt-Tefasir*, II, s. 433.

2.2.57. أَقْدَمُ

يَقْدُمُ - قَدِمَ ya da يَقْدُمُ - قَدِمَ olarak gelen sülasi fiili, “önce gelmek, ulaşmak” anlamlarındadır.⁴³² Allah Teâlâ’nın isimlerinden el-Mukaddim bu kökten türetilmiştir. Kur’an-ı Kerim’de sadece Şuara suresi 76. ayette geçen أَقْدَمُ ism-i tafdîli cemi-müzekker kalıbında şu şekilde geçmektedir:

أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ الْأَقْدَمُونَ

“Siz ve **daha önceki** atalarınız”

Ayette الْأَقْدَمُونَ ism-i tafdîli, önceki ayette geçen أَفْرَأَيْتُمْ fiilinin faili olan أَبَاؤُكُمْ kelimesinin sıfatıdır.

2.2.58. أَلَدُّ

يَلْدُ - لَدَّ sülasi fiili, “tartışma yapmak” demektir.⁴³³ أَلَدُّ ism-i tafdîli ise “kızgın, öfkeli, acımasız” anlamındadır. Kur’an-ı Kerim’de sadece Bakara suresi 204. ayette geçen أَلَدُّ ism-i tafdîli ‘en şiddetli’ manasında kullanılmıştır:

وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ

“Hâlbuki O, düşmanlıkta pek (**en**) yamandır.”

Görüldüğü üzere ayette ism-i tafdîl, haberdir ve marifeye muzâf olmuştur. Burada mufaddâl, ayetin başında geçen, sözü, Peygamber(a.s)’i şaşkırtan kimsedir.

Âlimler bu kelimenin ism-i tafdîl mi yoksa sıfat-ı müşebbehe mi olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları, müennes kalıbının لَدَاءِ şeklinde olup sıfat-ı müşebbeheye benzediği için ayette manevi izâfetin olduğunu söylemişler,⁴³⁴ Bazıları da أَلَدُّ gibi أَلَدُّ kelimesinin de gizli kusurlardan sayılmasından dolayı anlam itibariyle ism-i tafdîl olduğunu iddia etmişlerdir.⁴³⁵ Biz anlam itibariyle ism-i tafdîle yakın olması bakımından burada yer vermeyi uygun bulduk.

⁴³² İbn Manzur, *Lisânu'l-‘Arab*, V, s. 3552.

⁴³³ el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmusu'l-Muḥîṭ*, s. 1171.

⁴³⁴ Ebu Hayyan el-Endülüsî, *el-Baḥru'l-Muḥîṭ*, II, s. 123.

⁴³⁵ Hasan b. Muhammed b. İbrahim – Yahya Beşir Mustafa, *Şerhu Raḍi li Kaḫfiye ibn Hâcib*, II, s. 768; Muhammed Ali Taha ed-Dürre, *Tefsiru'l-Kur’ani'l-Kerim İ’rabuhu ve Beyanuhu*, I, s. 478.

2.2.59. أَمْرٌ

يَمْرٌ sülasi fiili, sözlükte iki anlama gelmektedir. Birincisi; “geçmek, uğramak”; ikincisi ise “acı olmak”tır.⁴³⁶ Bizim burada inceleyeceğimiz anlamı ise Kur’an-ı Kerim’de geçtiği üzere “tatlı olmanın zıddı” şeklindeki ikinci manasıdır. ‘Daha acı’ anlamına gelen أَمْرٌ ism-i tafdîli, Kur’an-ı Kerim’de sadece Kamer suresi 46. ayette geçmektedir.⁴³⁷

بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَىٰ وَأَمْرٌ

“Daha doğrusu onlara vaadedilen (asıl) azap vakti o (kıyamet) saat(i)dir. O saat(in azabı) daha belalı ve **daha acıdır.**”

Ayette أَمْرٌ ism-i tafdîli, haber olan أَدْهَىٰ ism-i tafdîline atfedilmiş ve “daha acı” manasında kullanılmıştır.

2.2.60. أَنْكَرٌ

يَنْكِرُ sülasi fiili, “irfanın zıddı olup kalben bilmemek ve kabul etmemek” demektir.⁴³⁸ “Tanınmayan ve korkulan”⁴³⁹ manasındaki Münker ve Nekir meleklerinin ismi de aynı kökten gelmektedir. Yine bu kökten türetilen nekra sözcüğü Arapça dilbilgisi literatüründe sonu tenvinlenen ve bilinmeyen, belirsiz kelime olarak yer almaktadır. Hadis usulü literatüründe ise münker, bir hadis çeşidi olarak geçmektedir.⁴⁴⁰ أَنْكَرٌ ism-i tafdîli çok kötü, çirkin anlamındadır. Kur’an-ı Kerim’de sadece Lokman suresi 19. ayette zikredilmiştir:

إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ

“Şüphesiz seslerin **en çirkinini**, elbette eşeklerin sesidir.”

أَنْكَرٌ ism-i tafdîli, innenin ismidir ve marifeye muzâf olduğu için de müfred-müzekker olarak gelmiştir. Burada mufaddâl, eşek sesi iken mufaddâl aleyh tüm seslerdir.

⁴³⁶ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, VI, s. 4174-75.

⁴³⁷ Bkz: أَدْهَىٰ ism-i tafdîli.

⁴³⁸ Rağıb el-İşfahânî, *el-Müfredat*, s. 653.

⁴³⁹ Süleyman Toprak, “Münker ve Nekir”, *DİA*, XXXII, s. 14.

⁴⁴⁰ “Zayıf olan bir ravinin, güvenilir ravilere muhalif olarak rivayet ettiği ve bu rivayetiyle tek kaldığı hadis”tir. Daha geniş bilgi için: Talat Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, Türkite Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2008, s. 122.

2.2.61. أَهْوُنُ

هَانَ- يَهُونُ sülasi fiili, “rezil olmak, alçalmak” demektir.⁴⁴¹ Cevheri, fiilin mastarının yavaşlama, sekinet ve vakar manasına geldiğini, istifal babındaki استهون şekliyle ise küçümsemek anlamında olduğunu söyler.⁴⁴² أهون ism-i tafdüli “daha kolay, daha önemsiz” demektir. Bu ism-i tafdüli Türkçede de “daha az kötü, yeğ, zararsız” anlamlarında kullanılmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de sadece Rum suresi 27. ayette geçmektedir:

وَهُوَ الَّذِي بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ...

“Yaratmayı ilk yapan O’dur. Sonra onu çevirip yeniden yapacak olan da O’dur, bu O’na çok kolaydır.”

أهون ism-i tafdüli, هو mübtedasının haberidir ve burada mufaddâl, ‘öldürdükten sonra diriltme’ iken mufaddâlun aleyh de ‘ilk yaratma’dır.

2.2.62. أَوْهَنُ

هِنَ- يَهِنُ sülasi fiili “işte ve amelde zayıflık” anlamına gelmektedir.⁴⁴³ أوهن ism-i tafdüli ‘en zayıf, daha zayıf’ demektir. Kur’an-ı Kerim’de sadece Ankebut suresi 41. ayette geçer:

...وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَلْبُيُوتِ الْعَنَكُبُوتِ...

“Evlerin en dayanıksız şüphesiz örümcek evidir.”

أوهن ism-i tafdüli en zayıf anlamında ve انّnin ismidir. Ayrıca marifeye muzâf olmuştur. Bu ayette mufaddâl ‘beytü’l ankebut’ iken mufaddâlun aleyh zikredilmemekle birlikte ibareden tüm evler olduğu anlaşılmaktadır.

Yaptığımız incelemeler neticesinde altmış iki farklı kökten türetilen yediyüz altmış yedi ism-i tafdüli olduğunu tespit ettik. Bu ism-i tafdüllerin bir kaçı hakkında âlimlerin farklı görüşler tercih ettiklerini gördük. Bazılarının bu ism-i tafdülleri, sıfat-ı müşebbehe, bazılarının ise mazi fiil olarak kabul ettiklerine şahit olduk. Bazı ism-i tafdüllerin de kendi manasının dışında, فاعِل- فاعيل kalıbındaki ism-i fail anlamını ihtiva ettiklerini

⁴⁴¹ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, VI, s. 4724.

⁴⁴² el-Cevheri, *es-Şihâh*, V, s. 2218.

⁴⁴³ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, VI, s. 4934.

gördük. Bunun dışında sıfat-ı müşebbehe olan أعمى kelimesinin bazı âlimler tarafından sadece bir ayette ism-i tafdîl olabileceği şeklinde yorumlandığını tespit ettik. “Tüm görme yetilerinin gitmesi, kör olmak”⁴⁴⁴ anlamına gelen عَمِيَ sülasi fiilinden türetilen أعمى kelimesi İsra suresi 72. ayette şu şekilde geçmektedir:

وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى وَأَضَلُّ سَبِيلًا

“Kim bu dünyada (manen) kör ise ahirette de **kördür**. Ve yolunu daha da şaşırmıştır.”

Bazı âlimler, ayette geçen ikinci أَعْمَى kelimesi ile maddi anlamdaki körlüğün değil kalplerin mühürlenmesi manasındaki manevi körlüğün kastedildiğini belirtmektedir.⁴⁴⁵ Ayrıca bu ism-i tafdîlden sonra أَضَلُّ ism-i tafdîli yer aldığı için ism-i tafdîl olması caiz görülmüştür.⁴⁴⁶ Ancak; biz, ikinci أَعْمَى kelimesinin renk ve kusurları niteleme bakımından ism-i tafdîle aynı vezne sahip sıfat-ı müşebbehe olduğu ve ism-i tafdîl manasını hissettirip öncesinde geçen sıfatı daha fazla vurguladığı şeklindeki yorumun daha uygun olduğu kanaatindeyiz.

2.3. Kur'an-ı Kerim'deki İsm-i Tafdîllerin Kullanım Açısından Sıklık Sıralaması

Bu başlıkta Kur'an-ı Kerim'de yer alan ism-i tafdîller, cümle içerisindeki kullanımları açısından incelendikten sonra sıklık bakımından sıralandı. İsm-i tafdîllerin en fazla haber, ikinci olarak sıfat ve üçüncü olarak da mecrur şeklinde kullanıldıkları tespit edilmiştir. Buna göre ism-i tafdîller, üç yüz yirmi altı yerde haber, yüz kırk yerde sıfat ve altmış sekiz yerde de mecrur olarak gelmiştir. İsm-i tafdîller, diğer kullanımlarında ellinin altında bir sıklıkta geçmektedir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de sadece bir kere ism-i tafdîl olarak yer alan öğelerin; أَنْ'nin ismi, أَنْ'nin haberi, أَيْسٍ nin haberi ve أَيْسٍ ye benzeyen مَأٍ nin ismi oldukları tarafımızca tespit edilmiştir. Aşağıdaki tabloda tespit edilen bu veriler sıralanmıştır:

⁴⁴⁴ el-Fîrûzâbâdî, *Kâmusu'l-Muḥîṭ*, s. 914.

⁴⁴⁵ Ebû Bekr Muhammed b. es-Sehl b. Serrac en-Nahvi el-Bağdâdî, *el-Uşûl fi'n-Nahv*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1996, I, s. 105; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, IV, s. 3115; Alauddin Ali b. Muhammed el-Kûşî, *'Unḩudu'z-Zevahir fi's-Şarf*, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire, 2001, s. 373.

⁴⁴⁶ Mahmud Şâfi, *el-Cedvel fi İ'rabi'l-Kur'an*, VIII, s. 89.

Tablo 3

Kur'an-ı Kerim'deki İsm-i Tafdillerin Kullanım Açısından Sıklık Sıralaması

İ'rab	Sıklık
Haber	366
Sıfat	140
Mübteda	77
Mecrur	68
Meful	47
Muzafun İleyh	29
Fail	23
Zarf	12
Bedel	6
Naibu Fail	2
Toplam	767

Yukarıdaki tabloda sıklıklarını verdiğimiz i'rab öğelerini Kur'andaki ayetlerden misallerle aşağıda açıklayacağız.

2.3.1. Haber Kullanımı

Kur'an-ı Kerim'de yer alan ism-i tafdüller beş çeşit haber olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk örnek olarak merfu haber ögesi olan Maide suresi 114. ayeti verilebilir:

... وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ

“*Sen rızık verenlerin en hayırlısısın.*”

İkinci örnek ise ; كَانٍ nin haberi olan ve Necm suresi 9. ayette yer alan اَدْنَى ism-i tafdülidir.

فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى

“(Peygamberle arasındaki mesafe,) iki yay kadar yahut **daha azdı.**”

Üçüncü örnek; اِنِّ nin haberi olan ve En ‘am suresi 117. ayette yer alan اَعْلَمُ ism-i tafdülidir:

اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ

“Şüphesiz ki Rabbin, yolundan sapanları **çok iyi i bilir.** O, doğru yolda olanları da çok iyi bilir.”

Dördüncü örnek; اَنَّ nin haberi görevinde olup Hud suresi 22. ayetteki اَلْاٰخْسِرُوْنَ ism-i tafdülidir.

لَا جَرَمَ اَنَّهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ هُمُ الْاٰخْسِرُونَ

“Kesinlikle bunlar ahirette de **en çok hüsrana uğrayanlardır.**”

Beşinci örnek; اَلَيْسَ nin haberi olan ve Ankebut suresi 10. ayette yer alan اَعْلَمُ ism-i tafdülidir:

اَوَلَيْسَ اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِمَا فِي صُدُوْرِ الْعٰلَمِيْنَ

“Allah, herkesin kalbindekileri **en iyi bilen** değil midir?”

2.3.2. Mübteda Kullanımı

Kur'an-ı Kerim'de ism-i tafdüll olarak yer alan mübtedalar yedi çeşittir.

İlki merfu mübteda أَكْثَرُ ism-i tafdilinin geçtiği Bakara suresi 100. ayetidir:

بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

“Zaten onların **çoğu** iman etmezler.”

İkincisi Kur'an-ı Kerim'de on yerde اِنَّ'nin ismi olarak karşımıza çıkan ism-i tafdillerdir

Örnek olarak Vakıa suresi 49. ayet verilebilir:

قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ

“De ki: ‘**Öncekiler** ve sonrakiler’”

Üçüncüsü Kur'an-ı Kerim'de on yerde كَانَ'nin ismi olarak geçen ism-i tafdillerdir.

Örnek olarak Rum suresi 42. ayet verilebilir:

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلُ كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُشْرِكِينَ

“De ki, yeryüzünde bir gezin de bundan öncekilerin sonu nasıl olmuş bakın! Onların **çoğu** Allah'a ortak koşan kimselerdi.”

Dördüncüsü Kur'an-ı Kerim'de sadece Nahl suresi 62. ayette اَنَّ'nin ismi olarak geçen ism-i tafdildir:

...وَتَصِفُ أَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ الْحُسْنَى...

“Dilleri de **en güzel şeylerin** kendilerine ait olduğunu yalan yere söyler.”

Beşincisi ise Kur'an-ı Kerim'de otuz yerde لَكِنَّ'nin ismi olarak geçen ism-i tafdillerdir.

Örnek olarak Yunus suresi 60. ayet verilebilir:

وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ لَدُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ

“Allah'a yalanı iftira edenler kıyamet gününü ne sanıyorlar? Allah, insanlara çok **ihşanda** bulunmuştur, lakin insanların **çoğu** şükretmezler.”

Altıncısı Kur'an-ı Kerim'de sadece Yunus suresi 61. ayette cinsini nefyeden لَا'nın ismi olarak geçen ism-i tafdildir:

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

“Hangi işi yaparsan yap, Kur’an’dan ne okursan oku ne işte çalışırsan çalış, siz ona dalıp gitmişken, biz sizin üzerinizde şahidiz. Ne yerde ne gökte zerre kadar hiçbir şey Rabbinin gözünden kaçmaz. Ne zerreden **daha küçük**, ne de ondan **daha büyük**! Ancak bunların hepsi apaçık bir kitaptadır.”

Bunu mübteda olarak kabul edenler de vardır.

Yedinci çeşidi ise sadece Yusuf suresi 103. ayette bulunan لَيْسَ ’ye benzeyen ما’nın ismidir:

وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ

“Sen ne kadar şiddetle arzulasan da, insanların **çoğu** iman edecek değildir.”

2.3.3. Fail Kullanımı

Biri fail diğeri naibu fail olmak üzere Kur’an-ı Kerim’de ism-i tafdil olarak iki çeşit fail bulunmaktadır. Yirmi üç yerde tespit ettiğimiz faile örnek olarak Şuara suresi 111. ayet verilebilir:

قَالُوا أَنْتُمْ لَكُمْ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ

“Dediler ki, senin ardına hep **en düşük kimseler** düşmüşken biz hiç sana inanır mıyız?”

İki yerde naibu fail olan ism-i tafdile örnek olarak Enbiya suresi 5. ayet örnek verilebilir:

...فَلْيَأْتِنَا بآيَةٍ كَمَا أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ

“Öyleyse **önceki peygamberler** gibi, o da bize bir mucize getirsin’ dediler.”

2.3.4. Mef’ul Kullanımı

Kur’an-ı Kerim’de altmış sekiz yerde mef’ul olarak gelen kullanıma örnek olarak ise Zuhuruf suresi 8. ayeti verilebilir:

فَأَهْلَكْنَا أَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا وَمَنْعَى مَثَلُ الْأَوَّلِينَ

“Biz onlardan daha kuvvetli olanları helak ettik. (Kur’an’da) **öncekilerin** örneği geçti.”

2.3.5. Sıfat Kullanımı

İsm-i tafdîlin, Kur'an-ı Kerimdeki en en sık ikinci kullanımı olan sıfat şekli yüz kırk yerde geçmektedir. Bu şekildeki kullanımına Tâhâ suresi 8. ayeti örnek verilebilir:

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى

“Allah, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayandır, **en güzel** isimler O'nundur.”

2.3.6. Mecrur Kullanımı

Kur'an-ı Kerim'de altmış sekiz yerde harf-i cer ile mecrur olan ism-i tafdîle örnek olarak Al-i İmran suresi 71. ayet verilebilir:

قُلْ أَوْبِنْتُكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذَلِكُمْ...

“De ki, size, onlardan **daha hayırlısını** haber vereyim mi?”

Diğer mecrur kullanım olan ve Kur'an-ı Kerim'de yirmi dokuz yerde bulunan muzafun ileyh ögesine örnek olarak da Müddessir suresi 35. ayet verilebilir:

إِنَّهَا لَإِحْدَى الْكُبَرِ

“Kuşkusuz o, **en büyük** belalardandır.”

2.3.7. Zarf Kullanımı

Kur'an-ı Kerim'de on iki yerde geçen zarf şeklindeki ism-i tafdîllere örnek olarak Müzzemmil suresi 20. ayet verilebilir:

إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِن ثُلُثِي اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ مِّنَ الَّذِينَ مَعَكَ...

“Rabbin, gecenin üçte ikisinden **daha azında**, yarısında ve üçte birinde kalktığını seninle beraber bulunan bir topluluğun da böyle yaptığını biliyor.”

2.3.8. Bedel Kullanımı

Kur'an-ı Kerim'de altı yerde bedel olarak bulunan ism-i tafdîle örnek olarak Mü'minun suresi 14. ayet verilebilir:

... ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ

*“Sonra onu başka bir yaratık olarak ortaya çıkardık. Yapıp yaratanların **en güzeli** olan Allah, pek yücedir.”*

SONUÇ

İnceleme metni olarak Kur'an-ı Kerim'i ele alan çalışmamızda, Kur'an-ı Kerim'deki ism-i tafdüllerin kök yapıları, kullanım şekilleri, ayetlerde yer alış sıklıkları, nahiv açısından hangi hallerde kullanıldıkları ve Allah Teâla'nın, zâtını tafdüller ederken hangi lafızları kullanmayı tercih ettiği konuları tespit edilmiştir. Yapılan incelemenin sonucunda altmış iki farklı kökten türetilmiş yedi yüz altmış iki ism-i tafdüller bulunmuştur.

Çalışmamızda Kur'an-ı Kerim'de en sık kullanılan ism-i tafdüllerin, 115'i müfred-müennes(tekil-dişil) formunda gelen دُنْيَا kelimesi olmak üzere toplam 127 yerde bulunan اَدْنَى kelimesi olduğu tespit edilmiştir. Buna mukâbil Kur'an-ı Kerim'de sadece bir kez yer almak suretiyle en az sıklığa sahip olan ism-i tafdüller ise şunlardır: - أجدر - أحرص - أخصى - أخزى - أخفى - أدهى - أرى - أشق - أطفى - أفصح - أقدم - ألد - أمر - أنكر - أهون - أوهن - عسرى.

Tüm bu incelenen ism-i tafdüller içerisinde nahiv açısından en sık geçen ism-i tafdüller çeşidi mücerred (harf-i tarifsiz ve muzâf olmadan gelen) ism-i tafdüllerken, en az sıklığa sahip çeşit ise nekraya muzâf olanlardır. Ayrıca cümle içerisinde geldiği şekliyle üç yüz yirmi altı yerde haber görevini üstlendiği; ikinci olarak yüz kırk yerde sıfat olduğu; üçüncü olarak da altmış sekiz yerde mecrur olarak bulunduğu tespit edilmiştir. Diğer öğeler ellinin altında sıklıkla geçerken, Kur'an-ı Kerim'de sadece bir kere ism-i tafdüller olarak yer alan öğelerin; أن nin ismi, أن nin haberi, ليس nin haberi ve ما benzeyen ما nin ismi olduğu görülmüştür. Ayrıca sadece on üç farklı kök ism-i tafdüllerin müennesi bulunmuştur. Bunlar: - أدنى - أول - أحسن - أكبر - أقصا - أعلى - أسفل - أسوأ - أوسط - أمثل - أوثق - أيسر - أدنى - أعرس ism-i tafdülleridir.

Yapılan araştırmalar esnasında ism-i tafdüllerin bazen mana açısından sıfat-ı müşebbehe ile benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Hattâ Kur'an-ı Kerim'deki iki kelime hususunda gerek tefsir gerekse dil kitaplarında ihtilaf olduğu saptanmıştır. Bunlar ألد ve أعمى kelimeleridir. Kelimeler ile ilgili ihtilafli görüşler tez içerisinde sunulmuş ve gerekli açıklamalar yapılmıştır. Altmış iki ism-i tafdüller içinde yalnızca أسرع - أحكم - أرحم - أصدق ism-i tafdülleri Allah lafzını tafdüller ederken kullanılmıştır. Buna ilaveten kırk sekiz yerde geçen أعلم kelimesi Bakara suresi 140. ayette istifham edatıyla gelmiş, Ankebut

suresi 32. ayette de melekleri tafđil etmiştir. Geriye kalan kırk altı yerde ise علم ism-i tafđili Allah lafzının haberi olarak kullanılmıştır. Bunun yanı sıra kendi manasının dışında ism-i fail anlamı taşıyan أعلم ve أكبر gibi ism-i tafđiller de tespit edilmiştir.

Yaptığımız bu araştırmada, Arapçanın bir kelime çeşidi olan ism-i tafđil, Kur'an-ı Kerim'de incelenerek, kullanım şekilleri ve sıklıkları ortaya konulmuştur. Çalışmamız, Kur'an-ı Kerim'de yer alan ism-i tafđilleri sentaktik açıdan incelemesiyle nahiv ilmi çalışmalarına da girebilmektedir. Araştırmamızda, genel itibariyle tefsir kaynaklarından istifade edilmiş olsa da yapılan iktibasların dilsel temelli olmasına azami gayret gösterilmiştir. Bu nedenle birçok tefsir eseri incelendiği halde; doğrudan konumuzla ilgili bilgi veren çalışmalar kaynak olarak belirtilmiştir. Son olarak şunu belirtmek isteriz ki; araştırmamızın, genel olarak İslami ilimler, özel olarak da Arap dili/ edebiyatı ile Kur'an-ı Kerim sahalarındaki çalışmalara bir katkı niteliğinde olmasını temenni ediyoruz.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- ABDULBÂKÎ, Muhammed Fuâd, *el-Mu‘cemu’l-Müfehres li Elfazı’l-Kur’an-ı Kerim*, Dâru’l-Hadis, Beyrut, 2007.
- ABDÜLHAMÎD, Muhammed Muhyiddin, *Şerhu İbn Akîl âla Elfiyeti İbn Mâlik*, Dâru’l-Ṭalaî, Kahire, 2009.
- AK, Coşkun, *Türk Dili*, Nobel Yayın Dağıtım, 2. baskı, Ankara, 2006.
- AKSAN, Doğan, *Her Yönüyle Dil*, TDK Yayınları, Ankara, 2009.
- BOLELLÎ, Nusrettin, *Belâgat*, İFAV, İstanbul, 2009.
- BUHÂRÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *Kitabu’l-Vudu’*, Dâru’s-Selam, Rıyağ, 2. baskı, 1999.
- CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerif, *Ta‘rifât Tasavvuf Istılahları*, Terc: Abdülaziz Mecdi Tolun, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- ÇÖRTÜ, M. Meral, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, İFAV, İstanbul, 2010.
- _____, *Arapça Dilbilgisi Sarf*, İFAV, İstanbul, 2013.
- EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. Eş’as b. İshak el-Ezdi, *Kitâbu’z-Zekât*, Dâru’s-Selam, Rıyağ.
- _____, *el-Muhteseb fî Tebyîn-i Vücûhi Şevâzî’l-Kırâât ve’l-İzâh anhá*, Thk: Ali en-Necdî Nâsıf - Abdulfettah İsmail Şelebi, Kahire, 1969.
- ed-DÜRRE, Muhammed Ali Taha, *Tefsiru’l-Kur’ani’l Kerim İ‘rabuhu ve Beyanuhu*.
- el-BAGDÂDÎ, Ebü’l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevşilî, *el-Munşif li’l-Kitâbi’t-Taşrif*, Thk: İbrahim Mustafa ve Abdullah Emin, Daru’s-Şekafeti’l-‘Amme, Kahire, 1954.
- el-BAGDÂDÎ, Ebû Bekr Muhammed b. es-Sehl b. Serrac en-Nahvî, *el-Uşul fi’n-Nahv*, Müessesetü’r-Risale, Beyrut, 1996.
- el-CEBÛRÎ, Rıyağ Yunus, *es-Sıfatu’l-İlahiyyetü’l-Mudâfe fi’l-Kur’ani’l-Kerim*, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1. baskı, Lübnan, 2013.
- el-CEVHERÎ, İsmail b. Hammâd, *Tâcü’l Lûga ve Sîhâhu’l-‘Arabiyye*, Thk: Ahmet Abdulğafur Attar, Dâru’l-‘İlim, Beyrut, 1984.
- el-CÜRCÂNÎ, Abdulkâhir, *Delâilü’l-İ‘caz*, Çevr: Osman Güman, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- el-ENDÜLÜSÎ, Ebu Hayyyan, *Tefsiru’l-Bahri’l-Muhiṭ*, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1993.

- el-ENDÜLÜSÎ, Ebu Hayyan, *İrtișafu'd-Darab min Lisani'l-'Arab*, Thk: Recep Osman Muhammed ve Ramazan Abduettevvab, Mektebetü'l-Hancî, Kahire, 1998.
- el-ENŞARÎ, Ebu Muhammed Abdullah Cemaluddin b. Hișam, *Şerhu Kaṭru'n-Nedâ ve belli's-Sada ve me'ahu Kitab Sebilü'l-Hüdâ bi Tahkiki Şerh Kaṭrun'n-Nedâ*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2008.
- el-FERRA, Yahya b. Ziyad, *Tefsîru Müşkili İ'râbi'l-Kur'an ve Me'ânîhi*, 'Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 3.baskı, 1983.
- el-FİRUZABADÎ, Mecudiddin Muhammed b. Yakub, *Ḳamusu'l-Muḥîṭ*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2008.
- el-ĠALAYÎNÎ, Mustafa, *Camîu'd-Durusu'l-'Arabiyye*, Daru İbn Hâzm, Beyrut, 2011.
- el-HAMELÂVÎ, Ahmed, *Şeze'l-'Arf fi Fenni's-Şarf*, Dâru'l-Keyani, Kahire, 1965.
- el-İŞFEHÂNÎ, Raġıb, *el-Müfredât fi Ġaribi'l Kur'an*, Mektebetu Baaz, Mekke, 2009.
- el-KÛŞÎ, Alauddin Ali b. Muhammed, *'Unḳudu'z-Zevahir fi's-Şarf*, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire, 2001.
- el-MAḤALLÎ, Celaluddin Muhammed b. Aḥmed ve es-SUYÛṬÎ, Celaluddin'Abdurrahman b. Ebi Bekr, *Celaleyn Tefsiri*, Fatih Enes Kitabevi, İstanbul.
- el-'UḲBERÎ, Ebü'l-Beka Muḥibbüddîn Abdullah b. el-Hüseyn b.'Abdillâh, *İ'râbu'l-Kur'an (İmlâü Mâ Menne bihi'r-Rahmân min Vücûhi'l-İ'râb ve'l-Kiraat fi Cemî'i'l-Kur'an*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, I-II.
- ERMİŞ, Hamza, *Arapçadan Türkçeleşmiş Kelimeler Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2008.
- er-RADÎ, Muhammed b. Hasan el-İsterabadi, *Şerhu'r-Raḍi li Kafiyeti İbn Hacıb*, Thk: Yayha Beşir Mısri, Camiatü'l İmam Muhammed b. Suud el-İslamiyye, Rıyaḍ, 1996.
- er-RAZÎ, Ahmed b. Muhammed b. el- Muzaffer b. Muhtar, *Mebaḥisü't-Tefsir*, Thk. el-Kureyşi, Hatim b. Abid b. Abdullah, 1. baskı, Rıyaḍ, 2009
- es-SABÛNÎ, Muhammed Ali, *Safvetüt-Tefsir*, Dâru'l-Kur'ani'l-Kerim, Beyrut, 1981.
- es-SÂ'LEBÎ, Ebu İshak Ahmed el-Ma'ruf İmam Ahmed, *el-Keşf ve'l-Beyân (Tefsiru's-Sâ'lebi)*, Daru Ehyau Turâsi'l-'Arabi, Beyrut, 2002.
- eş-ŞAFİİ', Şemsüddin Ebi'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali İbnü'l-Cevzi ed-Dimeşki, *Ġayetü'n-Nihaye fi Tabakati'l-Kurra*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1971.

- ez-ZEMAHŞERÎ, Ebi'l Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Ahmed, *Esasü'l-Belağa*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.
- ez-ZEMAHŞERÎ, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vîl*, Mektebetü'l-'Ubeykan, Dâru'l-Mâriفة, Beyrut, 3. baskı, 2009.
- ez-ZEYYÂT, Ahmed Hasan, İbrâhîm Mustafâ, Hâmid 'Abdulkâdir ve en-Neccâr, Muhammed 'Ali, *el-Mu'cemu'l-Vasi't*, Mektebetü'ş-Şuruku'l-Düveliyye, Mısır.
- FEYİZLİ, Hasan Tahsin, *Kur'an-ı Kerim Meali*, Server İletişim, İstanbul, 2007.
- GÜNDAY, Hüseyin - ŞAHİN, Şener, *Arapça Sarf Bilgisi*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2008.
- HASAN, Abbas, *en-Naııvu'l-Vâfi*, Dâru'l-Mearif, Kahire, 3. baskı, 2008.
- HASAN b. Muhammed b. İbrahim – Yahya Beşir Mustafa, *Şerhu Raği li Kafıye ibn Hacib*, Camia'tü'l-İmam Muhammed b. Suu'd el- İslamiyye, 1966.
- İBN KESÎR, Ebu'l-Fida' İsmail b. Ömer, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-'Azim*, Thk: Sami b. Muhammed es-Selame, Daru Tayyibe li'n-Neşr ve't-Tevzi', Rıyağ, 1999.
- İBN MÂLİK, Muhammed b. Abdullah b. Abdullah, *Teshilü'l-Fevaid ve Tekmilü'l Makaşıt*, Thk: Muhammed Kamil Berakat, Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, Lübnan, 1967.
- İBN MANZUR, Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensari, *Lisânu'l-'Arab*, Thk: Abdullah Ali el Kebir, Muhammed Ahmed Hasbullah, Haşim Muhammed eş Şazeli, Dâru'l-Mea'rif, Kahire, 1707.
- KOÇYİĞİT, Talat, *Hadis Usûlü*, Türkite Diyanet Vakfi Yayınları, Ankara, 2008.
- MAHLUF, Haseneyn Muhammed, *Kelimatü'l-Kur'an Tefsiru ve Beyanu*, Daru İbn Hazm.
- ÖMER, Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arabiyyeti'l-Muaşıra*, 'Alemü'l-Kütüb, Kahire, 2008.
- SÂFÎ, Mahmud, *el-Cedvel fi İ'rabi'l-Kur'an Şarfuhu ve Beyanuhu*, Daru'r-Reşid, Dımeşk, 1995.
- SARI, Mevlüt, *el-Mevarid(Arapça-Türkçe Sözlük)*, Bahar Yayınları, İstanbul.
- SÎBEVEYH, Amr b. Osman b. Kanber el-Harisi, *el-Kitab*, Thk: Abdusselam Muhammed Harun, Mektebetü'l-Hanci, Kahire, 3. Baskı, 1988.
- TARAD, Mecid, *Mu'cemu'l-Mufaşşal fi'l-Müteradifati fi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 2009.
- TURAL, Hüseyin, *Temel Sarf Bilgileri*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2011.

WRİGHTEİNG, W.A., *A Grammar of The Language*, Cambridge, 1896.

YAZIR, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Hikmet Neşriyat, İstanbul.

Sürelî Yayınlar

el-CEDBE, Ahmed İbrahim - MİHRE, Bessam Hasan, “Şığatu Ef'âlu't-Tafdîl fi'l-Kur'ani'l-Kerim”, *Mecelletü'l-Cami'ati'l-İslamiyye li'l-Buħuşi'l-İnsaniyye*, 20. cilt, 2. sayı, Haziran 2012.

ÖLKER, Gökhan “Sözlük Türleri ve Kelime Sıklığı Sözlüğü Üzerine”, *Dil Araştırmaları Dergisi*, sayı: 9, Güz 2011.

Ansiklopedi Maddeleri

BİRİŞİK, Abdülhamit, “Rahmet”, *DİA*, XXXIV, 2007.

ÇAĞRICI, Mustafa, “Hayır”, *DİA*, XVII, 1998.

DURMUŞ, İsmail, “Meşel”, *DİA*, XXIX, 2004.

DURUSOY, Ali, “Ekber”, *DİA*, X, 1994.

DURUSOY, Ali, “Keşret”, *DİA*, XXV, 2012.

HARMAN, Ömer Faruk, “Dâlâlet”, *DİA*, VIII, 1993.

ÖĞÜT, Salim, “Haff”, *DİA*, XV, 1997.

ÖZEN, Şükrü, “Meşakkat”, *DİA*, XXIX, 2004.

TOPALOĞLU, Bekir, “Evvel”, *DİA*, XI, 1995.

TOPRAK, Süleyman, “Münker ve Nekir”, *DİA*, XXXII, 2006.

UĞUR, Mücteba, “Hasen”, *DİA*, XVI, 1997.

ULUDAĞ, Süleyman, “Dünya”, *DİA*, X, 1994.

ULUDAĞ, Süleyman, “Muhabbet”, *DİA*, XXX, 2005.

ULUDAĞ, Süleyman, “Takva”, *DİA*, XXXIX, 2010.

YAVUZ, Yusuf Şevki, “Hidâyet”, *DÍA*, XVII, 1998.

YAVUZ, Yusuf Şevki, “Şerr”, *DÍA*, XXXVIII, 2010.

YILDIRIM, Suat, “Âzim”, *DÍA*, IV, 1991.

YÜCEL, Ahmet, “Şika”, *DÍA*, XXXVII, 2009

ÖZGEÇMİŞ

05. 04. 1990 tarihinde İstanbul'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini İstanbul'da tamamladı. 2008 yılında Kartal Anadolu İmam Hatip Lisesi'nden mezun oldu. 2012 yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2013 yılında Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâgatı Anabilimdalı'na Araştırma Görevlisi olarak atandı. Halen bu görevine devam etmektedir.